

BANDIRMA
ONYEDİ EYLÜL
ÜNİVERSİTESİ

SAD | **Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**
SSRJ | Social Sciences Research Journal

Cilt / Volume:6

Sayı / Issue:1

Yıl / Year: 2023

e-ISSN 2651-2599

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Social Sciences Research Journal

Sahibi/Owner

Prof. Dr. Süleyman ÖZDEMİR (Rektör)

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü/Responsible Publication Manager

Doç. Dr. Ahmet AYDIN

Editörler/Editors

Doç. Dr. Ahmet AYDIN

Doç. Dr. Çağatay BAŞARIR

Alan Editörleri /Field Editors

Prof. Dr. Zekai METE

Prof. Dr. Osman ÜNLÜ

Doç. Dr. Özer YILMAZ

Doç. Dr. Altuğ GÜNER

Doç. Dr. Orsolya FALUS

Doç. Dr. Cemile ŞAHİN

Dr. Öğr. Üyesi Sibel KOCAER

Dr. Öğr. Üyesi Yalçın KAHYA

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin GÜVENOĞLU

Bilim ve Danışma Kurulu /Scientific & Advisory Board

Prof. Dr. Süleyman ÖZDEMİR (Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi)

Prof. Dr. Muhsin KAR (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Prof. Dr. Alpaslan SEREL (Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi)

Prof. Dr. Bedriye TUNÇSİPER (İzmir Demokrasi Üniversitesi)

Prof. Dr. Rıza ARSLAN (Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi)

Prof. Dr. Özcan KARAHAN (Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi)

Prof. Dr. Erdoğan KOÇ (Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi)

Prof. Dr. Cüneyt AKAR (Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi)

Prof. Dr. Selami SEZGİN (Osmangazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Jülide YILDIRIM ÖCAL (TED Üniversitesi)

Prof. Dr. Serpil AYTAÇ (Uludağ Üniversitesi)

Prof. Dr. Özlem İŞİÇİÇOK (Uludağ Üniversitesi)

Prof. Dr. Ahmet SELAMOĞLU (Kocaeli Üniversitesi)

Prof. Dr. Harun ARIKAN (Çukurova Üniversitesi)

Prof. Dr. Oğuz KARADENİZ (Pamukkale Üniversitesi)

Prof. Dr. Ömer İŞBİLİR (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi)

Prof. Dr. Fethi GEDİKLİ (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Recep KARACAKAYA (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)

Prof. Dr. Mustafa Güler (Afyon Kocatepe Üniversitesi)

Prof. Dr. Mustafa Yaşar TINAR (Dokuz Eylül Üniversitesi)

Prof. Dr. Slavoljub MILOVANOVIC (University Of Nis)

Prof. Dr. Surhan CAM (Cardiff University)

Prof. Dr. Meryem DUYGUN (University of Nottingham)

Prof. Dr. Mohamed SHABAN (University of Leicester)

Prof. Dr. Saniye DEDEOĞLU (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)

Prof. Dr. Şennur SEZGİN (Osmangazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Metehan YILGÖR (Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi)

Doç. Dr. Marija ANDJELKOVIC (University Of Nis)

Doç. Dr. Zeynep YÜCEL (Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi)

Doç. Dr. NEVENKA POPOVIĆ ŠEVIĆ (Faculty of Contemporary Art-Belgrad)

Doç. Dr. Mirsad Karić (International University of Sarajevo)

Lecturer Anton VORINA (Vocational College of Economics, SLOVENIA)

Yayın Kurulu Sekreteryası/Editorial Board Secretaries

Öğr. Gör. Hayrullah ALTINOK

Arş. Gör. Kadriye Sena ERDOĞAN

Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (BANÜSAD)

Editörlüğü, 10200, Bandırma/ BALIKESİR

Telefon: +90 266 717 01 17

Fax: +90 266 717 00 30

E-posta: banusad@bandirma.edu.tr

Haziran/June 2023

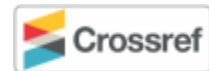
Cilt 6/Volume 6

Sayı 1/Issue 1

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi sosyal bilimler alanında ulusal ve uluslararası düzeyde bilimsel ve nitelikli çalışmaları yayımlayarak bilim dünyasına ve akademik hayata yeni bir soluk getirmeyi amaçlamaktadır.

Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde yayımlanan İktisat, İşletme, Maliye, Kamu Yönetimi, Uluslararası ilişkiler, Endüstri ilişkileri, Sosyal Politika, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik, Tarih, Sosyoloji, Coğrafya, Eğitim Bilimleri, Edebiyat ve Yabancı Diller Ana Bilim Dalları gibi başlıkların oluşturduğu geniş bir alanda özgün ve nitelikli bilimsel çalışmaları desteklemeyi ve yayımlamayı amaçlayan uluslararası hakemli bir dergidir. Dergide özgün makalelerin yanı sıra kitap tanıtımı ve eleştirileri ile editöre mektuplar, toplantı ve konferans raporları da yayımlanabilir. Dergi, Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda 2 kez yayımlanacaktır.

Dergi, Sosyal Bilimler alanını ilgilendiren konularda yayın yapan elektronik bir dergidir. Dergide, Türkçe ve İngilizce dillerindeki makaleler yayınlanmaktadır. Değerlendirilmek üzere gönderime gönderilen makalelerin, daha önce yayınlanmamış olması, yayınlanmak üzere kabul edilmemiş olması, yayınlanmak için değerlendirilme sürecinde olmaması gerekir. Değerlendirme sürecinde olan ve yayınlanan eserlerin sorumluluğu tümüyle yazar(lar)a aittir. Yayınlanan eserlerin telif hakları Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi'ne aittir. Yayınlanması istenilen çalışmalar dergi yazım kuralları ve yayın ilkelerinde belirtilen koşullara uygun şekilde hazırlanıp gönderilmelidir. Dergiye sunulan makaleler öncelikle şekil ve içerik yönünden ön inceleme tabi tutulmaktadır. Şekil ve içerik olarak uygun bulunan makaleler hakem tayin edilmek üzere yayın kuruluna sunulmaktadır. Değerlendirme sürecine geçildikten sonra hakemlik süreci ortalama 5 ile 8 hafta arası sürmektedir. Yayın Kurulu tarafından incelenen makaleler uygun bulunduğu takdirde en az iki hakem atanmaktadır. Hakemlerden gelen rapor çerçevesinde yazar(lar)dan düzeltme, ek bilgi ve kısaltma istenmesine veya yayımlanmasına karar verilmektedir. Hakemlerden bir olumlu ve bir olumsuz rapor verilmesi halinde ilgili çalışma Dergi Editörlüğü tarafından uygun görülmesi halinde üçüncü bir hakeme de gönderilmektedir.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi **Social Sciences Research Journal**

SUNUŞ

Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Araştırmaları Elektronik Dergisi **BANÜSAD**'in Altıncı Cilt, Birinci sayısını okurlarıyla buluşturmuş olmaktan dolayı mutluluk duyduğumuzu ifade etmek isteriz.

BANÜSAD'in 2023 yılının ilk sayısında, makaleleriyle katkı sağlayan yazarlarımıza, gelen çalışmalarını değerlendiren yayın ve danışma kurulunda olan değerli Bilim İnsanlarımıza dergimize olan katkılarından dolayı şükranlarımızı sunarız.

Dergimizin kuruluş aşamasından beri desteğini gösteren dergi yönetimine ve dergimizin düzenli olarak yayınlanmasını sağlayan rektörümüz Sayın Prof. Dr. Süleyman ÖZDEMİR'e teşekkür ederiz.

Yeni sayılarımızda buluşmak dileğiyle...

PRESENTATION

We are pleased to have met with the readers with the sixth volume of Bandırma Onyedi Eylül University, Social Sciences Research Electronic Journal (BANU SSRJ).

We would like to thank our writers who contributed to sixth volume of the first issue of 2023, BANU SSRJ which, we believe, will make significant contributions to the debate, thanks to the contributions of our valuable scientists to the publications and advisory committees.

We thank to our journal Editorial Board for the efforts they have shown in the preparation phase and we are grateful to our rector Prof. Dr. Süleyman ÖZDEMİR for his invaluable support.

We hope to meet you in our new issues...

Ahmet AYDIN, Phd
Assoc. Professor

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi **Social Sciences Research Journal**

Cilt / Volume: 6

Sayı / Issue: 1

Haziran/ June 2023

İÇİNDEKİLER / CONTENT

ULUSAL GÜVENLİK STRATEJİLERİ ÇERÇEVESİNDE ABD’NİN GÜVENLİK ALGISI: OBAMA VE TRUMP DÖNEMLERİNE BAKIŞ <i>US SECURITY PERCEPTION IN THE FRAMEWORK OF NATIONAL SECURITY STRATEGIES: A LOOK AT THE OBAMA AND TRUMP ERAS</i> Şerif KARSLI	1-22
TÜRKİYE’NİN VİZE MUAFİYETİ POLİTİKASININ ANALİZİ <i>ANALYSIS OF TÜRKİYE’S VISA LIBERALIZATION POLICY</i> Elvan YILDIZ, Filiz Tufan EMİNİ	23-39
ÖDEMiŞ MÜZESİ’NDEKİ KADIN PORTRESİ <i>WOMAN PORTRAIT IN ODEMİS MUSEUM</i> Yaşar ARLI	40-50
TÜRK MERKEZ SAĞ’INDA ADNAN MENDERES VE SÜLEYMAN DEMİREL: SÜREKLİLİK VE KOPUŞ (1950-1971) <i>ADNAN MENDERES AND SÜLEYMAN DEMİREL ON THE TURKISH RIGHT WING POLITICS: CONTINUITY AND BREAK (1950-1971)</i> Ekin ERDEM, Fatih YAVUZ.....	51-64
İTALYA’DA AVRUPA ŞÜPHECİLİĞİ TARTIŞMALARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME <i>AN EVALUATION ON THE DEBATES OF EUROSCEPTICISM IN ITALY</i> Özlem SEFER	65-76
YENİLENEBİLİR ENERJİ, FİNANSAL GELİŞME VE İKTİSADİ BÜYÜME İLİŞKİSİ: PANEL VERİ ANALİZİNDEN KANITLAR <i>RELATIONSHIP OF RENEWABLE ENERGY, FINANCIAL DEVELOPMENT AND ECONOMIC GROWTH: EVIDENCE FROM PANEL DATA ANALYSIS</i> Neslihan ASLAN, Rüya ATAKLI YAVUZ	77-91

ULUSAL GÜVENLİK STRATEJİLERİ ÇERÇEVESİNDE ABD'NİN GÜVENLİK
ALGISI: OBAMA VE TRUMP DÖNEMLERİNE BAKIŞ

Şerif KARSLI¹

ÖZET

Eylül 2001 yılı şüphesiz Amerika Birleşik Devletleri'nin güvenlik algısında önemli bir değişime sebep oldu. Bu çalışma ABD'nin güvenlik algısında yaşanan dönüşümü Obama ve Trump dönemlerini inceleyerek ortaya koymayı amaçlıyor. Obama döneminin, Bush döneminden kalma güvenlik politikalarının ardından nasıl şekillendiği ele alınırken, bu dönemde çatışmalara girme konusunda Obama yönetiminin tercihleri değerlendiriliyor. Ekonomi, iş birliği ve sorumluluk almama politikalarının takip edildiği iki güvenlik belgesinin incelendiği Obama döneminin ardından Trump yönetiminin tek güvenlik belgesi ele alınıyor. Trump döneminin döneminin tek belgesi olan 2017 Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi'nde Obama yönetiminin politikaları reddedilerek, ABD'nin ekonomik çıkarlarının daha fazla ön plana çıkarıldığı, Obama döneminin daha fazla ortaklık anlayışının terk edilip ve çatışma bölgelerinden uzak durma amacının benimsendiği, sebepleri ile kıyaslamalı olarak değerlendiriliyor.

Anahtar Kelimeler: ABD, Obama, Trump, Güvenlik, Dış Politika

US SECURITY PERCEPTION IN THE FRAMEWORK OF NATIONAL SECURITY
STRATEGIES: A LOOK AT THE OBAMA AND TRUMP ERAS

ABSTRACT

September 2001 undoubtedly caused a significant shift in the United States' perception of security. This study aims to reveal the transformation in the security perception of the USA by examining the Obama and Trump periods. While discussing how the Obama era was shaped after the security policies inherited from the Bush era, the choices of the Obama administration regarding entering conflicts in this period are evaluated. The only security document of the Trump administration after the Obama era, in which two security documents, which follow the economy, cooperation and non-responsibility policies, are examined. In the 2017 National Security Strategy Document, which is the only document of the Trump era, the Obama administration's policies are evaluated in comparison

¹ Hayme Ana Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi Müdürü, serifkarsli111974@gmail.com

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1180923

BANÜSAD, 2023; 6(1), 1-22

with the reasons why the US's economic interests are more prominent, the more partnership understanding of the Obama era is abandoned and the aim of staying away from conflict zones is adopted.

Keywords: USA, Obama, Trump, Security, Foreign Policy

1. GİRİŞ

Amerika Birleşik Devletleri (ABD), bağımsızlığı kazanıp ulusal bütünlüğünü oluşturabildikten sonra, güvenliğini sağlayarak güçlü bir ülke olmaya odaklanmış ve bu amacı kimi zaman kendisini uluslararası sistemden izole ederek kimi zaman da yayılcı politikalar takip ederek gerçekleştirmek istemiştir. İki büyük savaşın ardından ABD, 1991'e dek sürecek Soğuk Savaş döneminde iki kutuplu sistemde dengeleri lehine çevirmek için özellikle Orta Doğu'da etkin olmayı amaçlamıştır. ABD'nin dış politika anlayışına uzun bir süre yön veren Soğuk Savaş sona erdiğinde ise iki kutuplu sistem yerini belirsizliğe bırakmıştır.

11 Eylül 2001'de yaşanan olaylarla birlikte ABD'nin dış politika ve güvenlik algısında keskin bir değişim oldu. Teori ve pratikte yaşanan bu köklü değişim sonrasında ABD teröre karşı savaş ilan etti. 11 Eylül saldırılarının ardından güvenlik politikalarında meydana gelen temel paradigma değişikliği 2002 Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi'nde ortaya koyulan müdahaleci anlayışla ortaya koyuldu. Topraklarında bu denli büyük bir saldırıyla karşı karşıya kalan ABD'nin dış politikasında ortaya koyulan paradigmlar büyük bir çoğunluk tarafından kabul gördü. Ancak Irak'a müdahale kararında ortaya koyulan kamuoyu birliği Irak'ta öldürülen Amerikalıların sayısı arttıkça aşınmaya başladı. George W. Bush müdahaleciliği, Ocak 2009'da görevi devralan Barack Obama'nın selefini eleştirdiği politikalarının başında geliyordu. ABD'nin küresel ve bölgesel sorunları tek başına çözmeye çalışmasının maliyeti yüksekti ve güvenliği sadece terörizm üzerinden ele alması da hataydı. Bu dönemde ortaya koyulan 2010 Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi ve 2015 Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi ABD'nin güvenlik algısını değiştirdi. Terör ciddi bir tehditti ancak nükleer silahlanma, iklim değişikliği ve salgın hastalıklar başta olmak üzere ABD'nin güvenliğine yönelik birçok tehdit ortaya koyuldu. Sorunların çözümü için ABD'nin uluslararası aktörler ile iş birliği içinde kalması ve bu şekilde sorumluluk paylaşması Obama döneminde ortaya koyulan belgelerin odak noktasını oluşturdu. 2010 Belgesi'nin yayınlanmasından kısa süre sonra Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da başlayan Arap Baharı süreci ABD'nin bu vizyonunu sergileyebilmesi açısından bir sınav niteliği taşıyordu.

Obama ile geçen sekiz yılda güvenlik algısına ekonomik güç temelinde yön veren ABD, bu anlayışı Ocak 2017'de göreve gelen Donald Trump ile devam ettirdi. Ekonomik olarak ABD'nin güçlü

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1180923

BANÜSAD, 2023; 6(1), 1-22

olmasını öncelik olarak selefine benzer ancak yöntem olarak farklı bir şekilde ele alan Trump'ın döneminde iş birliğinin yerini rekabet vurgusu aldı. 2017 Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi, ABD'nin ekonomik çıkarlarını merkeze alırken, mevcut sistemin ABD üzerinde ekonomik ve askeri anlamda yük oluşturduğuna odaklanıyordu. Güvenlik tehditlerini bu yönde şekillendiren Trump yönetimi için ABD'nin aleyhine olan ticari ve siyasi anlaşmalardan çekilmek, İran'ı tekrar sınırlandırmak, ABD için hiçbir kazanç sunmayan çatışma bölgelerinden çekilmek ve Devlet'ül Irak ve Şam (DAEŞ)'i ortadan kaldırmak öncelikli amaçlardandı. Trump, diplomatik olarak sıra dışı tarzıyla ve kimilerine göre karmaşık veya tutarsız olarak nitelendirilen bir dış politika anlayışıyla ABD'nin stratejik hedeflerine ve güvenlik algısına yön verdi.

Bu çerçevede çalışma, Obama ve Trump dönemlerinin ulusal güvenlik strateji belgeleri üzerinden ABD'nin güvenlik algısının değerlendirilmesini amaçlamaktadır. Çalışma, ulusal güvenlik strateji belgelerinin değerlendirilmesi ile incelenen dönemlerde ABD'nin güvenlik algısının kavramsal altyapısını ele alarak, bu altyapının pratikte nasıl tezahür ettiğinin değerlendirilmesi adına iki dönem için birer örnek seçerek, konuya dair bir perspektif sunmak istemiştir. Bu anlayışla çalışmada ilk olarak ABD'nin güvenlik algısının ve sonucunda aldığı kararların Orta Doğu için dönüm noktalarından olan 11 Eylül saldırıları sonrasındaki süreç ve Bush Doktrini, Obama yönetiminin nasıl bir güvenlik algısı ve dış politika mirası devraldığına dair bir temel oluşturması amacıyla ele alınmıştır. Bush döneminin incelenmesinin ardından çalışmanın asıl odak noktalarından birisi olan Obama dönemi ulusal güvenlik belgeleri ele alınmış, bu belgelerdeki amaçların nasıl uygulama alanı bulduğunun anlaşılabilmesi için Libya Devrimi örnek olarak seçilerek incelenmiştir. Aynı şekilde çalışmanın bir diğer odak noktası olan Trump dönemi ulusal güvenlik stratejisi belgesi ele alınarak, bu dönem de Suriye krizi örneği üzerinden değerlendirilmiştir. Son kısımda çalışmanın odaklandığı konular üzerinden Obama ve Trump dönemleri, hem belgelerde ortaya koyulan hedefler ile ne derece tutarlı politikaların sergilendiği hem de iki dönemin güvenlik algısının odak noktaları karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

2. 11 EYLÜL SONRASINDA ABD'NİN GÜVENLİK ALGISI VE BUSH DOKTRİNİ

George W. Bush 2000 yılında oldukça tartışmalı bir seçim sonrası ABD'nin 43. başkanı olduğunda nasıl bir dış politika sergileyeceği en çok merak edilen konuların başında geliyordu. Uzun süren Soğuk Savaş sonuç olarak ABD için bazı sorunları beraberinde getirdi. Soğuk Savaş'ın kazananı olan ABD'nin bundan sonraki dönemde uluslararası sistemde tek süper güç kalma mücadelesi içine girmesi ve sonraki süreçte kendisine meydan okuyabilecek potansiyel güçleri engelleyebilmek adına politikalar geliştirmesi muhtemel bir durumdu. ABD ekonomik olarak çok önemli bir güçtü ancak

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1180923

BANÜSAD, 2023; 6(1), 1-22

Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde ABD'nin süper güç olabilmesi askeri yeteneklerini tüm dünyada gösterebilmesinden geçiyordu. ABD'nin askeri anlamda ülke dışında etkinliğini artırabilmesi ve buna bir hukuki alt yapı oluşturabilmesi 11 Eylül 2001 tarihi itibarıyla gerçekleşmiş oldu.

11 Eylül 2001 sabahı New York'ta saat 09.00'u gösterdiğinde bir yolcu uçağı Dünya Ticaret Merkezi'nin ikiz kulelerinden birisine çarptığında akıllara bunun bir terör saldırısı olduğu ihtimali gelmemiştir. Ancak birkaç dakika sonra ikinci uçağın diğer kuleye çarpması, kısa bir süre sonra Pentagon'a (Savunma Bakanlığı) düzenlenen saldırı ve Dışişleri Bakanlığı önünde yaşanan patlama bu eylemlerin eşgüdümlü bir terör saldırısı olduğunu gösterdi. Maddi ve manevi büyük zarara sebep olan 11 Eylül terör saldırıları ABD'nin terörle mücadele ve güvenlik algısında ciddi bir değişim ve dönüşüme sebep oldu.

Yaşanan gelişmeler ve Başkan Bush'un 'teröre karşı savaş' sloganı ile alt yapısını oluşturduğu Bush Doktrini, ABD'nin 2002 Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi'nde yerini almıştır. Belgenin giriş bölümünde Amerikan üstünlüğüne ve diğer devletlerle iş birliğine dikkat çekilirken teröre ve teröre destek veren aktörlere karşı adeta savaş ilan edilmiştir (National Security Strategy, 2002). Bush Doktrinine göre, ABD'nin ilk amacı ulusal güvenliği için en ciddi tehdit olarak görülen terör ile mücadele edip kendisi ve müttefiklerinin güvenliğini sağlamak olacaktır (Kandemir, 2011: 134). Belgenin ön sayfalarında yer alan Başkan Bush'un ifadelerine göre ABD, gerektiğinde, teröristlere karşı kendi halkına ve ülkeye zarar vermelerini engellemek için önleyici eylem ile meşru müdafaa hakkını uygulamaktan geri durmayacaktır (NSS, 2002: 3). Belgenin ilk kısmında belirtildiği üzere ulusal barış için tek bir modelin olabileceği bunun da özgürlük, demokrasi ve serbest girişim kavramları etrafında meydana geleceği vurgulanmıştır.

Bush Doktrininin önemli özelliklerinden bir tanesi de müttefiklerini veya diğer aktörleri 'ya ABD ile birliktesiniz ya da ABD'nin karşısında' diyerek kategorize etmiş olmasıdır. Böylesine bir tercih yapma zorunluluğu ortaya koyan Bush; Irak, Kuzey Kore ve İran'ın kitle imha silahlarına sahip olduklarını ve teröre destek verdiklerini ileri sürerek bu ülkeleri "şer eksenli" olarak kategorize etti. (Robbins, 2011: 15). ABD bu doktrinle birlikte teröre açık bir savaş ilan etti ve terörün kaynağı olarak gördüğü başarısız devletleri dönüştürmeyi ve bu devletleri demokrasi ile tanıştırmayı amaç edindi. Afganistan ve Irak başta olmak üzere bu gibi ülkelerin askeri araçlar ile dönüştürülmesi ve demokratikleştirilmesi, demokrasinin ahlaki sorumluluk ve stratejik faydaları neticesinde Oğul Bush'un önem verdiği konuların başında geliyordu (Smith, 2003: 85). Önleyici savaş anlayışı şeklinde tezahür eden bu doktrinle birlikte Bush müdahaleciliği dönemi başlamış oldu.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1180923

BANÜSAD, 2023; 6(1), 1-22

2006 Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi'nde Bush'un ilk cümleleri ABD'nin bir savaşın içinde bulunduğunu anlatıyordu. Belgede ABD'nin güvenlik stratejisinin iki temel anlayış üzerine kurulduğu belirtiliyor. Buna göre; ABD adaleti inşa ve demokrasiyi teşvik etmelidir. ABD üstleneceği liderlik rolünü sürdürmeli kitle imha silahları ve teröre karşı mücadele etmelidir (NSS, 2006: 22). Dolayısıyla 2006 Belgesi'nin önceki belgeye göre ciddi bir değişikliğe uğramadan aynı anlayış ve yaklaşım ile ortaya koyulduğunu söylemek mümkündür.

2002 Belgesi, ABD'nin güvenliğinin sağlanmasına ve ekonomik refahına odaklanmıştır. Ayrıca Amerikan çıkarlarının korunması değerlerinin yaygınlaştırılabilmesi benimsenmiştir. ABD bu belgede güvenliği için en büyük tehdidi uluslararası terörizm olarak görmüş ve bunun neticesinde bir önleyici savaş modeli ortaya koymuştur. Küresel hegemonya planları çerçevesinde aktif savunma olarak nitelendirilebileceğimiz bir politika sergileyerek askeri anlamda yeniden tasarlanmak istenen ordu beraberinde daha fazla silahlanmayı getirmiştir. 2006 Belgesi'nin açıklanmasına kadar aradan geçen dört yılda ABD, Irak ve Afganistan'ı işgal etmiştir. 2006 Belgesi de esas olarak 2002 Belgesi'ne paraleldir ve ABD'nin küresel hegemon güç olmasını destekleyiciyi niteliktedir. Amerikan değerlerinin yaygınlaştırılması ve ABD'nin demokrasi götürme operasyonlarının devam etmesi gerektiği yeniden bu belgede ortaya koyulmuştur.

Bush yönetimin ortaya koyduğu iki güvenlik strateji belgesi, ABD'nin teröre karşı mücadelede önleyici eylem stratejisi ve küresel liderlik vurgusu, ABD hegemonyasının varlığını sürdürebilme isteğinin açık bir ifadesiydi. Sonuç olarak Bush döneminde ortaya koyulan belgeler ve dış politika anlayışı oldukça pragmatist nitelikteydi. Bush dönemi sona erdiğinde Obama'ya bırakılan müdahaleci dış politika mirası yerini daha fazla iş birliği ve sorumluluğu paylaşma amacına yönelik güvenlik anlayışına bıraktı.

3. BARACK OBAMA DÖNEMİ ULUSAL GÜVENLİK STRATEJİLERİ VE ABD'NİN GÜVENLİK ALGISI

ABD'de yumuşak güç kavramı Barack Obama'nın seçilmesinden önce dillendirilmeye başlanmıştı (Gezici, 2009: 11). Bu durum, ABD'nin bu dönemde sorumluk paylaşarak küresel sorunlara yaklaşacağı konusunda bir ipucu niteliği taşımaktaydı. Obama döneminde, George W. Bush döneminin güvenlik belgelerinden çok farklı olarak hazırlanan 2010 Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi, geniş bir güvenlik kavramsallaştırmasına ve 2006 Ulusal Güvenlik Strateji Belgesine benzer şekilde somut bir yaklaşıma sahipti (Yalçın, 2017: 76). Önceki sayfada da yer verildiği gibi Afganistan ve Irak gibi ülkelerin askeri araçlar vasıtasıyla demokratikleştirilmesi Oğul Bush yönetimi için elzemdi. Bu

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1180923

BANÜSAD, 2023; 6(1), 1-22

anlayış tarzına paralel olarak değerlendirildiğinde Bush yönetimi fazla müdahaleci ve güvenlik algısı dar kapsamlı politika ortaya koyarken, Obama'nın öncelikleri farklı şekillerde ortaya çıktı. Obama yönetiminde ABD'nin süper güç olarak kalmasının gerekliliği anlayışı hakimdi ancak bunun için sağlam ve sınırları geniş bir ekonomik kapasite inşa etmek çok önemliydi (NSS, 2010: 29). Bu bağlamda değerlendirildiğinde Obama yönetimi için sorumlulukları tek başına üstlenmek makul bir seçenek gibi görünmüyordu. Bu yüzden Obama, Bush yönetiminden farklı olarak sorumluluğun müttefikler ile paylaşılması yolunu seçti. Daha güçlü bir ABD için ekonomik kapasitenin güçlü bir şekilde inşa edilmesi inancını benimseyen Obama'ya göre uluslararası müdahalelerle ekonomik kayba uğramak "aptallıktı" ve müdahalelerden uzak durulmalıydı (Hammer, 2015: 151). Bush ve Obama yönetimi kıyaslandığında Obama'nın daha az iddialı, iş birliğine açık, maliyetli politikalardan uzak ve çok taraflı bir dış politika çizgisi takip ederek Bush yönetiminden farklı bir görüntü çizdiğini söylemek mümkündür.

Sonuç olarak, Bush yönetiminin müdahaleci politikaları, ABD için büyük maliyetlerle sonuçlandı. George W. Bush yönetiminin sadece 2008 yılında terörlle mücadele amacıyla sarf ettiği toplam miktar 260 milyar dolar seviyelerini görürken, 8 yıllık süre boyunca harcanan toplam miktar 1 trilyon doları aşmıştı (Stimpson, 2018: 12). Obama'nın bu harcamalar ve sonuçlarından çıkardığı ders, bu derece büyüklükte ve tek başına müdahalelerin hata olmasıydı. Nitekim Bush yönetiminde ABD için ortaya çıkan maliyet, müdahale edilen bölgelerin daha fazla teröre açık hale gelmesi ve bu sürecin on binlerce insanın hayatına mal olması, Obama'nın selefinin politikalarını eleştirmesine yönelik önemli bir haklılık payı sunuyordu.

3.1.2010 Ulusal Güvenlik Stratejisi

Obama, sekiz yıl süren Bush yönetiminin ABD'yi mali anlamda krizin eşiğine getirdiğini düşünüyordu dolayısıyla dış politikada farklı bir yol izlemeyi tercih etti. İlk bakışta Obama'nın 2010 Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi, Bush'un 2002 ve 2006 belgeleri ile belirgin şekilde farklı politika hedefleri ortaya koymaktadır. 2010 Belgesi, ABD'nin güvenliğini sağlayabilmesinin yolunun iç politikalarından geçtiğini vurgulamaktadır. Buna göre, ABD'nin küresel zorluklarla mücadele edebilmesi için ABD ekonomisinin ve toplumsal yapısının sağlıklı olması gereklidir. Obama döneminin ilk güvenlik strateji belgesinde terör ve kitle imha silahları birer tehdit olarak görülmesine rağmen asıl odak noktası olmamıştır. Belgede teröre karşı küresel mücadele yaklaşımı terk edilse de ABD'nin terör ile geniş kapsamlı bir mücadele içinde olduğu vurgulanmıştır. ABD, bu belgede güvenliğine sadece terör üzerinden değil daha geniş perspektiften bakmıştır. 2010 Belgesi'ne göre ABD'nin güvenliği için gerekli olan en önemli şey ekonominin rehabilitasyonudur (NSS, 2010: 2).

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1180923

BANÜSAD, 2023; 6(1), 1-22

Belge, ABD'nin güvenliğini daha çok ekonomik zemin üzerinde inşa etmek istemiştir. Belgeye göre ABD eskisi kadar güçlü değildir ve askeri müdahale seçeneği her zaman en son sırada olacaktır. Uluslararası kurum ve aktörler ile iş birliği yapmak ve küresel sorunlara karşı sorumluluğu paylaşmak ABD'nin öncelikli politikası olacaktır.

2010 Belgesi, Irak Savaşı'nın sona erdiğini belirterek Irak ve Afganistan gibi net bir hedefi ve süresi belli olmayan savaşlar yerine bir hedefi olan ve bir sonuca ulaşacağı net olabilecek mücadeleler ile güvenliğin sağlanabileceği anlayışını benimsemiştir. Hükümetler arası iş birliğinin geliştirilmesi, terör ile mücadelede izlenecek yöntemlerin yanı sıra diplomatik kanalların etkin kılınmasının gerekliliğine yönelik bilinç ve istek bu dönemde güçlenmiştir (Ermağan, 2012: 28). Bush döneminin "despot iş birliği" anlayışı Obama döneminde yerini "demokratik iş birliği" anlayışına bırakmıştır. Bush, diğer aktörleri kendi tercihini kabul etme mecburiyetinde bırakırken, Obama, uluslararası kurum ve aktörler ile sorumluluk paylaşımının önemi üzerinde durmuş ve karar alma mekanizmalarında ABD'nin tek başına hareket etmesini istememiştir.

2010 Belgesi'nin tehdit olarak ele aldığı öncelikli konular, nükleer silahlar ve bu silahları kullanabilecek uluslararası normları ihlal eden şiddet yanlısı devletlerdir (NSS, 2010: 4). ABD'nin karşı karşıya kaldığı en acil ve önemli tehdit nükleer silahların yayılmasıdır. Soğuk Savaş'ın son bulmasından sonra nükleer saldırı riskinin daima arttığı ifade edilmiştir. Ek olarak terör örgütlerinin herhangi bir şekilde nükleer silahlara sahip olması ihtimali düşünüldüğünde bu güvenlik tehdidini kontrol altına almanın gerekliliği vurgulanmıştır. Bu konuyla ilgili olarak nükleer silahlanmanın kontrol altına alınabilmesi için 2013 yılı sonu hedef gösterilmiştir. Bu yüzden ittifakların güçlendirilmesinin ve yeni ortaklıklar kurulmasının önemi üzerinde durulmuştur. ABD, sınırları ötesindeki güvenlik tehditleri için bölgesel ortakları ile çalışması ve güvenliği bu şekilde tehlikeye atan devletlere karşı iş birliğini artırabilmek için uluslararası normların güçlendirilmek istemektedir. Bu sebeple güvenliği tehdit eden başlıca iki devlet olan Kuzey Kore ve İran'ın nükleer kapasitesini geliştirmesini engellemenin gerekliliğine değinilmiştir. Bu iki devlet bu konuda bir seçim yapmaya yönlendirilmiş ve nükleer programlarını kaldırıp uluslararası yükümlülüklerini yerine getirirlerse siyasi ve ekonomik olarak uluslararası topluma entegrasyonlarının kolaylaşacağı belirtilmiştir.

Nükleer silahlanma tehdidinin dışında diğer güvenlik tehditleri ise terörizm, doğal afetler, siber saldırılar, küresel ve bölgesel salgınlar ve biyolojik silahlar olarak belirtilmiştir. Obama terör tehdidine selefi Bush'tan farklı olarak yaklaşmış, El-Kaide'yi korumayan ve terör örgütü olarak gören Müslüman devletlerle olumlu ortaklıklar kurabilecek stratejiler izleyeceğini ortaya koymuştur. Buna göre ABD'nin herhangi bir devlete veya kuruluşa küresel bir savaş değil ortaklarıyla iş birliği içinde

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1180923

BANÜSAD, 2023; 6(1), 1-22

sadece teröre karşı savaş açtığı anlaşılmaktadır. Çünkü ABD Afganistan'daki askeri varlığını azaltma yönünde adımlar atarken, çekilmesinden doğacak güç boşluğuna karşılık Afganistan'a da askeri eğitimler vermeyi planlamaktadır. Bu şekilde terör ile mücadele eğitimi Afgan güçleri vasıtasıyla sürecektir. Bu bölgede Pakistan ile stratejik ortaklık geliştirilmesi ve bölgenin istikrarının güçlendirilerek güvenlik tehditleri ile mücadele edilmesi üzerinde durulmuştur.

Genel olarak Obama'nın, Bush döneminin hatalarından aldığı dersleri dış politikaya ve 2010 Belgesi'ne şu başlıklar altında yansıtmak istediğini söyleyebiliriz (Özkan, 2021: 177);

1. Tek başına sorumluluk alarak yapılacak olan müdahaleler çok maliyetlidir.
2. Bu nedenle ABD müttefikleri ile birlikte hareket etmelidir.
3. İş birliği için bölgesel güçler kullanılarak vekaleten müdahaleler de bu amaca hizmet edebilir.
4. İnsani müdahale gerektiren durumlarda küresel ve bölgesel ölçekte aktör ve kurumlar ile iş birliği gereklidir.

Obama yönetiminin 2010 Belgesi'nde ortaya koyduğu yaklaşımlarla kendisini Bush yönetiminden ayırt etmek istediği belirgindir. Çünkü 2010 Belgesi'nde sürekli olarak küresel ve bölgesel aktörler ile iş birliği vurgulanmış ve ABD'nin gücünü yenilemesinin gerekliliği ortaya koyulmuştur. Ayrıca ABD'nin güvenlik algısı tek bir konu üzerinden ele alınmamıştır. Oysa Bush dönemi belgelerinde ise durum farklıdır. ABD 2002 ve 2006 belgelerine göre tek başına güçlüdür ve küresel sorunlara karşı iş birliği tercih edilmemiştir. ABD güvenlik algısına tehdit olarak gördüğu hedefleri imha edebilmek için müdahale seçeneğini ilk sırada tutmuş ve bu konuda müttefiklerini ve diğer aktörleri tercih yapmaya itmiştir.

3.2. Bölgesel Krizlere Yaklaşım: Libya Devrimi

Tunus'ta 17 Aralık 2010'da Muhammed Buazizi adlı bir gencin kendisini yakmasıyla başlayan Arap Baharı süreci birçok ülke için değişimleri ve istikrarsızlıkları beraberinde getirmiştir. Mısır'da bu süreç bir iç savaşa dönüşmemiş olsa da Libya, Yemen ve Suriye'de sonu gelmeyen iç savaş başlamıştır.

ABD, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da köklü değişimleri beraberinde getiren bu sürece karşı nasıl bir reaksiyon göstereceği en çok merak edilen ülkelerin başında geliyordu. 19 Mayıs 2011'de Obama "Amerikan diplomasisinde yeni bir sayfa" olarak nitelendirdiği Arap Baharı sürecinde Amerikan çıkarları ile Orta Doğu'daki Amerikan değerleri arasında bir denge kurmaya çalıştı (Hashemi, 2012: 45). Bush yönetimi sekiz yıl boyunca izlediği politikalarla Orta Doğu'da ve genel

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1180923

BANÜSAD, 2023; 6(1), 1-22

olarak bütün Müslümanlar üzerinde Amerikan karşıtlığına sebep olmuştu. Obama, görevindeki ilk altı ay boyunca Müslümanların ABD hakkındaki olumsuz düşüncelerini değiştirme kararlılığı üzerinde durdu ve defalarca ‘‘Amerika Birleşik Devletleri İslam ile savaşta değil ve asla olmayacak’’ dedi (Gerges, 2013: 302). Bu yüzden Obama yönetimi Arap Baharı sürecine temkinli yaklaştı ve doğrudan müdahalelerden uzak kalmaya çalıştı.

ABD'nin Müslümanların gözündeki imajını iyileştirmek isteyen Obama, ABD'de yaşayan yedi milyon Müslümanın ülkeyi zenginleştirdiğini savundu ve selefinin aksine Obama konuşması sırasında "terörizm" den veya "teröre karşı savaş" tan söz etmedi. Aslında bu, yönetimin küresel "teröre karşı savaş" tan bahsetmeyi bırakmaya yönelik bilinçli bir çabasıydı (Gerges, 2013: 303). Bu çaba 2010 Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi'nde de yer aldı. ABD, teröre ve ona destek veren aktörlere karşı bölgesel müttefikleriyle diyalog halinde kalacağını bu belgede ortaya koydu (NSS, 2010). Afganistan'da yaşanan duruma karşı Pakistan ile iş birliği kurma hedefi bu duruma bir örnek teşkil ediyordu.

ABD, 2010 Belgesi'nde ortaya koyduğu vizyonu uygulama alanını birkaç ay sonra ilk olarak Tunus'ta başlayan Arap Baharı sürecinde buldu. Aralık 2010'da Muhammed Buazizi'nin kendisini yakması ile başlayan ayaklanmaları karşılık Obama, başlangıçta bölgede demokrasinin teşvik edilmesine yönelik ince ve müdahaleci olmayan bir yaklaşım sergiledi (Gerges, 2013: 306). ABD, 17 Aralık 2011 tarihinde Libya'da başlayan protestolara yönelik ilk tepkisini 24 Şubat'ta gösterdi. Obama, Libya'da göstericilere karşı şiddet olaylarını ve neticesinde can kayıplarının yaşanmasını kınayarak bu olayların utanç verici bir durum olduğunu söyledi (BBC, 2011). Libya'ya yönelik ilk somut müdahale ise ayaklanmaların başlamasından on gün sonra ekonomik araçlar kullanılarak ortaya konuldu (Wadlow, 2018: 20). Uygulanan ekonomik yaptırımlar ile ABD, Libya'da rejime karşı fiili olarak harekete geçmiş oldu.

ABD'nin Obama yönetimiyle Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi'nde ortaya koyulan vizyon, uluslararası örgütler ile de çalışma amacını yansıtıyordu. Obama, Libya'da yaşanan krizden etkilenen Avrupalı müttefikleri ile iş birliği içinde olmak istiyordu ancak yeni bir Müslüman ülkeyi işgal etmiş olma algısının ortaya çıkmasından da endişe duyuyordu.

2010 Belgesi'nde ortaya koyulduğu gibi ABD Libya'da sorumluluğu paylaşmayı tercih ederek uluslararası kurumlarla birlikte hareket etti. 17 Mart 2011 tarihinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK), Libya'da yaşanan kriz üzerine arar almak için toplandı. Beş daimi ve on geçici üye ülke krize yönelik oy kullandı. Fransa, ABD, Birleşik Krallık, Gabon, Kolombiya, Portekiz, Lübnan, Nijerya, Bosna-Hersek Güney Afrika olumlu oyu kullanan ülkeler olurken, Rusya, Hindistan, Çin,

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1180923

BANÜSAD, 2023; 6(1), 1-22

Almanya ve Brezilya çekimser yönde oyu kullandı. Netice itibariyle 10 kabul, 5 çekimser oy ile karar kabul edildi. (UNSC 1973). NATO, 31 Mart'ta askeri sorumluluğu tamamıyla üstlenerek 1 Nisan'da Libya misyonunun üç unsurdan oluştuğu açıkladı. Söz konusu misyon Libya'ya yönelik uygulanan silah ambargosunun denetimi, uçuşa yasak bölge uygulamasının gözetilmesi ve silahlı saldırılar karşısında sivillerin korunması görevlerini yürütmek şeklinde tanımlanmıştır (NATO, 1 Nisan 2011). NATO'nun sorumluluğunda Libya operasyonu yaklaşık sekiz ay sürdü. NATO müdahalesiyle birlikte muhalifler güçlendi ve Libya'da Kaddafi dönemini sona erdi.

Uygulamasına bakıldığında Obama, Libya krizine müdahale etme konusunda ABD'nin tek başına sorumluluk üstlenmemesi amacıyla başarılı oldu. Afganistan ve Irak'ta sergilenen politikaların sonucu olarak yüksek maliyetlerle karşılaşmamak için doğrudan bir askeri müdahaleden de uzak durdu. Ancak Suriye'de yaşanan kriz için durum farklıydı. İran ve Rusya'nın desteğini alan Beşar Esad rejimini devirmek için büyük bir çaba ve bir güç sarf etmek gerekiyordu. Bu bağlamda Obama, Suriye'de doğrudan değil, vekaleten var olarak amaçlamış olduğu noktalardan birine daha ulaşmış oldu. Bütün bu yaklaşımlardan sonuç elde edilecek olursa Obama, George W. Bush'un müdahaleci yöntemlerinden uzak durmayı başarmış gibiydi. Ancak Obama'nın Libya krizi için en büyük hatası olduğunu yaptığını söylemesi (BBC, 11 Nisan 2016), Amerikan dış politikasında geçmişte yaşanan kötü tecrübelerden çıkarılacak derslerin, uygulanacak yeni politikalar için doğru bir politika üretebilme noktasında tamamen yeterli olmadığını gösterdi (Özkan, 2021: 178). Arap Baharı ile başlayan dönüşüm, küresel ve bölgesel birçok aktörün de dahil olmasıyla birlikte Libya, Suriye ve Yemen gibi ülkelerde içinden çıkılmaz istikrarsızlıklara sebep oldu. Savunma harcamaları ise 2011'in sonuna dek artarak devam etti.

3.3. 2015 Ulusal Güvenlik Stratejisi

Öncelikli dış politika hedeflerinin belirlendiği ve güvenlik tehditlerinin ortaya koyulduğu bir başka belge, 6 Şubat 2015 tarihinde yayımlandı. 2015 ABD Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi'nin giriş kısmında artış gösteren radikal hareketler ve beraberinde getirdikleri terörizm, iklim değişikliği, siber saldırılar, Rusya'nın saldırganlığı ve bulaşıcı hastalıklar ABD'nin en önemli güvenlik sorunları olarak sıralanmıştır. Giriş kısmında öne çıkan bir diğer konu Amerikan liderliği vurgusudur. Buna göre tartışılması gereken konu ABD'nin liderlik etmesi veya etmemesi değil, nasıl bir liderlik etmesi gerektiği olmalıdır. Çünkü küresel düzen ve refahın yanında insan haklarını destekleyen bir uluslararası düzen için ABD'nin liderliği gereklidir (NSS, 2015). Belgede yapılan liderlik vurgusu, ABD'nin Bush döneminde zarar gören imajını ve liderliğini yeniden tesis etme amacı taşımaktadır.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1180923

BANÜSAD, 2023; 6(1), 1-22

Belgede, ABD'nin Irak ve Afganistan'daki askeri varlığının azaltılmasından övgü ile söz edilmiş ve bu durumun ABD'nin maddi ve manevi kayıplarını önemli ölçüde azalttığı vurgulanmıştır. Güvenlik öncelikleri sıralanırken terörizme yine vurgu yapılsa da nükleer silahların yayılmasını önlemek, nükleer silahları teröristlerden uzak tutmak, iklim değişikliği ve bulaşıcı hastalıklara karşı uluslararası toplumu harekete geçirmek ABD'nin öncelikleri olarak belirtilmiştir. Belgede NATO'nun en güçlü döneminde olduğu vurgulanmış, ABD'nin NATO, İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya ve Kanada ile olan ilişkilerine dikkat çekilmiştir. Asya-Pasifik bölgesinde ise Kuzey Kore tehdidine karşılık Japonya, Güney Kore, Avustralya ve Filipinler ile olan ilişkilerin önemi de vurgulanmıştır.

Genel anlamda önceki belgeden ayrılmayan bir çizgide hazırlanan 2015 Belgesi ABD'nin Avrupa'da, Asya-Pasifik bölgesinde, Orta Doğu ve Afrika'da müttefiklik bağlarını kuvvetlendirmek ve yeni ortaklıklar kurmak amacının üzerinde durmuştur. Sekiz yıllık Obama yönetiminin tamamında kendisini gösteren ve öncelikli olarak ele alınan ABD'nin ekonomik refahı ve bunu sağlayacak araçlar bu belgede de kendisine çokça yer bulmuştur. 2010 Belgesi paralelinde Arap Baharı sürecinde ortaya koyulan "sorumluğu paylaşma" ve "geriden liderlik" ilkeleri doğrultusunda ortaya koyulan politikalarının 2015 Belgesi'nde de devam etmesi öngörülmüş ordunun küçültüleceği ancak ABD hegemon gücünün devam edeceği belirtilmiştir. ABD'nin gücünü kullanması konusuna gelince burada ise Bush yönetimi de eleştirilerek, hegemon güç olma durumunun ancak seçici ve titiz davranıldıktan sonra Amerikan çıkarlarını ve halkını tehdit eden durumlarda olabileceği vurgulanmıştır.

Sonuç olarak Obama döneminde yayınlanan 2010 ve 2015 belgeleri, 2002 ve 2006 belgelerinden oldukça farklı bir yol çizmiştir. 11 Eylül saldırıları ve sonrasındaki süreç 2002 ve 2006 belgelerinin güvenlik algısına net ve kesin bir şekilde yön vermiş, ancak bu doğrultuda ortaya koyulan müdahaleciliğin sonuçları da 2010 ve 2015 belgelerinin sorunların çözümüne dair yaklaşımını şekillendiren ana unsur olmuştur. Bush müdahaleciliğinin ortaya çıkardığı maliyet, Obama'nın sorunlu bölgelerden uzak durarak, bölgesel aktörlerin birbirleri ile mücadelesinin birbirlerini zayıflatmalarını bekleyen bir yol izlemesine sebep olmuştur. Bu şekilde ABD, rakipleri zayıflarken kendisini güçlendirecek bir politikayı seçmiştir (Yalçın, 2017). Ancak bu politikanın başarısı tartışmaya açıktır. Bölgesel aktörlerin birbirleriyle sonu olmayan mücadelelere girmesi bu bölgelerde istikrarsızlığı daha da artırmış, ortaya çıkan güç boşluklarını DAESH gibi radikal terör örgütleri doldurarak küresel barışı tehdit eden terör sorunu baş göstermiştir. Trifkovic'e göre son çeyrek yüzyıl ele alındığında, ABD'de birbirini takip eden idarelerin, ülkenin gerçekçi olarak tanımlanmış güvenlik ve ekonomik çıkarlarını muhafaza etmek ve geliştirmek için Amerika'nın siyasi, askeri, ekonomik ve ahlaki kaynaklarını dengeli ve orantılı bir şekilde konuşlandırma noktasında kronik bir yetersizlik gösterdiklerini

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1180923

BANÜSAD, 2023; 6(1), 1-22

söylemek mümkündür (2017: 29). Bu eleştiri Bush ve Obama dönemlerinde takip edilen politikaların amaçları ve sonuçlarının tutarsızlığı ile doğruluk kazanmaktadır.

4. DONALD TRUMP DÖNEMİ ULUSAL GÜVENLİK STRATEJİSİ VE ABD’NİN GÜVENLİK ALGISI

Donald Trump ‘‘Amerika’yı Yeniden Harika Yap’’ (Great America Again) sloganıyla çıktığı başkanlık yolculuğunda, açıklamaları, tavrı ve politikalarıyla farklı bir başkan profili ortaya koydu. Seçim kampanyası boyunca Meksikalı göçmenler, kadınlar ve rakibi Hillary Clinton hakkında söylediklerinin yanında ABD’nin uluslararası ittifak ve anlaşmalarına olumsuz yaklaşımı Trump’ın sıra dışı bir başkan olacağını anlayabilmek için yeterliydi. Özellikle başkan seçilmesinden sonraki dönemde Twitter’ı sık sık kullanması ve kararlarını buradan açıklaması ulusal güvenlik yetkililerini oldukça endişelendiren bir durumdur. Yetkililer, Trump’ın ülkeyi Twitter kullanmasından dolayı savaşa sokabileceğinden dahi korkuyorlardı. (Woodward, 2018). Bu yönüyle Twitter, Trump başkanlığında ABD güvenliği için dikkate alınması gereken bir konu olarak ön plana çıkıyordu. Seçildiğinde ABD’nin göreve gelen en yaşlı (70 yaşında) başkanı olan Trump’ın ‘önce Amerika’ anlayışı, mevcut ittifakların ABD aleyhine olduğunu vurgulaması, bazı anlaşmalardan çekileceklerini açıklaması, ABD’nin yeni bir izolasyon dönemine girdiğini ortaya koyuyordu. Dolayısıyla Obama döneminin ittifakları güçlendirme politikası terk edildi. Sonuç olarak Aralık 2017’de Trump dönemi Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi açıklandığında Obama döneminin ‘iş birliği’ vurgusunun yerini ‘rekabet’ anlayışı almıştı.

Obama’ya benzer şekilde ekonomik güvenliği ulusal güvenliğin merkezine konumlandırın Trump, bu önceliğini uluslararası kurumları ve ittifakları daha da güçlendirmek isteyen selefinden farklı olarak değerlendirdi. Dört yıllık görev süresi boyunca (2017-2021), Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA), Paris İklim Anlaşması, Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı Anlaşması (TTIP) ve İran ile yapılan anlaşmadan tek taraflı olarak çekildi. Rusya ve Çin’i ABD hegemonyasına meydan okuyan ülkeler olarak değerlendiren Trump, DAEŞ’i ise ortadan kaldırmak amacını benimsedi.

4.1. 2017 Ulusal Güvenlik Stratejisi

Trump yönetiminin en önemli dış politika önceliklerini ortaya koyan Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi’ni, seleflerine göre erken bir tarihte göreve gelmesinin birinci yılı dolmadan, 18 Aralık 2017’de yayımladı. Amerikan halkını ve değerlerini korumak, ekonomiyi yeniden güçlü hale getirmek, Amerikan liderliğinde küresel barışı tesis etmek belgenin odaklandığı konuların başında gelmektedir.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1180923

BANÜSAD, 2023; 6(1), 1-22

ABD çıkarlarına karşı Rusya ve Çin'in propagandaları tehdit olarak görülmektedir. Terörü destekleyen, bölgesel barışı tehdit eden ve elinde kitle imha silahları olan veya elde etmeye çalışan otoriter rejimler, siber saldırılar, cihatçı teröristler ile onlara destek veren aktörler ve uluslararası suç örgütleri belgenin güvenlik tehdidi olarak ele aldığı konuların başında gelmektedir. Amerikan vatandaşlarını ve ülkesini en güvenli hale getirmek için; kitle imha silahları, salgın hastalıklar, sınır güvenliğine yönelik tehditler ve göçmen politikaları belgede ele alınan güvenlik tehditleri olarak ön plana çıkmaktadır.

Obama döneminde ortaya koyulan belgelere benzer biçimde nükleer silahlanma ve bu silahlanmanın Kuzey Kore ve İran gibi 'haydut' devletlerin elinde bulunması, 2017 Belgesi'nde de güvenlik tehdidi olarak değerlendirilmektedir. ABD'nin bu tehdide karşılık İran'la mücadele edeceği ve Kuzey Kore'ye karşı dünyayı bir araya getirmeyi amaçladığı belirtilmektedir. Bu devletlerin varlığına karşılık belge, ABD'nin caydırıcı gücünü uluslararası güvenlik için çok önemli görmektedir. Bu güç savaş için caydırıcı olacak ve dolayısıyla barışın teminatı haline gelecektir. Belgede ortaya koyulan bu anlayış, askeri ve ekonomik anlamda güçlü ve lider ülke olmak için ABD'nin motivasyon yaratma çabalarının bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Rusya ve Çin'i ABD liderliğine ve statükoya meydan okuyan devletler olarak değerlendiren 2017 Belgesi'nin bu tarz motivasyonlarla ABD liderliğinin gerekliliğine vurgu yapması da olağan bir durumdur. Ancak bu anlayışın uluslararası güvenliğe olan katkısı tartışmaya açıktır. Caydırıcı ABD gücünün barışa katkı sağlayacağı anlayışıyla birlikte ortaya koyulan yeni müdahalelerden uzak durma politikası, Venezuela'ya müdahale teklif edildiği ve İran'la savaşın eşliğine geldiği dönemlerde çelişkili bir sonuca varmıştır.

Radikal İslam gruplarının çoğalmış olduğu ve bu grupların Orta Doğu'da etkinliklerini artırması 2017 Belgesi'nin güvenlik tehdidi olarak ortaya koyduğu konulardan birisidir. Belgede terörizm, diğer güvenlik tehditlerine göre üzerinde daha fazla durulan konulardandır. Terör örgütleri özellikle cihatçı terör örgütleri ile mücadele ulusal güvenlik belgesinin ilk bölümünde yer almıştır. Buna göre ABD, Suriye ve Irak'ta yenilgiye uğratmış oldukları DAESH teröristleri ile mücadele ederek bu örgütü tamamen yok edecektir. Ancak 2017 Belgesi, Obama döneminden farklı olarak bu ve güvenliği sağlamak için verilecek buna benzer mücadelelerde iş birliğinden söz etmek yerine, ABD'nin müttefiklerinin sorumluluklarını yeterince yerine getirmemesinden yakınmakta ve müttefiklerinin sorumluluklarını yerine getirmemesinin ABD aleyhine bir sonuç ortaya çıkardığını belirtmektedir. Buna benzer bir durum ekonomik güvenlik konusunda da göze çarpmaktadır. ABD'nin kendi güvenliğini sağlamak için öncelik olarak ekonomik refahı sağlamak isteyen Obama'nın önceliklerine benzer şekilde ekonomik güç konusu Trump'ın da öncelikleri arasında yer almaktaydı. Keza ABD

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1180923

BANÜSAD, 2023; 6(1), 1-22

tarihinde bir Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi'nde "ekonomik güvenliğin" ilk defa bir ulusal güvenlik meselesi olarak yer aldığı görülmektedir (Şeren, 2018: 9). Bu yönüyle Trump yönetimi ABD ekonomik güvenliğine daha fazla önem vermiştir. Ancak iş birliği ve ticari ortaklıklara daha yatkın olan Obama'dan farklı olarak Trump, mevcut ticari ortaklıkların ABD aleyhine sonuç doğurduklarına inanıyordu. 2017 Belgesi'ne göre ABD, diğer devletlerle adil olmayan ticari anlaşmalar ve bu anlaşmaların yol açtığı ekonomik sorunlarla karşı karşıyaydı. Dolayısıyla ABD, bu anlaşmaların yerine daha adil yeni ticari ilişkiler tesis etmeliydi.

Trump döneminin ilk ve son belgesi olan 2017 Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi, görüldüğü üzere mevcut sistemin askeri ve ekonomik anlamda ABD için yük olduğu ve bu durumun değiştirilmesi gerekliliği üzerinde durmuştur. Daha çok iç güvenliğe yoğunlaştığı görülen belgede nükleer silahların yayılması, kitle imha silahları, salgın hastalıklar, terörizm, göçmen sorunları gibi konular ABD güvenliğine tehdit olarak değerlendirilirken, Obama döneminde ciddi bir şekilde yer verilen küresel iklim değişikliği tehdidine 2017 Belgesi'nde yer verilmemiş, sadece çevreyi koruma politikalarına değinilmiştir. ABD liderliğinin yeniden sağlanarak dünyanın refahına katkı sunacağı iddiasıyla yayınlanan 2017 Belgesi de bu çalışmada ele alınan diğer belgelerde olduğu gibi doğruluk, tutarlılık ve başarılı olup olmaması açısından tartışmaya açıktır. Belgenin yayınlanmasından sonra geçen üç yıllık sürede ABD'nin hedeflerini ne denli gerçekleştirdiğine bakmak bu açıdan faydalı olacaktır.

4.2. Bölgesel Krizlere Yaklaşım: Suriye İç Savaşı

Obama döneminde stratejik amaç olarak benimsenen, ABD çıkarlarının, askeri ve mali kaynaklarının korunmasına yönelik politikalar, Trump döneminde de çok fazla değişikliğe uğramadan devam etti. Bu yüzden Trump'ın görevinin ilk yıllarında Suriye stratejisine yön veren durum Obama'nın mirası olmuştur. Trump yönetimi, Obama döneminde "ABD siyaseti" olarak yerleşen askeri angajmandan kaçınılmasını ve yerel aktörlerle iş birliği yapma eğilimini eleştirmesine rağmen göreve geldikten sonra uzun bir süre bu politikayı devam ettirmiştir (Kurt, 2019). Trump'ın Suriye'ye dair selefini eleştirdiği politikaları devam ettirmesi ABD'nin dış politika stratejisinde karmaşık bir dönemin başlangıcının işaretlerinden birisiydi. Nitekim Trump, sadece politikaları devam ettirmekle kalmamış, Brett McGurk gibi Obama'nın atadığı bürokratlar ile çalışmaya devam etmiştir (Fabian ve Kamisar, 2017). Bu durum kamuoyunda Trump yönetiminin dış politikada tutarsız olduğuna yönelik eleştirilere sebep olmuştur.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1180923

BANÜSAD, 2023; 6(1), 1-22

2011 yılında Suriye’de Devlet Başkanı Beşar Esad yönetimine karşı başlayan ayaklanmalar bir süre sonra birçok farklı amaca yönelik gruplara bölündü ve Esad yönetiminin askeri unsurlarla karşılık vermesiyle birlikte ülkede sonu gelmeyen bir iç savaş süreci başlamış oldu. Obama yönetiminin süreci yaşayan diğer ülkelere uyguladığı politikalara benzer şekilde Suriye’de yaşananlar karşısında Esad’e değişim fırsatı sunmuş, ancak kısa bir süre sonra bu söylemini yerini ‘rejim değişimi’ olarak yenilemiştir (Wilson ve Wilson, 2011). 2012’nin ortasından itibaren bu söylemi de küçültmeye başlamış ve kimyasal silah kullanımını kırmızı çizgi olarak ilan etmiştir (Ball, 2012). Ancak bölgede artan terör faaliyetleri, rejimin kimyasal silah kullanması, Türkiye başta olmak üzere bölge ülkelerinin güvenlikleri açısından ciddi tehditler ortaya çıkması ve radikal terörist örgütlerin daha da güçlenerek dünya çapında eylemler gerçekleştirmesi, Obama yönetiminin ortaya koyduğu Suriye politikalarının yeterli olmadığını göstermektedir. Elbette bölgedeki olumsuz gelişmeler ve bunların küresel yansımalarının tamamından Obama yönetimi özelinde ABD’yi sorumlu tutmak gerçekçi bir bakış açısı olmayacaktır. Ancak yaşanan gelişmelerde Obama yönetiminin politikalarının büyük pay sahibi olduğunu söylemek mümkündür. Trump, seçim kampanyası boyunca Obama’yı bu politikaları üzerinden sert bir şekilde eleştirmiş ve hatta DAEŞ’i Obama’nın kurduğunu söyleyecek kadar ileri gitmiştir (Hernandez, 2016).

Trump’ın seçim kampanyası boyunca söylediklerinden hareketle, başkan seçilmesinin ardından ABD’nin Suriye’ye yönelik politikalarında değişim olması bekleniyordu ancak göreve gelmesinden sonra geçen iki yılda Trump’ın dış politikasının geniş çapta kabul görüp ‘Trump Doktrini’ olarak adlandırılabilen bir isme sahip olmaması veya olamaması, çatışma bölgelerinde bir süre daha Obama’dan miras kalan politikaların devam etmesine yol açmıştır. Trump, başkanlığı devraldığı günden itibaren Suriye krizine yönelik kapsamlı ve sabit bir strateji sergileyemese de uygulanan politikalardan hareketle üç öncelik üzerinden hareket ettiği söylenebilir. Bu öncelikler, İsrail’in güvenliği, İsrail’in güvenliğinden hareketle bu önceliğin sağlanması için İran’ın sınırlandırılması ve DAEŞ tehdidini ortadan kaldırmak şeklindedir (Kurt, 2019: 10). Bu bağlamda Trump’ın Suriye politikası radikal terörizm ile mücadele ve İsrail’in güvenliği perspektifinde ele alınmasının yanında, maliyeti yüksek müdahalelerden kaçınmak şeklinde ortaya çıkmıştır. İsrail’in güvenliği Suriye’de ayaklanmaların başlamasından itibaren ABD’nin dile getirdiği en önemli kaygılardan birisidir. İran’ın sınırlandırılmasına ilişkin Trump yönetiminin en önemli adımlarından birisi Obama yönetiminden kalan nükleer anlaşmayı sonlandırmak olmuştur.

Trump, Suriye’ye yönelik en önemli adımı bölgedeki ABD askerlerinin çekileceğini duyurarak atmıştır (BBC, 2018). 2017 Belgesi’nde de vurgulandığı üzere mevcut sistemin ABD ekonomisine yük

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1180923

BANÜSAD, 2023; 6(1), 1-22

oluşturduğu düşüncesi Suriye’de politikaya dönüşmüştür. Trump yönetiminin Suriye’deki durum gibi sonu olmayan ve mali yük oluşturan savaşlar olarak nitelendirdiği bölgelerden çekilmesi, Obama yönetiminden miras kalan stratejilerin değişmesine yönelik en ciddi adımlardan idi. Obama’nın atadığı bürokratların istifa etmesi de bu değişimin sonuçlarındandır. Savunma Bakanı Mattis ve DAESH’le mücadele özel temsilcisi McGurk’ün görevden ayrılması, Trump’ın kendi politika ve stratejilerini uygulayabilecek ekibi oluşturabilmesi için bir fırsat doğurmuştur (Kurt, 2019: 16). Ancak bu adımın bölgeyi ne yönde etkileyeceği ve ABD’nin çekileceği bölgelerde oluşan boşlukların nasıl doldurulacağı Türkiye gibi ülkelerin güvenliği açısından da önem teşkil ediyordu. Trump’ın görev süresi boyunca aktif bir şekilde kullandığı Twitter hesabından (Kenasari, 2018); ‘Suriye’de bulunmanın tek amacı DAESH’i yenmekti’, ‘ABD Orta Doğu’nun polisi mi olmak istiyor, bu trilyonlarca dolar ve hayatların kaybı demek... Eve dönme zamanı’ gibi paylaşımları dikkate alındığında ABD’nin çekilme sonrası Suriye krizi ile doğrudan ilgilenmeyeceğine yönelik anlamlar içeriyordu. Suriye’de kalmanın maliyetine vurgu yapması, DAESH’in yenilgiye uğratılmasından söz etmesi, Trump’ın 2017 Belgesi’nde bu yönde ortaya koyulan amaçları gerçekleştirmeye yönelik adımlar olarak değerlendirilebilir.

5. OBAMA VE TRUMP DÖNEMLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

Ulusal güvenlik stratejisi belgeleri, bir ülkenin dış politikada amaçlarını ortaya koyarken ulusal bütünlüğüne ve istikrarına tehdit olarak gördüğü unsurları sıralayarak güvenlik algısına yön verir. Ulusal güvenlik stratejileri, iktidarın stratejik amaçlarını sonuçlandırabilmek için ortaya koyduğu politika hedeflemeleri olup, bu belgelerde ele alınan tehditler, devletin strateji belgesinde benimsediği çıkarlar ile çatıştıkları için tehdit olarak değerlendirilmektedirler. (Snow, 2016: 2). Dolayısıyla doğru ve tutarlı stratejileri belirleyebilmek çok önemlidir. Bu anlamda tarih boyunca strateji konusunda uzmanlaşmış kişiler stratejinin üç faktörünü ön plana çıkarmışlardır (Clausewitz, 1989). Vatandaş, ordu ve hükümet şeklinde ortaya koyulan bu üç faktörün başarıya ulaşmak adına dengede tutulması gerektiği söylenmektedir. Bu faktörler ABD dış politikasında ve güvenlik algısında da kendisine yer bulmuş ve bu stratejiler dış politikada geleneksel hale gelmiştir. Buna göre ABD için dört strateji geleneğinden söz edilebilir. Bunlar (Andrew ve Barry, 1996/1997);

1. İzolasyonculuk
2. Seçici angajman
3. İşbirlikçi güvenlik
4. Üstünlük

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1180923

BANÜSAD, 2023; 6(1), 1-22

İzolasyonculuk, Amerikan anakarasının savunularak ABD ekonomisinin büyümesini amaçlayan bir anlayış olarak kendisini göstermektedir. Bu anlayış uluslararası krizlere müdahil olmak yerine bunu diğer aktörlerin üzerine yüklemek şeklinde yöntemleşir (Yalçın, 2015). Bu yönüyle baktığımızda Trump yönetiminin 2017 Belgesi'nde ortaya koyduğu anlayışın izolasyoncu olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Obama yönetimi de benimsenen amaçları bakımından izolasyoncu anlayışa pek uzak sayılmaz. ABD ekonomisinin büyümesini amaçlamak ve uluslararası krizlere müdahil olmaktan kaçınmak Obama izolasyonculuğu olarak değerlendirilebilir. Bu anlamda Obama ve Trump yönetimlerinin bu konuda çok farklı olmadığı söylenebilir. İkinci strateji olan seçici angajman stratejisi sınırlandırma yöntemi ile güvenlik artırımını amaçlar (Lewis, 1982). Bu stratejiye göre ABD çok güçlüdür ancak kaynaklar sınırlıdır. Her iki dönemde de bu stratejinin benimsenmediğini söylemek mümkündür. Üçüncü strateji olan iş birlikçi güvenlik stratejisi ekonomik büyümeye odaklanmış ve bunun için uluslararası kurumlar ile iş birliği içinde olmanın önemi benimsenmiştir (Yalçın, 2015). Bu stratejinin Obama döneminde yayınlanan güvenlik belgelerine yansıdığı söylenebilir. Obama yönetimi ABD'nin güvenlik algısının merkezine ekonomik büyümeyi yerleştirirken uluslararası kurumlar ile iş birliği amacını benimsemiştir. Trump yönetimi ise Obama yönetimine benzer şekilde ABD ekonomisini güvenlik algısının ilk sırasına yerleştirirken yöntem bakımından farklı bir anlayış benimsemiştir. Trump döneminin ulusal güvenlik strateji belgesi ise iş birliği yerine mevcut ortaklıkların ABD'nin aleyhine olduğu vurgusunu yaparak rekabet kavramı üzerinden şekillenmiştir. Son strateji olan üstünlük stratejisi ise güç artırımını amaçlamış önleyici müdahaleler ile bunu gerçekleştirmeye odaklanmıştır. Bu stratejinin Obama ve Trump dönemlerinde benimsenmediği söylenebilir.

ABD, Obama ve Trump dönemlerini kapsayan on iki yıllık süreçte yayınlanan üç güvenlik belgesinde de (2010, 2015, 2017), ekonomik çıkarları ve ABD değerlerini korumayı stratejik amaç olarak benimsemiştir. Her iki dönemde de müdahaleci anlayış ABD ekonomisi için tehlike olarak görülmüş, bölgesel sorunlara ve çatışmalara doğrudan tek başına dahil olma tercih edilmemiştir. Obama yönetimi, Arap Baharı sürecinde bölgede yaşanan gelişmeleri takip ederek maliyetli politikalardan uzak durmayı temel hedef olarak belirlemiş ve Orta Doğu'da titiz bir anlayışla çok taraflı politikalar benimsemiştir. Trump yönetimi ise savunma stratejisini kurgularken dış dünyadan uzaklaşmayı tercih etmiştir. Bu dönemde Trump'ın şahsına münhasır kişiliği ve beraberinde sergilenen politikalarla birlikte ABD, uluslararası kurumlara sırtını dönerek gücünü pekiştirmeyi amaçlamıştır.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1180923

BANÜSAD, 2023; 6(1), 1-22

6. SONUÇ

ABD güvenlik algısı 21. yüzyılın başından itibaren sert bir biçimde yeniden ele alındı ve bakıldığında Bush dönemi ABD'si politikalarından ve güvenlik kaygılarından taviz vermek istemeyen, ya bizimlesiniz ya da karşımızda mantığı ile hareket eden bir yapıdaydı. Bu süreçte ABD maliyetli müdahaleleri güvenliğinin sağlanması için elzem gördü. Obama dönemi ise selefine göre oldukça farklı dizayn edilmek isteniyordu. Bu durum güvenlik belgelerine yansıtıldı, söylemler ve eylemlerle desteklenilmesi amaçlandı. Müdahaleleri sorumluluk paylaşmak şeklinde gerçekleştirmek isteyen ABD bu süreçte ekonomik faktörlere daha fazla öncelik vermek istedi. Trump dönemi ise ekonomik kaygıların merkeze alındığı ve müdahalelerden kaçınma şeklinde politikaların olduğu bir süreçti. Genel anlamda bakıldığında ABD'nin son yirmi yıldaki askeri ve ekonomik politikaları güvenlik anlayışının şekillenmesinde en önemli faktörler olarak karşımıza çıktı.

Arap Baharı sürecinin iç savaşa dönüştüğü Libya, Suriye, Yemen ve yıllardır çözüm bekleyen diğer sorunlar, küresel ve bölgesel aktörlerin çıkarlarının çatıştığı alanlar haline dönüştü. Diplomatik çözüm yollarının birçok kez denendiği Libya sorununda Rusya, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Mısır, Suudi Arabistan ve Fransa gibi ülkelerin çıkarları doğrultusunda BM tarafından tanınan meşru hükümet karşısında Halife Hafter'in yanında yer aldı. ABD'nin de bu soruna yönelik ekonomik çıkarlarını da düşünerek petrol sahalarını kontrolü altında bulunduran Hafter'e karşı net bir tavır ortaya koymaması sorunun derinleşerek devam etmesine yol açtı. Suriye'de ise ABD'nin yürüttüğü politikalar, terör örgütleriyle birlikte hareket etmesi, Rusya, İran, İsrail ve Fransa gibi ülkelerin Suriye'de istikrarın sağlanmasına yönelik farklı politikaları ve çıkar çatışmaları bu sorunun da çözümden uzaklaşmasına sebep oldu. Obama ve Trump yönetimlerini kapsayan dönemde ABD, bölgesel sorunların çözümüne ilişkin etkin ve makul bir çözüm ortaya koymaktan uzak kaldı. Libya'da sergilenen politika ve sonrasında ülkenin yaşadığı ve yaşamaya devam ettiği kriz süreci içinden çıkılmaz bir hal alırken Suriye'de yaşanan durum da pek farklı olmadı.

Obama döneminde ortaya koyulan ilk ulusal güvenlik strateji belgesinde belirlenen tehdit unsurları ve bunlara yönelik mücadelede araç olarak kullanılacak politikalar, Bush döneminden oldukça daha genişti ve daha fazla konuya odaklanıyordu. Bu yönüyle Obama yönetiminin güvenlik algısının, Bush yönetiminde olduğu gibi sadece terör tehdidi üzerinden şekillenmeyip, iklim değişikliği ve nükleer silahlanma gibi küresel güvenliği tehdit eden konulara da odaklanması ve bu tehditler ile mücadelenin diğer aktörlerle iş birliği içinde sürdürülmesi amacı, önemli ve umut verici bir vizyon olarak karşımıza çıktı. Obama, selefî Bush'un politikalarını eleştirerek ABD'nin güvenliğinin sağlanması temeline ekonomiyi yerleştirdi. Bu temel, daha fazla iş birliği yeni ticari

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1180923

BANÜSAD, 2023; 6(1), 1-22

ortaklıklara yol açmasının yanında müdahale gerektiren hassas çatışma bölgelerinde de sorumluk paylaşarak maliyeti azaltma amacı olarak ortaya çıktı. 2010 Belgesi'nin yayınlanmasından kısa bir süre sonra Libya'da ortaya çıkan durum ABD'nin müdahale etme isteğinin yanında bunu uluslararası aktörlerle birlikte yapmak için BM ve NATO'yu devreye sokma çabası uygulamaya bakıldığında sonuç verdi ve 2010 Belgesi'nin ortaya koyduğu sorumluluk paylaşma amacı Libya'da gerçekleştirilmiş oldu. Ancak müdahalenin sonuçlarına bakıldığında, ABD'nin, sorumluluk paylaşın veya paylaşmasın, müdahale etmesi, Libya örneğinde görüldüğü üzere çatışma bölgelerinde daha fazla silahlanma, terör örgütlerinin güç kazanması ve sonuç olarak sonu gelmeyen iç çatışmalara sebep oldu. Bu çatışmalar günümüze kadar ulaştı ve son bulması oldukça zor görünen krizler olarak uluslararası sistemde yerini aldı.

Trump döneminin tek belgesi olan 2017 Belgesi, Obama dönemi güvenlik strateji belgelerinden farklı olarak BM başta olmak üzere diğer uluslararası ve bölgesel kurumları görmezden gelerek veya varlığını eleştirerek, güç odaklı ve rekabetçi bir dış politika anlayışını benimsedi. Bu anlayış ABD'nin müttefiklerini dahi tedirgin eden bir durum ortaya çıkarmıştır. Trump yönetiminde ABD'nin diğer aktörlerin yanında zaman zaman müttefiklerini de hedef almaktan çekinmemesi, küresel anlamda sonuç doğurabilecek olaylarda tek başına ve dayatmacı bir anlayış sergilenmesi bu dönemde ciddi güvenlik krizlerine sebep olmuş ve zaman zaman ABD'nin yalnızlaşmasına yol açmıştır.

Trump döneminde yayınlanan 2017 Belgesi'nin, iki dönemde yayınlanan belgeler içinde en çok pragmatist belge olduğunu söylemek mümkündür. Göreve geldiği 2017 yılında küresel anlamda artış gösteren ırkçı politikalar Trump döneminde 'önce Amerika' sloganıyla 2017 Belgesi'nde yer almıştır. Bu anlayış ABD'nin daha fazla içe kapanmasına yol açtı ve ABD'nin çıkarları dayanak gösterilerek, bazı ülkelere yönelik seyahat kısıtlamaları, Meksika sınırına duvar örülmesi ve mevcut anlaşmalardan çekilmek suretiyle pratikte kendisini göstermiş oldu.

KAYNAKÇA

Andrew, L. ve Barry, R. (1996/1997) "Competing Visions for US Grand Strategy", International Security 21, no. 3, 5-53.

Ball, James (2012) "Obama issues Syria a 'red line' warning on chemical weapons", Washington Post, https://www.washingtonpost.com/world/national-security/obama-issues-syria-red-line-warning-on-chemical-weapons/2012/08/20/ba5d26ec-eaf7-11e1-b811-09036bcb182b_story.html (01.05.2021).

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

- DOI:** 10.38120/banusad.1180923 BANÜSAD, 2023; 6(1), 1-22
- BBC (2011) ‘‘Obama: Libya’da yapılanlar rezilce’’,
https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/02/110224_obama_libya_diplomacy.shtml
(22.04.2021).
- BBC (2016) ‘‘President Obama: Libya aftermath 'worst mistake' of presidency’’,
<https://www.bbc.com/news/world-us-canada-36013703> (25.04.2021).
- BBC News Türkçe (2018) ‘‘ABD Suriye’den Çekiliyor, Sonuçları Ne Olur?’’,
<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46628698> (26.04.2021).
- Clausewitz, C. (1989) ‘‘On War’’, Princeton University Press.
- Ermağın, İ. (2012) ‘‘Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD Dış Politikası’’, Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi, 3(2), 21-35.
- Fabian, Jordan ve Kamisar, Ben (2017) ‘‘Trump Keeping 50 Obama Administration Officials’’, The Hill,
<https://thehill.com/homenews/administration/315049-trump-keeping-50-obama-administration-officials> (28.04.2021).
- Gerges, F. (2013) ‘‘The Obama Approach to the Middle East: the end of America’s moment’’, International Affairs, 89: 2, 299–323.
- Gezici, A. (2009) ‘‘Barack Obama Türkiye Konuşmaları’’, Karakutu Yayınları, İstanbul.
- Hammer, C. (2015) ‘‘American Pendulum: Recuring Debates in U.S. Grand Strategy’’, Cornell University.
- Hashemi, N. (2012) ‘‘The Arab Spring, U.S. Foreign Policy and Question of Democracy in The Middle East’’, Denver Journal of International Law and Policy, Vol. 41:1, 31-46.
- Hernandez, Michael (2016) ‘‘US: Trump Adamant That Obama Founded DAESH’’, Anadolu Ajansı,
<https://www.aa.com.tr/en/americas/us-trump-adamant-that-obama-founded-daesh/627080>
(24.04.2021).
- Kandemir, E. (2011) ‘‘ABD Başkanları G. W. Bush ve Barack Obama Dönemlerinde Yayımlanan Ulusal Güvenlik Stratejilerinde İttifak Söylemleri ve S.Walt’un İttifak Teorisi’’, Savunma Bilimleri Dergisi, 10 (2), 122-151.
- Kenasari, Bilal (2018) ‘‘Trump: Askerlerimizin Eve Dönme Zamanı Geldi.’’,
<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/trump-askerlerimizin-eve-donme-zamani-geldi/1343677>
(30.04.2021).

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1180923

BANÜSAD, 2023; 6(1), 1-22

Kurt, V. (2019) ‘‘Trump ve Suriye Krizi’’, Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA).

Lewis, J. (1982) ‘‘Strategies of Containment: A Critical Appraisal of Postwar American National Security Policy’’, Oxford University Press, New York.

National Security Strategy of The United States of America, December 2017.
<https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>
(27.04.2021).

NSS, (2015) ‘‘National Security Strategy of The United States of America, February 2015’’,
<https://nssarchive.us/wp-content/uploads/2020/04/2015.pdf> (27.04.2021).

NSS, (2006) ‘‘National Security Strategy of the United States of America, March 2006’’,
<https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2006/> (24.04.2021).

NSS, (2010), ‘‘National Security Strategy of the United States of America, May 2010’’,
<https://www.hsdl.org/?view&did=24251> (25.04.2021).

NSS, (2002), ‘‘National Security Strategy of the United States of America, September 2002’’,
<https://2009-2017.state.gov/documents/organization/63562.pdf> (22.04.2021).

NATO (2011), NATO and Libya Operational Media Update,
https://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2011_10/20111024_111024-oup-update.pdf
(25.04.2021).

Özkan, Ö. (2021) ‘‘Arap Baharı ve Sonrasında ABD’nin Libya Politikası’’ LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 11 (2), 170-189.

Robbins, J. (2011) ‘‘The Cost Of Overreaction, Michael, B. and Godges, J. P. (ed.)’’, The Long Shadow 9/11: America’s Response To Terrorism, Santa Monica: RAND Corporation.

Smith T. (2003) ‘‘National Security Liberalism and American Foreign Policy, American Democracy Promotion: Impulses’’, Strategies, and Impacts, Oxford University, Oxford.

Snow, D. (2016) ‘‘Thinking About National Security’’, Routledge.

Stimpson Study Group (2018) ‘‘Counterterrorism Spending, Protecting America While Promoting Efficiencies and Accountability’’, Stimpson.

Şeren, M. (2018) ‘‘ABD Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi: Amerikan Savunması ve Caydırıcılığı’’, STM Thintech.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1180923

BANÜSAD, 2023; 6(1), 1-22

Trifkovic, S. (2017) ‘‘Trump’s Foreign Policy a Victory for The Deep State, Politeia’’, Belgrad, Sayı 13, ss. 28-52.

Wadlow, J. (2018) ‘‘Dictators, Terrorists and Politics: American Foreign Policy Toward Libya in The Obama and Trump Administrations’’, Wesleyan University, The Honors College.

Wilson, Scott ve Wilson, Joby (2011) ‘‘Assad must go, Obama says Washington Post’’, https://www.washingtonpost.com/politics/assad-must-go-obama-says/2011/08/18/gIQAelheOJ_story.html (01.05.2021).

Woodward, B. (2018) ‘‘Fear: Trump in The White House’’, Simon & Schuster.

Yalçın, H. (2015) ‘‘Obama Stratejisi ve Orta Doğu’’, Akademik ORTA DOğU, Cilt 9, Sayı 2, ss. 55-74.

Yalçın, H. (2017) ‘‘Ulusal Güvenlik Stratejisi’’, SETA

TÜRKİYE’NİN VİZE MUAFİYETİ POLİTİKASININ ANALİZİ

Elvan YILDIZ¹

Filiz Tufan EMİNİ²

ÖZET

Türk vatandaşlarına Avrupa Birliği üyesi ülkelere girişte vize uygulanması Türkiye için önemli bir sorundur. Bu çalışmada Türkiye'nin vize uygulamasının kaldırılmasına yönelik uyguladığı "Vize Muafiyeti" politikası analiz edilecektir. Çalışmanın başında kamu politikası ve kamu politikası analizi kavramları ile ilgili kavramsal ve kuramsal bir çerçeve sunulmuştur. Daha sonraki bölümde ise Avrupa Birliği'ni oluşturan siyasi ve ekonomik yapının daha iyi anlaşılması için Avrupa Birliği'nin kuruluşuna yönelik tarihsel süreç ortaya konulmuştur. Devamında ise Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği yolunda attığı adımlara tarihi kronoloji içerisinde yer verilmiştir. Sonraki kısımda da Türkiye'nin Avrupa Birliği ile arasındaki en büyük problemlerden biri olan ve hukuki anlamda haksızlığa uğradığı vize uygulaması sorunu ve Türkiye'nin bu sorunun çözümüne yönelik izlediği politikalar mercek altına alınmıştır. Son bölümde de Türkiye'nin vize serbestisinin kazanımı için Avrupa Birliği ile 16 Aralık 2013 tarihinde imzaladığı Vize Serbestisi Diyaloğu Mutabakat Zaptı ve Geri Kabul Anlaşması ve bu anlaşmaya istinaden Türkiye'nin yerine getirmesi istenilen kriterler analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kamu Politikası, Kamu Politikası Analizi, Türkiye, Avrupa Birliği, Vize Muafiyeti

ANALYSIS OF TÜRKİYE’S VISA LIBERALIZATION POLICY

ABSTRACT

Applying visas to Turkish citizens when entering European Union member countries is an important problem for Türkiye. In this study, the "Visa Liberalisation" policy implemented by Türkiye for the abolition of the visa application will be analyzed. At the beginning of the study, a conceptual and theoretical framework related to the concepts of public policy and public policy analysis is presented. In the next section, the historical process for the establishment of the European Union is presented in order to better understand the political and economic structure that constitutes the European Union.

¹ Doktora Öğrencisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, lvn_yildiz@yahoo.com

² Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, filizemini@hotmail.com

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1184280

BANÜSAD, 2023; 6(1), 22-39

Afterwards, the steps taken by Türkiye on the path to European Union membership are included in the historical chronology. In the next part, the problem of visa application, which is one of the biggest problems between Türkiye and the European Union and where it is legally unfair, and the policies followed by Türkiye to solve this problem are examined. In the last part, the Visa Liberalization Dialogue and Readmission Agreement signed with the European Union on 16 December 2013 for the attainment of visa liberalization and the criteria that Türkiye is expected to fulfill in accordance with this agreement are analyzed.

Keywords: Public Policy, Public Policy Analysis, Türkiye, European Union, Visa Liberalization

1. GİRİŞ

27 üyeli Avrupa Birliği'ne giden süreç, altı ülkenin; Almanya, Fransa, İtalya, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg'un Avrupa Kömür Çelik Teşkilatı'nı (AKÇT) kurması ile başlamıştır. 1957 yılında bu altı ülke Roma Antlaşması'nı imzalayarak Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu (AET) kurmuştur. Topluluğun oluşturulmasındaki amaç malların, hizmetlerin ve işgücünün serbest bir şekilde topluluğa üye ülkeler arasında dolaşımının sağlanmasıdır. 1985 yılında Almanya, Fransa, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg Schengen Antlaşması'nı imzalayarak antlaşmaya taraf olan ülke vatandaşlarına sınırlarda vize ve gümrük uygulanmasını kaldırmışlar, vize ve gümrük uygulamasının üçüncü ülke vatandaşlarına uygulanmasını kararlaştırmışlardır. Maastricht Antlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu, Avrupa Birliği (AB) adını almış ve birliğe üye olan devlet sayısı 15'e çıkmıştır. 1993 yılında Kopenhag kentinde düzenlenen zirvede Avrupa Birliği'ne üye olmak için belli başlı kriterler belirlenmiş ve bu kriterler Kopenhag Kriterleri olarak anılmıştır (İktisadi Kalkınma Vakfı 2020; Soy Türk 2019: 314-315). 1999 yılında imzalanan Amsterdam Antlaşması ile Schengen Rejimi AB iç hukukuna yerleşmiştir. Böylece AB bünyesinde birlik sınırlarını çizen tek bir dış sınır belirlenmiş ve AB içindeki ülkelerin iç sınırları kaldırılmıştır. Schengen bölgesine girebilmek için üçüncü ülkelere vize zorunluluğu getirilmiştir. Vize sahibi olan üçüncü ülke vatandaşları da iç sınırlarda herhangi bir denetime tabi olmadan ülkeler arasında geçiş yapabilmektedirler. Ancak bu vizenin alınabilmesi için aşılması gereken birçok bürokratik işlem mevcuttur. Ülkemiz açısından bu durum; öğrencilerden akademisyenlere, iş adamlarından uzmanlara kadar çok fazla kitleyi olumsuz etkilemektedir ayrıca kabul edilmeme riski de oldukça fazladır (Kirişçi 2007: 28-29).

1996 yılında Gümrük Birliği uygulamasının Türkiye'de yürürlüğe girmesiyle Türkiye'de üretilen ticari mallar AB içerisinde hiçbir engelle karşılaşmadan serbest dolaşım hakkı kazanmıştır (Morgil 2006: 94-96). Fakat ticari mal AB sınırları içerisinde serbest dolaşım hakkına sahipken o ticari malın satışını ve pazarlamasını gerçekleştiren iş adamları ile lojistik olarak ticari malların AB sınırları içerisine ulaşımını gerçekleştiren TIR sürücülerini sınırda AB'nin Schengen rejiminden dolayı vize engeline

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1184280

BANÜSAD, 2023; 6(1), 22-39

takılmaktadır. Vize alabilmek için harcanan zaman ticari ilişkilerden beklenen faydalar üzerinde olumsuz etkiye sahiptir. Mallar zamanında ve istenilen nitelikte teslim edilememekte, sınırdan geri döndüğünde maliyet üreticiye kalmaktadır. Ayrıca vize almak isteyen Türk vatandaşları her yıl vize harcına milyonlarca Euro harç parası ödemek zorunda kalmaktadırlar.

Türkiye, yaşadığı bu sorunları ortadan kaldırabilmek için AB ile bir vize muafiyeti politikası izlemektedir. 2013 yılında AB ile mültecilerin geri kabulünü içeren bir vize serbestisi anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma uyarınca Türkiye'nin önüne vize serbesti kazanabilmesi için gerçekleştirmesi gereken 72 kriter konulmuştur.

Bu çalışmanın amacı Türkiye'nin yaşadığı vize problemini ortadan kaldırmak için izlediği vize muafiyeti politikasının analiz edilmesidir. Genel anlamda AB'ye üyelik müracaatını yaptığı ilk yıllarda imzalayıp taraf olduğu anlaşmalardan elde ettiği kazanımların üyelik süreci içerisinde vize muafiyetine konusuna nasıl etki ettiği de incelenmiştir. AB'nin genişleme süreci içerisinde Türkiye'nin konumu ele alınarak mevcut yapı içerisindeki durumu ve 2013 yılında imzalanan Vize Serbestisi ve Geri Kabul Anlaşması uyarınca gerçekleştirdiği kriterler ele alınarak anlaşmanın ne aşamada olduğu mercek altına alınmıştır. Türkiye vize muafiyeti kazandığı taktirde yukarıda belirtilen sorunları aşacaktır. Ancak bunun yanında uluslararası sistem içerisinde AB'ye üye olmayan diğer ülkeler ile mevcut durumda yapmış olduğu anlaşmalardan bu durumdan dolayı nasıl etkileneceği anlaşmanın mevcut ilişkileri üzerinde ne gibi sonuçlar doğuracağı da araştırılmıştır. Araştırmada analiz, (Sabatier, 2007)'in süreç modeli kullanılarak yapılmıştır. Kullanılan bu model sorunların gündeme gelişi, politikanın oluşturulması, uygulama ve değerlendirme aşamalarından oluşmaktadır.

2. KAMU POLİTİKASI KAVRAMI

Kamu politikası konusunda yaygın olarak Dye tarafından yapılan tanımlama kullanılmaktadır. Dye'e göre kamu politikası *"kamuyu ilgilendiren bir probleme karşı hükümetlerin yapmayı ya da yapmamayı tercih ettikleri her şey"*dir (Dye, 2013: 3). *Anderson da kamu politikasını; tesadüfi olarak değil de vatandaşların ve başka çıkar guruplarının talepleri doğrultusunda ortaya çıkmış, sorunların çözümüne yönelik ilgili aktörler tarafından üretilmiş, yasalar karşısında bağlayıcılığı olan, sorunların çözümüne yönelik eylemler olarak tanımlamaktadır* (Anderson, 1994: 5).

Kamu politikası, toplumu ilgilendiren sorunların çözülmesi maksadıyla karar vericilerin aldıkları kararları ve bu kararların uygulamasını ifade etmektedir (Thoenig, 2011: 6; Usta, 2013: 80; Cochran & Malone, 2014: 3). Politika yani siyasa, bilim olarak 1929 yılındaki Büyük Ekonomik Buhran'dan sonra ABD'de ortaya çıkmıştır. Gelişmesi İkinci Dünya Savaşı sonrasında başlamış ve Avrupa ülkelerinde uygulanması yaygınlaşmıştır. Türkiye'de ise bir disiplin olarak yerleşmesi 2000'li yıllardan itibaren.

Kamu politikası alanındaki çalışmalar tarihsel anlamda insanoğlunun yerleşik hayata geçmeye başladığı ilk şehirlerin kurulduğu zamanlara kadar geri götürülebilmesine rağmen modern anlamda bir bilim olarak araştırma tekniklerinin kullanılarak politika analizlerini içeren kullanımı 1929 yılındaki Büyük Buhran'dan sonradır (Gül, 2015: 6). O dönemde karar vericilere yardımcı olmak maksadıyla; kamu politikası bağlamında ekonomik hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için uygun ve etkili politikaların nasıl olması gerektiği sorusuna odaklanılmıştır (Şengül, 2018: 8).

Fakat zaman içerisinde toplumsal sorunların karmaşıklaşması üzerine kamu politikalarına yönelik ihtiyaç artmış böylece kamu politikası alanı bağımsız bir alan olarak öne çıkmıştır. Seçimlerin öncesinde siyasetçiler seçmenlere yönelik vaatlerde bulunmaktadırlar. Seçmenler de siyasetçiler iktidara geldiğinde bu vaatlerin gerçekleştirilmesini beklemektedirler. Yani siyasetçilerin iktidara gelip hükümet kurduklarında daha önce kamuoyuna açıkladıkları konularda vaatlerini gerçekleştirmek için uyguladıkları programlar kamu politikasıdır (Brooks, 1998: 3; Knoepfel & Others, 2011: 23, Demir, 2018: 2).

3. KAMU POLİTİKASI ANALİZİ

Politika analizi; siyasa sorunlarının çözümünde gereksinim duyulacak bilgilerin üretilmesini, dönüştürülmesi gibi farklı yöntemleri kapsayan, uygulamalı bir sosyal bilim disiplini (Dunn, 2017: 27).

Politika analizi, politikanın yapım aşamasının daha iyi anlaşılması ve politika yapımında rol alan aktörlerin karar alma sürecine etki eden ekonomik ve sosyal faktörler hakkında güvenilir bilgiler elde etmesi maksadıyla yapılan bilimsel bir çalışmadır. Karar alıcı olarak hükümetlerin izlediği politikaların ne olduğu ile ilgilenmesinin yanında bu politikaların izlenmesindeki neden sonuç ilişkilerine de odaklanmaktadır (Clarke & Primo, 2007: 741; Demir, 2011: 108).

Kamu politikası analizi kamu politikasından farklıdır. Kamu politikası konularını oluşturan kamusal problemlerin ve ihtiyaçların sebeplerini ve etkilerini ortaya çıkartarak problemlerin çözülmesine ve ihtiyaçların giderilmesine yönelik alternatif oluşturmayı amaçlar. Oluşturulan alternatif yöntemler değerlendirilerek hangisinin uygulanacağına karar verilir ve seçilen politika uygulamaya konulur. Uygulamanın da etkileri gözlemlenerek gerekli veriler toplanır ve bir değerlendirmeye tabi tutularak yorumlanır. Kamu politikası analizi; kamu politikası uygulamalarından hangi kesimin, ne maksatla, nerede, ne zaman, ne kadar ve ne boyutta istifade ettiğini ya da etkilendiğini araştırır (Gül, 2015: 8).

Kamu politikası analizinin temel fonksiyonları denilince; politika seçimlerinin yapılması, uygulanacak politikaya ilişkin bilgilerin üretilmesi ve dönüştürülmesi, disiplinler arası araştırma ve

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1184280

BANÜSAD, 2023; 6(1), 22-39

tartışma yöntemleri kullanılması ve siyasa çıktılarının ölçülmesi anlaşılmaktadır. Bunlar kamu politikası analizinin temel fonksiyonlarıdır. Kamu politikası analizi sürecinde farklı tekniklerden faydalanılarak kamu politikaları analiz edilmektedir. Bunların başlıcaları; aktör analizi, fayda maliyet analizi, grup modeli yöntemi, süreç modeli yöntemi ve siyasal sistem modeli yöntemidir (Babaoğlu & Akman, 2018: 1-2).

4. POLİTİKA SÜREÇ MODELİ

Bu çalışmada Türkiye'nin vize muafiyeti politikasının analizi (Sabatier, 2007)'in süreç modeli kullanılarak irdelenmeye çalışılmıştır. Bu modelde politika süreci; sorunların gündeme gelişi, politikanın oluşturulması (formülasyon ve yasalaşma), uygulama ve değerlendirme aşamalarından oluşmaktadır. Süreç modeli, politika sürecini aşamalara ayırarak daha anlaşılır kılmak için tercih edilmiştir.

4.1. Gündem Oluşturma

Gündem oluşturma, kamusal problemlerin ve alternatif çözüm önerilerinin karar vericiler ve toplum nezdinde değer kazanması ya da kaybetmesi aşamasıdır. Yani toplumu ilgilendiren sorunların nasıl ve ne zaman karar vericilerin dikkatlerini çekeceğine yönelik bir süreçtir. Toplum nezdinde çözülmesi gereken farklı problemler ve cevap verilmesi gereken çeşitli toplumsal ihtiyaçlar mevcuttur. Bu durum toplumun gündemini meşgul etse de bu sorunların çözümüne yönelik kamu politikası yapım süreci ancak ve ancak karar vericilerin bu sorunların varlığını kabul etmesi ile başlayabilmektedir. Başka bir ifade ile gündem oluşturma; karar vericiler için kamusal problemler ve ihtiyaçlar arasından bir seçim yapma sürecidir. Bu bağlamda, farklı çıkar gruplarını temsil edenler, danışmanlar, think-tank kuruluşları, girişimciler gibi çeşitli aktörler karar vericilerin seçimleri üzerinde baskı kurarak kendilerini ilgilendiren sorunların gündeme alınmasını ve o sorunlara yönelik farkındalık yaratılması için çaba göstermektedirler (Yıldız ve Sobacı, 2015: 24).

Gündem oluşturma konusunda çeşitli grupların sert rekabeti söz konusudur. Çünkü ne toplumun ne de karar vericilerin ortaya çıkmış sorunlara karşı bütün alternatif çözümleri ele alacak kapasiteleri bulunmamaktadır. Bu yüzden bu gruplar, onları ilgilendiren problemlerin gündemde yer almasını sağlayacak bir kriz anı kollarlar ve buna yönelik hazırlıklar yaparlar. Sorun gündeme yerleştiğinde de karar vericilerin, soruna yönelik tanımlama ve çözüm önerilerini hesaba katmalarını sağlamaya çalışırlar (Demir, 2011: 111).

4.2. Politikanın Oluşturulması

Kamu politikası sürecinin bu kısmında ise oluşturulacak kamu politikasının neyi amaçladığı yani hedefleri belirlenerek bu hedeflere ulaşılması için alternatif çözüm yolları belirlenir. Belirlenen bu

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1184280

BANÜSAD, 2023; 6(1), 22-39

alternatiflerden fayda ve maliyetleri değerlendirildiği gibi olumlu ve olumsuz dışsalılıkları da değerlendirilmeye tabi tutularak karar vericiler alternatifler arasından uygulanabilirliği ve politik kabul edilebilirliği olan bir tanesini seçerek uygulanmasına karar verirler. Buradan hareketle bu süreç politikanın oluşturulması aşamasında amaçların ve önceliklerin neler olduğunun saptanması ile bu amaçlara ulaşılmasını sağlayacak hangi seçeneklerin olduğu ile ilgilidir (Yıldız & Sobacı, 2015: 24).

Gündem oluşturma sürecinden farklı olarak bu süreç; merkezi bürokrasi içerisinde, meclisteki komisyonlarda, çıkar gruplarının ofislerinde ya da think tank kuruluşları ile özel komisyonların kendi ofislerinde oluşturulduğu için toplumun gözü önünde cereyan etmez. Bu sürece dahil olan bütün aktörlerin kendi norm prosedür ve stratejileri vardır. Dolayısıyla siyasanın yapılabilirliği konusunda tüm bu aktörlerin tutumları alternatiflerin oluşturulma sürecini etkilemektedir. Belli bir zaman dilimi içerisinde oluşturulan kamu politikaları o dönemin hâkim siyasi fikirlerinden de etkilenmektedir. Dolayısıyla kamu politikası yapımı ya da siyasa yapımı; sürece dahil olan tüm aktörler arasında meydana gelen karşılıklı taviz verme, pazarlık ve ikna sürecidir (Demir, 2011: 112-113).

4.3. Uygulama

Kamu politikasının uygulama aşaması, karar vericiler tarafından seçilerek bir kanun veya programa evrilen kamu politikasının sorumlu birimler tarafından yürürlüğe sokularak işletilmesidir. İyi bir kamu politikası uygulama aşamasının belli kriterleri bulunmaktadır. Uygulanacak programın detaylarının belirlenmesi bu programın nasıl ve hangi birim tarafından uygulanacağına açıklık getirmelidir. Ayrıca bu programın uygulanmasına yönelik mali ve personel kaynağının nasıl kullanılacağı da önemlidir. Programın münferit olaylara karşı nasıl uygulanacağına yönelik de açıklık getirilmesi gerekmektedir. Kamu politikası uygulama süreci her zaman bu belirtilen ideal çerçeve içerisinde hayata geçirilememektedir. Bürokrasi programın uygulanmasının kendi çıkarları doğrultusunda engelleyebilmekte, değiştirebilmekte ya da geciktirebilmektedir (Yıldız & Sobacı, 2015: 25).

Siyasa olarak adlandırılan kamu politikalarının uygulanması üçe ayrılmaktadır. Yukarıdan aşağıya uygulama, aşağıdan yukarıya uygulama ve melez yaklaşım. Yukarıdan aşağıya uygulama modelinde güç merkezi idarenin elinde bulunmaktadır ve karar vericiler olarak merkezi idare politika hedeflerini tanımlayarak alternatifleri kendisi belirlemekte ve bunlar arasından seçim yaparak bu hedefleri gerçekleştirebilmek için seçilen program merkezi idarenin hiyerarşik rehberliğinde uygulamaya konulmaktadır. Aşağıdan yukarıya uygulama modelinde ise merkezi idarenin hiyerarşik rehberliği reddedilerek inisiyatif kullanılması gerektiği savunulmaktadır. Çünkü merkezi idaredeki karar vericilere nazaran yerel bürokratlar sorunlara daha yakın konumdadırlar. Melez uygulama modeli ise her iki yaklaşımın kavramsal anlamda zayıf yönlerini devre dışı bırakarak alt tarafta bulunan siyasa

uygulayıcılarının da siyasa yapım süreci için önemli aktörler olduğunu kabul etmektedir. Ayrıca uygulama aşamasında merkezi aktörler ile alt taraftaki aktörler arasında sorunların çözümüne yönelik müzakere süreçlerinin önemli olduğuna vurgu yapmaktadırlar. Siyasanın amaçlarının tespit edilmesinde merkezi yönetimdeki karar vericilerin çabaları ile eş değer biçimde yereldeki bürokratların görüş ve uygulamalarının da dikkate alınması gerektiği savunulmaktadır (Demir, 2011: 113-115).

4.4.Değerlendirme

Karar vericiler tarafından seçilerek uygulamaya konulan kamu politikalarının etkili olabilmesi, kamusal sorunlara çözüm bulabilmesi ya da toplumsal ihtiyaçları karşılaması gerekmektedir. Kamu politikasının değerlendirme aşaması ise kamu politikasının uygulanmasının etkilerinin analiz edilerek ölçülmesinden oluşmaktadır. Bir başka ifade ile değerlendirme süreci; kamu politikasının oluşturulması aşamasında belirlenen hedeflere ulaşip ulaşmadığının ortaya çıkarılmasıdır. Bu değerlendirme sürecinin çıktıları ise; başarılı olan kamu politikasının uygulanmaya devam edilmesi ile sonuçlanabileceği gibi başarısız olan politikaların tasarımlarında kısmen ya da tamamen değişiklik yapılarak tekrar uygulanması veya tamamen uygulanmasının sonlandırılması ile de sonuçlanabilmektedir. Değerlendirme sürecinin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için sürecin şeffaflığı çok önemlidir. Sağlıklı bir biçimde yürütülen süreç aktörler arası ilişkilerde güven unsurunun tesisini ve geri bildirim mekanizmasının doğru çalışmasını sağladığından önem arz etmektedir (Yıldız & Sobacı, 2015. 25).

Bürokratlar ile kamu politikası yapım sürecine katılan aktörler için uygulanacak kamu politikasına karar verilmesi, bu kamu politikasının uygulanması için gerekli olan mali kaynakların bulunması ve programın uygulanması genellikle kamu politikası sürecinin tamamlandığı gibi algılanabilmektedir. Ancak uygulanan kamu politikalarının uygulamada istenilen sonuçları sağlayıp sağlamadığı yani programın başarısı kamusal faydalarının kısa ve uzun vadede neler olduğunun değerlendirilmesi de kamu politikası sürecinin önemli bir parçasıdır. Kamu politikası değerlendirmesi çeşitli bilimsel analizler yardımı ile uygulamaların çıktıları ve bu çıktılarının etkilerinin ortaya çıkarılmasıdır. Geleneksel anlayışa göre kamu politikasının uygulanabilmesi için en önemli unsur yeterli finansmanın sağlanabilmesidir. Karar vericilerin ve toplumun gündeminde çok fazla çözülmesi gereken sorun bulunduğundan karar vericiler siyasi kaygılarından ötürü çok sayıda program oluşturup hemen uygulamaya koyma taraftarıdır. Bu bağlamda kamu politikası değerlendirme aşaması stratejik açılardan ve uygulama pratiği açısından büyük önem taşımaktadır. Değerlendirme süreci kimi anlayışa göre başarısızlığa uğramış kamu politikaları için gerçekleştirilmesi gereken bir olgu iken kimi anlayışa göre de sadece programın sonunda değil uygulamanın her aşamasında da gerçekleştirilebilmektedir (Şengül, 2018: 75-76).

5. TÜRKİYE’NİN VİZE MUAFİYETİ POLİTİKASININ ANALİZİ

5.1. Türkiye’ye Vize Uygulanması

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa’da kalıcı barışı tesis etmek için, Fransa ve Almanya arasında uzun yıllardır süre gelen kömür madenleri ve demir-çelik rezervlerinden dolayı yaşanan çekişmeleri sona erdirmeye gerek duyulmuştur. Fransa Dış İşleri Bakanı Robert Shuman eski Miletler Cemiyeti Başkanı Jean Monnet’in çabalarıyla 1951 yılında Shuman Deklarasyonu ile altı üyeden oluşan (Federal Almanya, Fransa, İtalya, Hollanda, Belçika, Lüksemburg) Avrupa Kömür Çelik Topluluğu (AKÇT) kurulmuştur (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2020). Daha sonra bu altı kurucu devlet; malların, hizmetlerin, sermaye ve işgücünün kendi aralarında serbest dolaşımı için 1957 yılında Roma Antlaşması’nı imzalayarak Avrupa Ekonomik Topluluğu’nu kurmuşlardır. (European Union, 2020).

Türkiye, Avrupa Ekonomik Topluluğu’nun (AET) kurulmasından yaklaşık bir yıl sonra 1959 yılında topluluğa ortak olmak için başvuruda bulunmuştur. Türkiye’nin başvurusu kabul edilmiş ve Türkiye ile Avrupa birliği ilişkilerinin hukuki dayanağı olarak kabul edilen Ankara Anlaşması yani ortaklık anlaşması AET ile Türkiye arasında imzalanarak 1 Aralık 1964’de yürürlüğe konulmuştur. Türkiye’nin AET’ye entegrasyonu konusunda hazırlık dönemi, geçiş dönemi ve nihai dönem olarak üç döneme ayrılan sürecin hazırlık dönemi anlaşmanın 1964 yılında imzalanması ile başlamıştır. 1970 yılında imzalanarak 1973 yılında yürürlüğe giren Katma Protokol ile hazırlık dönemi sona ermiştir. Anlaşmanın 28. maddesinden anlaşıldığı üzere anlaşmanın hedefi; Türkiye Cumhuriyeti’nin AET’ye tam üyeliğidir. 1983 yılına kadar başta 1980 yılındaki 12 Eylül askeri darbesi olmak üzere çeşitli siyasi ve ekonomik nedenlerden ötürü Türkiye AB ilişkileri inişli çıkışlı bir şekilde seyretmiştir. Askeri darbe sonrasında fiilen dondurulan ilişkiler 1983 yılında sivil yönetimin ülke idaresini ele almasıyla tekrar başlamıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2021).

Almanya, 1980 askeri darbesi sonrasında Türkiye’den yapılan iltica başvurularındaki artışı bahane ederek 5 Ekim 1980 tarihinde Türk vatandaşlarına vize uygulaması getirmiştir. AB içerisinde bir ilke imza atan Almanya’yı Fransa, Belçika, Hollanda, Lüksemburg ülkeleri de takip ederek vize uygulaya başlamışlardır. Avrupa ülkeleri 1950 yılından beri Türkiye ile karşılıklı olarak vizeleri kaldırma anlaşmaları yapmalarına rağmen Türkiye’ye yönelik vize kısıtlaması getirmişlerdir. Geçici bir uygulama olarak başlayan vize kısıtlaması zaman içerisinde kalıcı olmuştur. Vize mecburiyeti uygulaması 539/2001 sayılı tüzük ile AB müktesebatı içerisine dahil edilerek Türkiye vize zorunluluğu getirilen ülkeler arasına dahil edilmiştir. 1985 yılında yapılan Shengen Anlaşması uyarınca oluşturulan 1999 Amsterdam Anlaşması; sınır yönetimi ve vize meselelerini hükümetlerin ulusal meselesi olmaktan

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1184280

BANÜSAD, 2023; 6(1), 22-39

ıkararak AB'nin ortak politikası kapsamına almıştır. Böylece AB yeliğinden önce Türkiye'den vize talep etmeyen ülkeler (rneğin Hırvatistan) AB'ye ye olduktan sonra mktesebara uyumluluktan dolayı Türkiye'ye vize uygulaması başlatmışlardır (Nas, 2015: 173).

5.2. Vize Uygulamasının Yarattığı Problemler ve Sorunların Gündeme Getirilmesi

Gümrük Birliği Anlaşması ile ticari malların serbest dolaşımına izin verilirken bu malların taşımını ve ticaretini yapacak olan iş insanları ve TIR sürücüleri vize engellerine takılmışlardır. Türkiye vatandaşlarına vize uygulanan tek AB yeliğine adaylık sürecindeki ülkedir. Ayrıca AB'ye adaylık statüsü bile bulunmayan Paraguay, Uruguay, Ukrayna ülkelerine uygulanan vizeler ya kaldırılmış ya da kolaylık sağlanmış durumdadır. Bu durum ortak ye statüsüne sahip Türkiye açısından hem Ankara Anlaşması'na hem de 1973 yılında uygulamaya konulan Katma Protokol'e aykırıdır. nk Katma Protokol'ün 41. maddesi uyarınca ve Ortaklık Anlaşması'nın 13 ve 14. maddeleri uyarınca tarafların aralarında yerleşme serbestisi ve hizmet edimine yönelik olarak yeni bir kısıtlama getirmeyecekleri ve var olan kısıtlamaları da zamanla kaldıracakları hüküm altına alınmıştır (Cengiz ve Kurtbağ, 2015: 13-14).

Katma Protokol'n yürürlüğe girdiği tarih itibari ile Türkiye'ye vize uygulamayan lkeler Katma Protokol 1. madde uyarınca Türkiye'ye vize uygulayamazlar. Standstill hükmü olarak bilinen bu hükmün geçerlilik tarihi Katma Protokol'n yürürlüğe girdiği tarih olan 1973'dr. Ancak daha sonraki bir tarihte AB'ye ye olan bir ülke için ise hüküm geçerlilik tarihi onların AB'ye üyelik tarihidir. Bu noktada 11 lke AB'ye 1973 yılından sonra ye olmuştur bu durumda bu ülkelerin birliğe ye olmadan önce Türkiye'ye vize uygulayıp uygulamadıklarına bakılacaktır. Ancak sonradan AB'ye ye olan 11 ülke de Türk vatandaşlarına daha önce vize uygulamadıklarından bu tarihten sonra yerleşme ve hizmet sağlama özgürlüğünü sınırlandırmaya yönelik adımlar atmaları yani vize uygulamaları Katma Protokol'e aykırıdır (Nas, 2015: 173).

Türk iş insanları vize almak için birçok zorlukla karşı karşıya kalmaktadırlar. AB konsolosluklarının talep ettiği belgeler oldukça fazladır ve yer yer 20 belgeyi geçmektedir. Bu belgeler ile istenilen bilgiler özel hayatın gizliliğini ve ticari gizlilikleri ihlal eden boyutlara ulaşmaktadır. Taşınır taşınmaz tescil belgeleri, banka hesap cüzdanları, ruhsatlar, kredi kartı hesap dökümleri vb. gibi bilgilerin ve belgelerin istenmesinin yanında vize için istenen ücretler (80) ve aracı kurumlara ödenen komisyonlar ve diğer mali masraflar iş insanları için oldukça büyük problem oluşturmaktadır. Ayrıca vize için AB uyruklu bir iş adamından davet edilmiş olma zorunluluğu da oldukça büyük bir sorundur. Tüm gereklilikler yerine getirilse dahi vize talebine ret cevabı da verilmesi ya da geç yanıt verilmesi iş insanların AB lkelerinde katılacakları toplantı, iş görüşmesi fuar vb. gibi aktiviteleri kaçırmalarına ve ticari anlamda zarar görmelerine neden olmaktadır. AB'nin vize uygulamasından mağdur olanlar

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1184280

BANÜSAD, 2023; 6(1), 22-39

sadece iş insanları değildir. Akademisyenler, sporcular, gazeteciler, öğrenciler ve TIR sürücüleri de aynı konulardan mağdur durumdadırlar. Oysa AB'den Türkiye'ye benzer sebeplerle gelenler ise herhangi bir vize uygulamasına ve ek belgeye tabi olmamakla beraber sınırdaki 15€ ödeyerek Türkiye'ye giriş yapabilmektedirler. Bu durum adaletsizliği gözler önüne sermektedir (Cengiz ve Kurtbağ, 2015: 14).

Avrupa Birliği Adalet Divanı'nın (ABAD) 2007'de aldığı "Tüm ve Darı" kararı ve 2009'da aldığı "Soysal Kararı" ile yerleşim hakkı ve hizmetlerin serbest dolaşımı ilkesine göre Türkiye'nin Ortaklık Anlaşması'na ve Katma Protokol'e dayanan haklarını hüküm altına almıştır. Ancak AB ülkeleri üzerinde bağlayıcı olmamıştır. Bu durum ile ilgili olarak değerlendirmelerde bulan dönemin AB Bakanı Egemen Bağış; yargı kararları ile sağlanan gelişmelerin uzunca bir süre aldığını ve üye ülkeler bazında uygulamada farklılıklar olduğundan bahsederek yargı kararlarının vize sıkıntısını bitirmediğini ifade etmiştir. Uluslararası alanda kanunen haklı durumda olmanın bile sonuç almada yetersizliğinden yakınmıştır. Ayrıca yargı kararlarının bir sonuç doğurmamasından ötürü de geri kabul anlaşmasının imzalanmasının vize muafiyetine yönelik görüşmelerin başlatılması şartına bağladıklarını ifade etmiştir (Köse, 2016: 206-211).

Türk vatandaşları 2010-2016 yılları arasında Schengen bölgesine giriş yapabilmek için yedi yılda 317 milyon € harç parası ödemişlerdir (İktisadi Kalkınma Vakfı, 2018). 2018 yılında ödenen vize harcı ise 52,75 milyon € olmuştur (Bloomberght, 2019). Türk vatandaşlarının ödediği rakamlara bakıldığında vize harçlarının AB ülkeleri için önemli bir gelir kaynağı olduğu da görülmektedir.

Avrupa Birliği ile vizelerin kaldırılmasına yönelik yaşanan sorunlar ve talepler ilk olarak İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV) ve Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) tarafından gündeme getirilmiştir. Türkiye ile AB arasında geri kabul anlaşması müzakerelerinin başlama tarihi 2005 yılıdır ama anlaşma 2013 tarihinde imzalanmıştır (Nas, 2015: 180). AB eski bakanı Egemen Bağış'ın da ifade ettiği gibi vize meselesi mahkeme kararları ile çözülemeyecek derecede karmaşık bir hal almıştır.

5.3. Politikanın Oluşturulması: Geri Kabul Anlaşması (GKA) ve Vize Muafiyeti

16 Aralık 2013 tarihinde Türkiye ile AB arasında "Vize Serbestisi Diyaloğu Mutabakat Zaptı ve Geri Kabul Anlaşması" imzalanmıştır. Böylelikle Türk vatandaşlarına Schengen vizesi uygulamasının kaldırılmasını amaçlayan süreç resmi olarak başlamıştır. 31 Ocak 2014 tarihinde Brüksel'de yapılan Türkiye-AB Vize Serbestisi Diyaloğu ilk görüşmeleri gerçekleştirilmiştir. Türkiye'nin mevcut idari yapısı ve kapasitesi ile uygulamalara yönelik AB'nin uzman heyetlerinin çalışmaları tamamlanmıştır. 14 Nisan 2014'de de AB anlaşmanın yürürlüğe girmesine yönelik kendi iç prosedürlerini tamamladığını bildirmiştir. 28 Haziran 2014 tarihinde Geri Kabul Anlaşmasının uygun bulunduğu dair 6547 sayılı

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1184280

BANÜSAD, 2023; 6(1), 22-39

kanun Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (T.C. DıŐıŐleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2019).

Avrupa Komisyonu 13 Ekim 2014 tarihinde bir rapor yayımlayarak vize muafiyetine yönelik bir yol haritası ortaya koymuştur. Raporunda Türkiye'nin vize muafiyeti için yerine getirmesi gereken yükümlölükler beş ana başlık altında 72 kriter olarak belirlenmiştir. Ana konular:

- Seyahat Güvenliği Belgeleri
- Göç Yönetimi
- Kamu Düzeni ve Güvenliği
- Temel Haklar
- Yasa Dışı Göçün Engellenmesi

(Akçay, 2017: 49).

18 Ekim 2015'de Türkiye'yi ziyaret eden Almanya şansölyesi Angela Merkel sınır güvenliğinin sağlanması ile ilgili olarak Türkiye'ye mültecilerin Avrupa'ya geçmelerinin durdurulması karşılığında 3 milyar € yardımda bulunulacağını ifade etmiştir (Oran, 2018: 431).

Geri Kabul Anlaşması ve vize muafiyeti konuları birbirinden farklı konular olsalar da Türkiye'nin AB'ye üyelik süreci içerisinde önemli yer tutmaktadırlar. Türkiye'nin Geri Kabul Anlaşması'nın uygulanmasına yönelik bazı çekinceleri ve şartları vardır. Geri Kabul Anlaşması'nın uygulamaya girmesi ile eş zamanlı olarak AB'de Türk vatandaşlarına vize serbestliği sağlamazsa Türkiye anlaşmayı askıya alabilecektir ve Cenevre Sözleşmesine koyduğu coğrafi kısıtlama şartını ancak Avrupa Birliği'ne tam üyeliği gerçekteşiğinde kaldıracaktır. Bu şartlar sağlandığında 72 kriter yerine getirildiğinde Türk vatandaşları biyometrik pasaportla AB'ye girerken 90 günden az ziyaretleri için vize uygulamalarından muaf olacaklardır (Efe, 2016: 430-432).

5.4. Uygulama

18 Mart 2016 tarihli Brüksel Zirvesi'nde AB'nin Türkiye'ye yapmayı taahhüt ettiği 3 milyar €'luk yardımın tahsisinin hızlandırılıp 2018 yılı için de ek 3 milyar € daha kaynak tahsis edileceği, vize serbestisinin en geç 2016 yılı Haziran ayı itibari başlayacağı, düzensiz göçmenlerin iadesinin Türkiye'ye yapılacağı, bire bir formülü ile mültecilerin yeniden yerleşimlerinin yapılacağı, Türkiye'nin üyeliğine yönelik açılmayan fasılların açılmasına yönelik atılan adımların hızlandırılacağı bildirilmiştir (Oran 2018: 435).

Türkiye 4 Mayıs 2016 Vize Serbestisi Diyaloğu Raporu'na göre oldukça başarılı çalışmalar gerçekteşirmiştir. Türkiye 72 kriterin yedisi hariç diğerlerini karşılamıştır. Güvenlik konusunda

Türkiye'nin parmak izli fotoğraflı biyometrik pasaport kriterlerini karşıladığı ifade edilmiştir. Türk mercilerinin Europol ve AB yetkilileri ile güvenlik konusunda bilgi paylaşımında buldukları ifade edilmiştir. AB, göçmenlerden ve mültecilerden sorumlu sivil teşkilat kurulmasını talep etmiştir. Türkiye de bu talebi İçişleri Bakanlığı bünyesi Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nü faaliyete geçirerek yerine getirmiş ve olumlu karşılanmıştır. Göç riskinin yüksek olduğu bölgelerdeki vize denetimlerinin ve uygulamalarının güçlendirilmesi de olumlu karşılanmıştır. Yerine getirilemeyen yedi kriterin iki tanesi GKA prosedürlerinin üçüncü ülke vatandaşlarına tam uygulanmamasıyla ilgilidir. Diğer beş kriter ise; yolsuzlukla mücadele önlemleri, kişisel verilerin korunmasına yönelik AB mevzuatına uyumluluk, Europol ile operasyonel anlamda işbirliği, ceza hukukunda AB üyesi ülkeler ile adli işbirliği, AB standartlarına uygun terörizm mevzuatı şeklinde sıralanmaktadır. Bu rapora istinaden Avrupa Komisyonu Avrupa Parlamentosuna Türk vatandaşlarına yönelik vize uygulamasının kaldırılması için teklif sunmuştur. Fakat teklif Türkiye'nin terörle mücadele yasasından dolayı reddedilmiştir. Dolayısıyla vize muafiyeti konusunda ilerleme olmamıştır (Efe, 2016: 434-440).

Vize muafiyeti elde edilmesine yönelik politika hedefleri merkezi idare tarafından belirlenmiş ve AB ile bu hedeflere yönelik anlaşmalar da yine karar verici olarak merkezi idare tarafından imzalanmıştır. Öne sürülen kriterlerden yerine getirilenlerin tamamı merkezi idarenin hiyerarşik rehberliğinde karşılanmıştır. Dolayısıyla vize muafiyeti elde edilmesine yönelik gerçekleştirilen uygulamaların yukarıdan aşağıya uygulama modelinin özelliklerini taşıdığını söyleyebiliriz

5.5. Değerlendirme

Türkiye'nin vize serbestisi süreci 15 Temmuz 2016'daki darbe girişimi neticesinde FETÖ yapılanmasıyla mücadele kapsamında atılan adımlar, Türkiye'de OHAL ilan edilmesi ve terörle mücadele yasasında yapılan değişiklikler neticesinde Türkiye ve AB arasında anlaşmazlıkların yaşanmasından dolayı olumsuz etkilenmiştir. Avrupa Konseyi darbe girişiminden üç gün sonra kınama mesajı yayınlamış Türkiye AB'den bu anlamda destek bulamamıştır. Bu durum ilişkilerde soğuk rüzgarların esmesine neden olmuştur (Oran, 2018: 436-437).

24 Kasım 2016'ya gelindiğinde Avrupa Parlamentosu Genel Kurul toplantısında Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılım müzakerelerinin geçici olarak durdurulması oylanmıştır. Oylamaya 623 parlamento üyesi katılmış; 479'u kabul oyu 37'si ret oyu ve 107'si de çekimser oy kullanmıştır. Oylama neticesinde Türkiye ile müzakereler geçici olarak durdurulmuştur (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2019).

Türkiye 25 Nisan 2017 tarihinde Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi Genel Kurulu'nun aldığı 2156 sayılı karar neticesinde 2004 yılından itibaren tabi olduğu denetim sonrası diyalog sürecinden

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1184280

BANÜSAD, 2023; 6(1), 22-39

ıkarılarak tekrar denetim sürecine dahil edilmiştir. Türkiye’de 16 Nisan 2017’de Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’ne geçilmiştir ve 15 Temmuz 2018 tarihinde de Avrupa Birliği Bakanlığı, Avrupa Birliği Başkanlığı şeklini almış ve Dışışleri Bakanlığı’na bağlanmıştır. 19 Temmuz 2018 tarihinde de OHAL uygulaması kaldırılmıştır. OHAL’in kaldırılması ile birlikte insan hakları ve siyasi haklara ilişkin Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletler nezdindeki uluslararası sözleşmelere konulan çekinceler kaldırılmıştır. 28 Kasım 2018 tarihinde Brüksel’de yapılan 126. Türkiye-AB Ortaklık Komitesi Toplantısı sonucunda Europol ile Türk merciler arasında ağır suçlar ve terörizmle mücadele kapsamında kişisel verilerin değişimine yönelik müzakereler başlamıştır. 8 Aralık 2018’de de Avrupa Konseyi, Türkiye’nin biyometrik pasaporta ilişkin kriterleri yerine getirdiğini kabul etmiştir. Böylece vize muafiyeti için belirlenen 72 kriterden geriye altı kriter kalmıştır (T.C. Dışışleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2022).

Dış politika bağlamında Türkiye Doğu Akdeniz’de çeşitli anlaşmazlıklar yaşamıştır. Fakat 2018 yılının şubat ayı içerisinde Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) tarafından tek taraflı olarak ilan edilen Münhasır Ekonomik Bölge’nin (MEB) nc parselindeki sondaj girişimi Türkiye tarafından engellenmiştir (Sarıcı, 2022: 23). Doğu Akdeniz’de yaşanan bu gelişmeler Türkiye’nin AB yeliği nezdindeki vize serbestisi konularında da karşısına çıkmıştır. 1-2 Ekim 2020 tarihinde gerçekleştirilen AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi’nde alınan kararlarda Türkiye’nin tutumunun yasadışı olduğu ifade edilmiş ve bu faaliyetlerin durdurulması istenmiştir. 21 Haziran 2021 tarihli AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi’nde de Türkiye-AB ilişkilerinin gelişimi Doğu Akdeniz’deki barış ortamının sürdürülebilir olmasına ve Kıbrıs sorununa bağlanmıştır. 14 Aralık 2021 tarihinde gerçekleştirilen Genel İşler Konseyi toplantısında Türkiye’nin AB’den uzaklaştığı ve üyelik müzakerelerinin durma noktasına geldiği belirtilerek yeni bir fasılın açılmayacağı, tamamlanan fasılların kapatılmayacağı tekrar ifade edilmiştir (T.C. Dışışleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2022).

Türkiye son yıllarda birçok ülke ile karşılıklı olarak vizelerini kaldıran anlaşmalar imzalamıştır. AB ile vize serbestisi kapsamında AB müktesebatının benimsenmesi komşu ülkelerle yaptığı tüm vize anlaşmalarının geçersiz olması anlamına gelecektir. Bu durum ekonomik ilişkilerini olumsuz yönde etkileyecektir (Köse, 2016: 203).

Türkiye’nin uygulamış olduğu vize muafiyeti politikası erevesi attığı adımlar, vatandaşlarına vize muafiyeti sağlama konusunda yeterli görülmemiştir. AB tarafından Türk vatandaşlarına yıllardır haksız yere uygulanmakta olan vize rejimi kaldırılmamıştır. Dolayısıyla sorunların gündeme getirilmesi kısmında bahsedilen çıkar guruplarının vize uygulamasından kaynaklanan mağduriyetleri mevcut durumda giderilemediği için politikanın başarısız olduğunu söyleyebiliriz.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1184280

BANÜSAD, 2023; 6(1), 22-39

6. SONUÇ

Türkiye hukuki anlamda halen yürürlükteki anlaşmalar ve protokollere göre vize muafiyetine sahip olması gereken bir aday ülkedir. Avrupa Birliği Adalet Divanı örnek davalarda verdiği kararlar ile Avrupa Birliği'ne üye ülkeler için Türk vatandaşlarına yerleşme ve hizmet sunumu konularında vize uygulanamayacağına vize uygulamalarının yürürlükteki Ankara Anlaşması'na ve Katma Protokol'e aykırı olduğuna hükmetmesine rağmen üye ülkelerin hukuk tanımaz uygulamaları devam etmiştir. Türk iş insanları ve çeşitli kuruluşlar vize uygulanmasının neden olduğ u sorunları gündeme getiren aktörler olmuşlardır. Türk Hükümeti de sorunun çözümü konusunda hukuken netice alınacağına dair umudunu yitirdiğinden siyasi çözüme yönelmiş, Avrupa Birliği'nin 2005 yılından beri Türkiye ile imzalamaya uğraştığı "Geri Kabul Anlaşması'nın" imzalanmasını ve uygulanmasını vize muafiyeti şartına bağlamıştır. Türkiye ve Avrupa Birliği birbirlerinin taleplerinin gerçekleştirileceğine yönelik taahhütlerde bulunarak gerekli süreçler başlatılmıştır. Türkiye'nin önüne 72 kriter konulmuş Türkiye bunların sadece yedi tanesini gerçekleştirememiştir. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin tanınması ve Türkiye'ye serbest giriş çıkışlarına izin verilmesini gerçekleştirilemeyen şartlandırandır. Türkiye de buna tam üyelikten önce yanaşmadığı için gerçekleştirilememiştir. Diğer gerçekleştirilemeyen önemli kriter ise terörle mücadele kanunu konusunda yapılması istenilen değişikliklerdir. Kalan kriterler zaman içerisinde tamamlanacak kriterler olsa da Türkiye'nin içinde bulunduğu durumda mevcut terörle mücadele politikalarında bir zayıflık meydana getirmesi açısından köklü değişiklikler yapılması risk oluşturmaktadır. Bu nedenle AB tarafından da vize serbestisinin ancak tüm şartların yerine getirilmesi ile mümkün olacağı ifade edildiğinden dolayı da vize serbestisi mümkün görünmemektedir.

Ayrıca vize serbestisinin gerçekleştirildiği durumda şüphesiz iş insanları, akademisyenler, TIR sürücüler i, öğrenciler, sporcular Avrupa Birliği Schengen bölgesine kısa süreli serbest giriş hakkı elde edeceklerdir. Bunun yanında Türkiye'nin mevcut kazanımları da olumsuz etkilenecektir. Eğer, AB tarafından üyelik öncesi vize serbestisi tanınırsa Türkiye vizesiz dolaşım elde edeceği gibi kendisi gibi Schengen bölgesi için kara listede olanlara yani halihazırda vize uygulamadığı komşularına vize uygulamak zorunda kalacaktır. AB herhangi bir bahane ile uyguladığı vize serbestisini askıya alırsa da kendisine vize uygulandığı halde o da taahhüt ettiği yükümlülüklerden ötürü kendi vatandaşları AB'ye vizesiz giremediği gibi komşu ülke vatandaşlarına da vize uygulayan ülke konumuna düşecektir. Bu durumda halihazırdaki mevcut ekonomik kazanımları da riske girecektir. Üyelik süreci boyunca olan bitene bakıldığında AB'nin Türkiye'yi tam üyelik konusunda oyaladığını düşündürecek çok fazla işaret ve emare vardır. Mevcut durumda AB üyesi olmadığı halde AB tarafından vize uygulanmayan ülkelerin varlığı bunun en güçlü örneğidir.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1184280

BANÜSAD, 2023; 6(1), 22-39

15 Temmuz 2016'daki darbe teşebbüsünde de AB'nin sessiz kalması ve Türkiye'ye Türkiye'nin beklediği tarzda destek vermemesi, darbecilerin tasfiyesi sürecinde OHAL ilan edilmesi ve terörle mücadele yasasında değişiklik yapılması ilişkileri olumsuz etkilemiştir. Türkiye kendi adına hem Geri Kabul Anlaşmasından hem de vize serbestisi bağlamında öne sürülen şartları yerine getirme açısından oldukça kararlı ve süratli adımlar atmıştır. Ancak süreç, gerek Güney Kıbrıs Rum Yönetimi blokesi gerek terörle mücadele yasası değişikliği bağlamında tamamlanamamıştır.

15 Temmuz 2018 tarihinden itibaren Türkiye'de OHAL uygulaması sona ermiş, insan hakları ve siyasi haklara ilişkin AB ve BM nezdindeki uluslararası sözleşmelere konulan çekincelerin kaldırılması ile süreç yeniden ivme kazanmıştır. Gerçekleştirilemeyen kriterlerden biri olan biyometrik pasaporta ilişkin düzenlemelerin Türkiye tarafından yerine getirdiği Avrupa Konseyi tarafından kabul edilmiş ve geriye gerçekleştirilecek altı kriter kalmıştır. Europol ile Türk merciler arasında ağır suçlar ve terörizm konularında kişisel verilerin paylaşılmasına dair müzakerelere başlanmıştır. Doğu Akdeniz'in çeşitli yerlerinde GKRY ile sondaj girişimlerine yönelik yaşanan anlaşmazlıklar Türkiye'nin dış politikasında AB ile olan ilişkilerine yansımıştır. Türkiye'nin tutumu yasadışı olarak nitelendirilmiş ve durdurulması istenmiştir. 2021 yılı sonunda gerçekleştirilen AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde Türkiye-AB ilişkilerinin geliştirilmesi Doğu Akdeniz'deki barış ortamının sürdürülebilir olmasına ve Kıbrıs soruna bağlanmıştır.

Türkiye taraf olduğu antlaşmalara rağmen vize serbestisi konusunda mahkeme kararları ile de serbest dolaşım elde edemeyince siyasi anlamda bu sorunu çözmek için AB ile imzaladığı "Vize Serbestisi Diyalogu Mutabakat Zaptı ve Geri Kabul Anlaşması" imzalamıştır. Vize serbestisinin gerçekleştirilmesi önüne konulan 72 kriterin altısı hariç diğerlerini tamamlamıştır. 15 Temmuz 2016'daki darbe teşebbüsünden önce vize serbestisinin başlayacağı tarihler telaffuz edilmekte iken 15 Temmuz 2016'daki darbe teşebbüsünden sonraki süreçte yaşananlar üyelik müzakerelerini durma noktasına getirmiş ve Türkiye siyasi olarak da hakkı olan vize serbestisini elde edememiştir.

KAYNAKÇA

Akçay, E. Y. (2017). Pozitif Gündem ve Sonrasındaki Gelişmeler Işığında Türkiye-AB İlişkileri.

Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, 19, 43–58.

<https://doi.org/10.18092/ulikidince.309494>

Anderson, J. (1994). *Public Policymaking*. Houghton Mifflin Company,.

Babaoğlu, C., & Akman, E. (Eds.). (2018). *Kamu Politikası Analizi Türkiye Uygulamaları*. Gazi Kitabevi.

Bloomberght. (2019). *Schengen başvurusu Yapan Türk Vatandaşı Sayısı Açıklandı*.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1184280

BANÜSAD, 2023; 6(1), 22-39

<https://www.bloomberght.com/schengen-basvurusu-yapan-turk-vatandasi-sayisi-aciklandi-2213632>

Brooks, S. (1998). *Public Policy in Canada: An Introduction*, Toronto, Oxford University Press

Cengiz, C., & Kurtbağ, Ö. (2015). Türkiye-AB Gümrük Birliğinde Yaşanan Güncel Sorunlar ve Bunlara Olası Çözüm Önerileri. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 6(2), 1–33.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ayd/issue/27224/286596>

Clarke Kevin A. & Primo, David M. (2007). *Modernizing Political Science: A ModelBased Approach, Perspectives on Politics*, 5 (4), 741–742

Cochran, Charles L., & Malone, Eloise F. (2014). *Public Policy: Perspectives and Choices*. Lynne Rienner Publishers.

Demir, F. (2011). Kamu Politikası Ve Politika Analizi Çalışmalarının Teorik Çerçevesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30, 107–120.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/dpusbe/issue/4772/65681>

Demir, F. (2018). *Kamu Politikasına Giriş* (1.Basım). Gazi Kitabevi.

Dunn, W. N. (2017). *Public Policy Analysis An Integrated Approach* (6th ed.). Routledge.

Dye, T. R. (2013). *Understanding Public Policy* (14th ed.). Pearson Education.

Efe, H. (2016). Mülteciler Sorunu, Geri Kabul Antlaşması ve Türkiye-AB Vize Pazarlığı. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 428–445. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bsbd/issue/43860/539499>

European Union. (2020). *The History of the European Union*. https://europa.eu/european-union/about-eu/history_en

Gül, H. (2015). Kamu Politikası Analizi, Yöntemleri ve Teknikleri. *Yasama Dergisi*, 29, 5–31.

http://www.yasader.org/web/yasama_dergisi/2015/sayi29/5-31.pdf

İktisadi Kalkınma Vakfı. (2020). *Avrupa Birliği-Tarihçe*. İktisadi Kalkınma Vakfı.

https://www.ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=3&id=28

Kirişçi, K. (2007). “Yumuşak Güç” Aracı Olarak Daha Dostça Bir Şengen Vize Sistemi: Türkiye’nin Deneyimi. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 4(13), 27–56.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/uidergisi/issue/39255/462254>

Knoepfel, Peter & Larrue, Corinne & Varone, Frédéric & Hill, Michael. (2011). *Public policy*.

10.1332/policypress/9781861349071.003.0002.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1184280

BANÜSAD, 2023; 6(1), 22-39

Köse, M. A. (2016). Geri Kabul Anlaşması ve Vizesiz Avrupa: Türkiye'nin Dış Politika Tercihlerini Anlamak. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 3(2), 195–220.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/marusbd/issue/16984/177507>

Morgil, O. (2006). Kopenhag Ekonomik Kriterleri ve Türkiye'nin Uyum Süreci. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 5(2), 91–102. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aacd/issue/50086/642644>

Nas, Ç. (2015). Türkiye-AB İlişkilerinde Geri Kabul ve Vize Serbestliği: Hareketliliğin Yönetimi. *Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 23(2), 169–186. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/maruad/issue/42386/510477>

Oran, F. Ç. (2018). Türkiye-AB İlişkilerinde Yeniden Canlanmadan “Hedef Değişimine” Doğru. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 16(31), 427–442.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/comuybd/issue/44733/556082>

Sabatier, P. A. (2007). *Theories of the Policy Process*. Westview Press.

Sarıcı, B. (2022). Türkiye'nin Doğu Akdeniz'i Güvenlikleştirilmesi: 2018 – 2020 Arası İnceleme. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(12), 19–33.

Şengül, R. (Ed.). (2018). *Kamu politikası* (1.Basım). Umuttepe Yayınları.

Soytürk, M. (2019). Avrupa Birliği ve Geleceği. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 6(2), 311–330. <https://doi.org/10.20979/ueyd.790959>

T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı. (2019). *Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinde Önemli Tarihler (1959 - 2019)*. <https://www.ab.gov.tr/siteimages/birimler/kpb/kronoloji-trkce-ocak2020.pdf>

T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı. (2020). *Avrupa Birliğinin Tarihçesi*. https://www.ab.gov.tr/avrupa-birliginin-tarihcesi_105.html

T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı. (2021). *Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi*. https://www.ab.gov.tr/turkiye-ab-iliskilerinin-tarihcesi_111.html

T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı. (2022). *Türkiye- Avrupa Birliği (AB) İlişkilerine Ait Bazı Önemli Tarihler (1959-2022)*. https://ab.gov.tr/siteimages/birimler/kpb/turkiye-ab_iliskileri_kronolojisi.pdf

Thoenig, Jean-Claude (2011). Institutional Theories and Public Institutions.: New Agendas and Appropriateness. Peters B.G. and J.Pierre. *The Handbook of Public Administration*, Sage.

Usta, A. (2013). Kamu Politikaları Analizine Kuramsal Bir Bakış. *Yasama Dergisi*, 24, 78–102.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1184280

BANÜSAD, 2023; 6(1), 22-39

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/yasamadergisi/issue/54521/743127>

Vakfi, İ. K. (2018). *AB'nin Vize Politikasında Değişikliğe Gitmesi Önemli Ancak Türkiye İçin Vize Serbestiliği Hedefi Esastır*. https://www.ikv.org.tr/icerik_print.asp?id=3127

Yıldız, M., & Sobacı, M. Z. (Eds.). (2015). *Kamu Politikası Kuram ve Uygulama* (2. Baskı). Adres Yayınları.

ÖDEMİŞ MÜZESİ'NDEKİ KADIN PORTRESİ

Yaşar ARLI¹

ÖZET

Roma İmparatorluk dönemi portre sanatında tahta çıkan imparator ve eşinin saç stili/modasıyla birlikte imparatorun sanatsal anlayışı, buldukları dönemin portre sanatına yön vermektedir. Ödemiş Müzesi'nde korunan ve ilk kez bilim dünyasıyla paylaőılan portredeki (portre büst ya da portre heykel başı) saç modası da alın merkezinden her iki yana ayrılan ve yanlara doğru taranan, geçişlerin de oldukça yumuşak verildiği dalgalı saç bukleleri Őeklinindedir. Bu saç bukleleri üzerinde de bazı matkap izleri görölmektedir. Portredeki bu saç modası, Antoninler Hanedanlığı döneminin önemli kadınlarından anne-kız Faustina Maior/Minor portreleriyle benzerlik göstermektedir. Ayrıca, eserin saç buklelerinde gözlemlenebilen bazı matkap izleri de eserdeki saç modasının benzerlik gösterdiği Antoninler Hanedanlığı imparatorlarından biri olan Marcus Aurelius (MS 161-180) döneminde görölen üslup özelliklerindedir. Tanımlanan bu saç modası ve üslup özelliğiyle de Ödemiş eseri, Orta Antoninler (Marcus Aurelius) dönemindedir.

Anahtar Kelimeler: Ödemiş Müzesi, Antoninler Hanedanlığı, Marcus Aurelius Dönemi.

WOMAN PORTRAIT IN ODEMIS MUSEUM

ABSTRACT

In the portrait art of the Roman Imperial period, the emperor's artistic understanding, together with the hair style/fashion of the ascended emperor and his wife, directs the portrait art of their period. The hair fashion of the portrait (portrait bust or portrait sculpture head), which is preserved in the Odemiş Museum and shared with the scientific world for the first time, is also in the form of wavy hair tresses that are separated from the center of the forehead and combed to the sides and the transitions are very soft. Some drill marks are also visible on these hair tresses. This portrait hair fashion is similar to the mother-daughter Faustina Maior/Minor portraits, one of the important women of the Antonine Dynasty. In addition, some drill traces that can be observed on the hair tresses of the piece are among the stylistic features seen during the reign of Marcus Aurelius (161-180 AD), one of the emperors of the Antonine Dynasty, with which the hair fashion in the piece is similar. With this defined hair fashion and style, the

¹ Araç. Gör. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Faköltesi, Arkeoloji Bölümü, yasararli@akdeniz.edu.tr

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1184280

BANÜSAD, 2023; 6(1), 40-50

Odemis piece is dated to the Middle Antonines (Marcus Aurelius) period.

Keywords: *Odemis Museum, Antonine Dynasty, Marcus Aurelius Period.*

1. GİRİŞ

Keşfedildiği yer ve buluntu yılı bilinmeyen kadın başı, bir portre büst ya da portre heykele ait olup, bugün Ödemiş Müzesi'nde korunmaktadır. Envanter bilgilerine göre de 09.01.1986 tarihinde Afyon Arkeoloji Müzesi'nden buraya taşınmıştır. Kötü durumda korunan ve bilim dünyasıyla ilk kez paylaşılacak olan bu eser, ilk bakışta her ne kadar bir ideal (Eros) baş (Richter, 1943: 365-366 res. 1) algısı yaratıyor olsa da kendine özgü saç stili ve karakteristik özelliklerden dolayı özel bir portre olarak tanımlanmıştır. Çünkü yüz hatlarındaki geçişlerin oldukça yumuşak verilmesi yontulan eserin, Eros başı olmasından ziyade portresi yapılan kişinin çocuk olmasından kaynaklıdır. Teşhirden sergilenmeyen ve müzenin deposunda korunan portrenin, Ödemiş Müze Müdürlüğü'nden alınan bilimsel araştırma izni doğrultusunda ilk önce yerinde ölçüleri alınarak, fotoğraf çekimleri gerçekleştirilmiştir. Sonrasında ise durum ve tanımı gerçekleştirilen eserin saç modasıyla birlikte uygulanan portre sanatındaki diğer üslup özellikleri de irdelenerek ele alınan kadın başı için bir dönem önerisi getirilmiştir. Uygulanan saç modasıyla Antoninler Hanedanlığı mensuplarından Faustina Maior/Minor portrelerindeki saç modasıyla benzerlik gösteren Ödemiş portresi, o dönemin portre sanatına yön veren imparatoriçelerden öykünülerek yontulmuştur. Ayrıca saç modasında karşılaşılan matkap izleri de önerilen dönemin desteklenmesi açısından oldukça önemlidir. Son olarak, kullanılan metodolojiyle, Orta Antoninler Hanedanlığı dönemine tarihlendirilen kadın başı, Anadolu portre sanatıyla ilgili sonraki çalışmalara yol göstermesi açısından değerlidir.

2. PORTRENİN İRDELENMESİ

2.1. Portrenin Korunduğu Müze, Malzeme ve Ölçüleri

Ödemiş Müzesi'nde korunan portrenin envanter numarası, 255'tir. İri tanecikli beyaz mermerden yontulan eserin yüksekliği 17 cm, genişliği ise 13 cm'dir (Resim 1).

2.2. Portrenin Durumu

Baş, boyundan itibaren kopuktur. Yüzün genelinde küçük eksiklikler ve kopmalar söz konusudur. Alın, burun, sağ kaş, göz ve her iki gözdeki göz bebekleri ile yanak ve dudak aşınmıştır. Çene ucunda kopma mevcuttur. Kısmen renklenme ve kabuklanma görülür (Resim 1).

2.3. Portrenin Tanımı

Kötü durumdaki portre, küçük yaşta bir kız çocuğunu temsil etmektedir (Resim 1). Baş, hafif sağına döndürülmüştür. Eserde alın merkezinden her iki yana ayrılan ve yanlara doğru taranan,

geçişlerin de oldukça yumuşak verildiği dalgalı sa bukleleriyle şekillendirilmiş sa modası görülür (Resim 1). Başın tepe noktasında ise alın merkezinden her iki yana ayrılan ve yanlara doğru taranan sa buklelerine, kanalımsı bir görünüm kazandırılmıştır. Bu görünüm, alın merkezinden yanlara doğru taranan sa bukleleri dışında serbest bırakılan diğer düz sa buklelerinin örülmesiyle oluşturulan örgülü saçlarla sınırlandırılmıştır (Resim 2). Başın arka kısmındaki sa bukleleri de her iki yana eğilim göstermektedir. Alın, yüksek ve geniştir. Gz pınarlarına doğru uzanan göz kapakları, badem formundadır. Göz bebeği ve iris, tanımsızdır. Kk burun, kavilidir. Yanaklar, dolgun yüz ise ovaldir. Ağız kk ve kapalıdır. Dudaklar, incedir. st dudak alanı, geniştir. Yağlı ve yuvarlak çene, geriye doğru ekiktir. Portresi yapılan kişi, ocuk yaştaki bir kızı tasvir etmesinden dolayı, yüz hatları ve yüz hatlarındaki geçişler oldukça yumuşaktır. Boyun, incedir. Alın merkezinden her iki yana ve yanlara doğru taranan sa buklelerinde kısmen de olsa matkap izleri görülür (Resim 3-4).

2.4. Portrenin Değerlendirilmesi

Roma İmparatorluk dönemi resmi ve özel portrelerinin tarihlendirilmesindeki en önemli husus, tahta çıkan imparator ve eşinin sa stili/modasıyla birlikte karakteristik özellikleri ile imparatorun sanatsal eğilimidir. Kaleme alınan kız çocuğu başında da alın merkezinden her iki yana ayrılan ve yanlara doğru taranan, geçişlerin de oldukça yumuşak verildiği dalgalı sa bukleleriyle şekillendirilmiş sa modası mevcuttur (Resim 1, 3-4). Roma İmparatorluk dönemi kadın portreleri irdelendiğinde, imparatorluğuun kurucu hanedanlığı olan Iulius-Claudiuslar Hanedanlığı (M 27-MS 68) imparatorlarından Augustus (M 27-MS 14) döneminde “*Nodus Tipi*” olarak adlandırılan alın üstü topuzu yer almaktadır (İnan ve Rosenbaum, 1966: 123 lev. 81 res. 3-4; Fittschen ve Zanker, 1983: 1-3 lev. 1) . Tiberius (MS 14-37) döneminde de “*Salus Tipi*” olarak bilinen alın merkezinden her iki yana ayrılan ve geçişlerin de oldukça yumuşak verildiği dalgalı sa bukleleriyle tasarlanan sa modası görülmektedir. Caligula (MS 37-41) döneminde ise alın üzerindeki sa buklelerinin ondüle edilmesiyle şekillendirilmiş sa modasıyla karşılaşılır (Özgan, 2013: 103-104 res. 106). Claudius (MS 41-54) dönemi kadın portrelerinde de “*Ceres Tipi*” adı verilen tanrıça tipi sa modası söz konusudur (Rumpf, 1941: lev. 1; Sadurska, 1972: lev. 6; Erkoç, 2012: lev. 77). Bu sa modasında da alın merkezinden her iki yana ayrılan ve geçişlerin de oldukça sıkı verildiği dalgalı sa bukleleri görülür. Bu hanedanlığın son imparatoru Nero (MS 54-68) dönemi kadın portrelerinde de Caligula döneminde alın üzerindeki sa buklelerinin ilk kez ondüle edilmesiyle tasarlanan sa modasının, daha da yoğun bir şekilde devam ettirildiği bilinmektedir (Erkoç, 2012: 126 lev. 91).

Bu hanedanlığın sonlanmasıyla, imparatorluk kronolojisinde yerini alacak olan Flaviuslar Hanedanlığı (MS 69-96) dönemi kadın portrelerinde de önceki hanedanlık döneminde alın üzerindeki ondüle edilen sa buklelerinin daha da abartılmasıyla şekillendirilmiş süngerimsi veyahut sataki bal

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1184280

BANÜSAD, 2023; 6(1), 40-50

peteği olarak yorumlanan sa modasıyla karşılaşılmaktadır (West, 1941: lev. 7 res. 21; Zoridis, 1984: lev. 79; Wegner, 1966: lev. 55c-d; Varner, 1995: 204 res. 14).

Flaviuslar Hanedanlığı sonrasında ise yönetimde yerini alan Nerva ve hemen sonrasındaki Erken Traianus (MS 96-98) döneminde de süngerimsi sa kütesinin daha da abartılmasıyla tasarlanan oldukça ütopik görünümdekielenkvari sa modası, bu dönemin kadınlarında uygulanmıştır (West, 1941: 91-92 lev. 26 res. 95; Wegner, 1966: 70-71 lev. 57; Özgan, 2013: 107-108).

Traianus (MS 98-117) dönemi kadınlarındaki sa modası da kulaktan kulağa yüzeysel bir ta gibi alınlarını çevreleyen saemberi şeklinde tasarlanmıştır. Bu saemberi üzerinde de hanedanlığın önemli kadınlarından Pompeia Plotina, Ulpia Marciana ve Salonia Matidia örneklerinde olduğu gibi 2. ya da 3. bir sa katmanı bulunmaktadır (Delbrück, 1912: lev. 42; Comstock ve Vermeule, 1976: 220-221 res. 350; Bernoulli, 1891: lev. 35).

Hadrianus (MS 117-138) dönemi kadınlarında ise Claudius döneminde ilk kez karşılaşılan “*Ceres Tipi*” sa modası yeniden uygulanmıştır (İnan ve Rosenbaum, 1979: 248 lev. 158 res. 1-3; Fittschen ve Zanker, 1983: 10-11 lev. 12). MS 100 yılında Vibia Sabina ile evlilik gerçekleştiren imparator, MS 118 yılında eşini “*Augusta*” tacıyla yüceltmif ve imparatoriçe, tanrıça tipi sa modası olarak da adlandırılan “*Ceres Tipi*” kuaförlük modasıyla tasvir edilmiştir (Wegner, 1956: lev. 45; Özgan, 2013: 163-165).

İmparatorun ölümlü sonrasında da tahtaıkan ve Antoninler Hanedanlığı’nın (MS 138-192) kurucu imparatoru Antoninus Pius (MS 138-161) dönemi kadın portrelerinde, Hadrianus dönemi portrelerindeki gibi yine alın merkezinden her iki yana ayrılan; fakat yanlara doğru taranan, geçişlerin de yumuşak verildiği dalgalı sa bukleleriyle uyarlanan sa modası tasarlanmıştır (Wegner, 1939: 28, 51 lev. 10, 34). Bu hanedanlık dönemi kadınlarından Antoninus Pius’un eşi Faustina Maior (Özgan, 2013: 205-210 res. 222-225) ile kızları ve sonradan Marcus Aurelius’un (MS 161-180) eşi olacak olan Faustina Minor (Wegner, 1939: 52-53 lev. 37a-b) portrelerinde gözlemlenen sa modası da buna örnektir. Anne-kız benzer bu sa modasında her iki imparatoriçenin birdenok portre tipi olmasına rağmen özde uygulanan sa modası, bu şekildedir (Wegner, 1939: 26-32 lev. 10-13; Özgan, 2013: 235-254).

İrdelenen Ödemiş portresinde de alın merkezinden her iki yana ayrılan ve yanlara doğru taranan, geçişlerin de oldukça yumuşak verildiği dalgalı sa modası, Antoninler Hanedanlığı kadın portreleriyle benzerlik göstermektedir. Kadın başındaki sa modasını, Roma Kapitol Müzesi’nde korunan Faustina Maior (Özgan, 2013: 207-208 res. 223) ile Londra British Müzesi’nde sergilenen Faustina Minor (Wegner, 1939: 52-53 lev. 37a-b) portreleriyle de karşılaştırıldığında savunulan bu görüşü desteklemektedir.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1184280

BANÜSAD, 2023; 6(1), 40-50

Portrede uyarlanan saç modasındaki bazı matkap izleri de yorumlanan esere (Resim 3-4), Antoninler Hanedanlığı içerisinde kesin bir dönem önerisi getirilmesine yardımcı olmaktadır. Çünkü İmparator Hadrianus dönemi heykeltıraşlık eserlerinde matkap kullanımı yalnızca MS 130 yıllardan itibaren göz bebeği ve irisin işlenmesinde kullanılmıştır (Wegner, 1956: 40, 61-62 lev. 24-25a). Erken Antoninler (Antoninus Pius) döneminde de aynı üslup özelliği korunmaktadır (Wegner, 1939: 17, 21, lev.1). Fakat Orta Antoninler (Marcus Aurelius) döneminden itibaren ise heykeltıraşlık eserlerinin yontulmasında matkap yeniden kullanılmaya başlanmıştır ve bu matkap kullanımı da Antoninler Hanedanlığı'nın son imparatoru Commodus (MS 180-192) döneminde de artarak devam ettirilmiştir (Durugönül, 2021: 198-199, 204).

Böylelikle kadın başındaki saç modasında var olan birkaç matkap izi de, eserin Marcus Aurelius (MS 161-180) döneminden olabileceğine işaret etmektedir. Saç modasıyla doğrudan Antoninler Hanedanlığı önerisi getirilebilen Ödemiş eseri, uygulanan üslup özelliğiyle de böylece desteklenmiştir. Bu bilgiler ışığında yorumlanan kadın başı, Marcus Aurelius (Orta Antoninler) döneminde yontulan özel bir portredir.

3. SONUÇ

Bu çalışmada, ilk kez yorumlanan Ödemiş eseri için kimlik ve dönem önerisi getirilmiştir. Portredeki alın merkezinden her iki yana ayrılan ve yanlara doğru taranan, geçişlerin de oldukça yumuşak verildiği dalgalı saç bukleleriyle şekillendirilen saç modası, döneminin resmi portreleriyle eşleştirilerek bir öneri gerçekleştirilmiştir. Ayrıca önerilen dönem, kız çocuğu başındaki üslup özellikleri vurgulanarak da desteklenmiştir. Roma İmparatorluk döneminde tahta çıkan imparator ve onun eşinin saç stili/modası döneminin portre sanatının yorumlanmasında oldukça önemlidir. Çünkü kent Roma'da üretilen imparator ve eşinin prototip portreleri, eyaletlere gönderilmekteydi. Eyalet atölyelerinde çoğaltılan ve kentlere gönderilen bu hanedan portreleri de yontulacak olan özel portrelerin saç stili/modasını şekillendirmekteydi. Yorumlanan eserde de tasarlanan saç modası, Antoninler Hanedanlığı kadınlarında uygulanan saç modasıyla benzer durumdadır. Kadın portresindeki alın merkezinden her iki yana ayrılan ve yanlara doğru taranan geçişlerinde oldukça yumuşak verildiği dalgalı saç bukleleriyle şekillendirilen saç modası, Antoninus Pius'un eşi Faustina Maior ve kızı sonradan da Marcus Aurelius'un eşi olacak olan Faustina Minor portresindekilerle benzerdir. Kadın başındaki karakteristik özellikler ise Faustina Maior/Minor portresindekilerle benzer değildir. Bu hususta yontulan eserin kimliklendirilmesi açısından oldukça önemlidir; çünkü kendine özgü karakteristik özellikleriyle kadın başı, özel bir portredir. Ayrıca portrede uygulanan saç modasındaki bazı matkap izleri de irdelenen esere, MS 138-192 yılları arasında imparatorluğun yönetiminde hüküm süren Antoninler Hanedanlığı içerisinde kesin bir dönem önerisi getirilmesini mümkün kılmıştır. Çünkü

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1184280

BANÜSAD, 2023; 6(1), 40-50

Antoninus Pius (MS 138-161) dönemi portrelerinde, Hadrianus (MS 117-138) dönemi üslup özellikleri devam ettirilmiştir ve bu yüzdendir ki bu dönemde Neoklasizmden (Klasik döneme öykülenme) kaynaklı matkap kullanımı söz konusu değildir. Marcus Aurelius (MS 161-180) döneminde ise var olan Neoklasizm yumuşamaya başlamıştır. Bu yüzdendir ki Hadrianus ve Antoninus Pius dönemlerinde yalnızca göz bebeği ve irisin işlenmesinde kullanılan matkap kullanımı, Marcus Aurelius döneminde ise portre sanatının diğer kısımlarında da yeniden kullanılmaya başlanmıştır. Sonuç olarak uygulanan saç modası ve gözlemlenebilen üslup özelliğiyle de kadın başı, Marcus Aurelius (Orta Antoninler) dönemindedir.

KAYNAKÇA

- Bernoulli, J. J. (1891) “Römische ikonographie: Die bildnisse der Römischen Kaiser II. Von Galba bis Commodus”, Stuttgart, Berlin, Leipzig: Union Deutsche Verlagsgesellschaft.
- Comstock, M. B. ve Vermeule, C. C. (1976) “Sculpture in stone: The Greek, Roman and Etruscan collections of the Museum of Fine Arts Boston”, Boston: Museum of Fine Arts.
- Delbrück, R. (1912) “Antike porträts”, Bonn: A. Marcus & E. Weber.
- Durugönül, S. (2021) “Roma devlet kabartmalarında propaganda ve sanat”, Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Erkoç, S. (2012) “Anadolu’da Iulius-Claudiuslar dönemi portre sanatı”, Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Fittschen, K. ve Zanker, P. (1983) “Katalog der Römischen porträts in den Capitulinischen Museen und den anderen kommunalen sammlungen der stadt Rom: Band III-text”, West Germany: Philipp von Zabern, Mainz am Rhein.
- Fittschen, K. ve Zanker, P. (1983) “Katalog der Römischen porträts in den Capitulinischen Museen und den anderen kommunalen sammlungen der stadt Rom: Band III-tafeln”, West Germany: Philipp von Zabern, Mainz am Rhein.
- İnan, J. ve Rosenbaum, E. (1966) “Roman and early Byzantine portrait sculpture in Asia Minor”, London: The Oxford University Press.
- İnan, J. ve Rosenbaum, E. A. (1979) “Römische und frühbyzantinische porträtplastik aus der Türkei-text”, West Germany: Philipp von Zabern, Mainz am Rhein.
- İnan, J. ve Rosenbaum, E. A. (1979) “Römische und frühbyzantinische porträtplastik aus der Türkei-tafeln”, West Germany: Philipp von Zabern, Mainz am Rhein.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1184280

BANÜSAD, 2023; 6(1), 40-50

Özgan, R. (2013) “Roma portre sanatı II”, İstanbul: Ege Yayınları.

Richter, G. M. A. (1943) “A bronze Eros”, *American Journal of Archaeology*, 47,4: 365-378.

Rumpf, A. (1941) “Abhandlungen der preußischen akademie der wissenschaften: Antonia Augusta”, Berlin: Verlag der Akademie der Wissenschaften.

Sadurska, A. (1972) “Corpus signorum imperii Romani Pologne volume I: Les portraits Romains dans les collections Polonaises”, Warszawa: PWN-éditions scientifiques de Pologne.

Varner, E. A. (1995) “Domitia Longina and the politics of portraiture”, *American Journal of Archaeology*, 99,2: 187-206.

Zoridis, P. (1984) “Two new Roman portraits from Athens”, *American Journal of Archaeology*, 88,4: 592-594.

Wegner, M. (1939) “Die herrscherbildnisse in Antoninischer zeit”, Berlin: Verlag Gebr. Mann.

Wegner, M. (1956) “Das Römische herrscherbild: Hadrian (Plotina. Marciana. Matidia. Sabina)”, Berlin: Verlag Gebr. Mann.

Wegner, M. (1966) “Das Römische herrscherbild: Die Flavier (Vespasian. Titus. Domitian. Nerva. Iulia Titi. Domitilla. Domitia)”, Berlin: Verlag Gebr. Mann.

West, R. (1941) “Römische porträt-plastik II”, Münih: F. Bruckmann K. G.

Çatışma beyanı: Herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederim.

Destek ve teşekkür: İrdelenen heykeltıraşlık eserini, çalışmama izin veren Ödemiş Müze Müdürlüğü'ne ve kıymetli çalışanlarına teşekkür ederim.

RESİMLER

Resim 1. Portrenin Ön Cepheden Görünümü.

Resim 2. Portrenin Arka Cepheden Görünümü.

Resim 3. Portrenin Sağ Profilden Görünümü.

Resim 4. Portrenin Sol Profilden Görünümü.

**TÜRK MERKEZ SAĞ'INDA ADNAN MENDERES VE SÜLEYMAN DEMİREL:
SÜREKLİLİK VE KOPUŞ (1950-1971)**

Ekin ERDEM¹

Fatih YAVUZ²

ÖZET

Türkiye’de II. Dünya Savaşı sonrasında kurulan çok partili siyasi sistemde merkez sağ siyaset, Demokrat Parti tarafından temsil edilmiştir. Genel olarak iktisadi liberalizm ile sosyo-kültürel muhafazakârlık arasında kurulan senteze dayanan merkez sağ gelenek, Türkiye özelinde, Jean-Jacques Rousseau’nun “genel irade” kavramından esinlenen “milli irade” söylemi altında, çoğunlukçu ve popülist bir yaklaşımı da ifade etmektedir. Demokrat Parti iktidarında, özellikle Başbakan Adnan Menderes’in izlediği çoğunlukçu politikalar, bu yaklaşımın tipik örnekleri arasında yer alır. 27 Mayıs İhtilâli sonrasında Demokrat Parti’nin ardılı olarak kurulan Adalet Partisi’nin de aynı geleneğin varisi olduğu söylenebilir. Ne var ki merkez sağın yeni lideri olan Süleyman Demirel, en azından 1960’lı yıllar boyunca, önceki dönemin anti-elitist söylemini yumuşatmış ve bürokratik merkez karşısında daha uzlaşmacı bir pozisyon aramıştır. Bu çalışma, merkez sağın 1950’li ve 1960’lı yıllardaki konumunu, Adnan Menderes ve Süleyman Demirel’in liderlikleri özelinde incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Adnan Menderes, Süleyman Demirel, Adalet Partisi, Demokrat Parti, Çok Partili Siyasal Hayat

**ADNAN MENDERES AND SÜLEYMAN DEMİREL ON THE TURKISH RIGHT-WING
POLITICS: CONTINUITY AND BREAK (1950-1971)**

ABSTRACT

In Turkey, the centre-right wing politics was championed by Democrat Party within the political system established after WW-2. The centre-right wing politics, which are based on a synthesis between economic liberalism and socio-cultural conservatism in general, also represents a majoritarian and populist approach in Turkey, under the “national will” discourse, inspired by Jean-Jacques Rousseau’s

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Demokrasi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ekin.erdem@idu.edu.tr

² Yüksek Lisans Öğrencisi, İzmir Demokrasi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, avuzfatih@gmail.com

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1226067

BANÜSAD, 2023; 6(1), 51-64

concept of “general will”. The majoritarian policies that are carried out under the rule of Democrat Party’s Prime Minister Adnan Menderes are among the typical examples of this inclination. It can be said that the Justice Party, which was established as the successor of Democrat Party after the May 27 coup d’etat, is the heir of the same tradition. However Suleyman Demirel, the new leader of the centre-right, at least during 1960s, softened the anti-elitist rhetoric of the previous period and sought a more conciliatory position for his party within the political centre of the country. This study aims to examine the position of centre-right in the 1950s and 1960s, in terms of the leadships of Adnan Menderes and Süleyman Demirel.

Keywords: Adnan Menderes, Süleyman Demirel, Justice Party, Democrat Party, Multi-Party Democracy

1. GİRİŞ

Merkez sağ, bir ülkede bölüşüm ve dağılım sorunları yerine kalkınma ve büyüme sorununu öne alan ve bu doğrultuda liberalizm ve muhafazakârlığın çeşitli unsurlarını bir araya getiren siyasi pozisyon olarak tanımlanabilir (Adams, 2001, s. 57). İngiltere’de öncelikle Tory’ler (1678) ve ardından Muhafazakâr Parti (1834); ABD’de Cumhuriyetçi Parti (1854), Almanya’da ise Hristiyan Demokratlar (1945) tarafından temsil edilen bu siyasi geleneğin Türkiye’deki kökleri II. Meşrutiyet döneminde aranabilecek olmakla birlikte, modern merkez sağın doğuşu, II. Dünya Savaşı sonrası ortamda gerçekleşmiştir (Kongar, 1985, s. 27).

Toplumsal alanda gelenekçilik ve iktisadi alanda piyasa ekonomisinin bir arada savunulması ilk defa bu dönemde geniş kitlelere seslenecek bir zemin bulmuştur. Demokrat Parti sonrası birçok merkez sağ parti aynı ölçüde, aynı değerler üzerinden benzer siyaset anlayışları yürütmüşlerdir. Merkez sağ partiler, ekonomik liberalizmin yanı sıra, dini duyarlılıkları göz önünde bulunduran ve milliyetçilikten beslenen bir popülizmle tanımlanagelmüşlerdir. Bu ekseninde, Türkiye’deki merkez sağ partilerin geçmişten günümüze aslında Demokrat Parti popülerliğini yakalama ve onunla süreklilik sağlama amacı taşıdığı ifade edilebilir (Mert, 2007, s. 20-135).

Aynı şekilde Demokrat Parti’nin genel başkanı Adnan Menderes de Türk siyasetinde hâlen önemli bir referans kaynağı olarak anılmaktadır. Menderes’in ve Demokrat Parti’nin 1960’lardan günümüze dek çok sayıda mirasçısı ortaya çıkmıştır. 27 Mayıs’ı izleyen dönemde, yeniden demokratik hayata geçilirken, Demokrat Parti’nin tekrar canlanmasına Milli Birlik Komitesi onay vermemiştir (Ahmad, 1994, s. 335). 1961 yılında bir yandan Demokrat Partilerin yargılanmasına devam edilmekte ve bir yandan da demokrasinin tekrar işlerliğini kazanmasına çalışılmaktadır. Bunun sonucunda, Emekli

Orgeneral Ragıp Gümüşpala önderliğinde, Demokrat Parti'nin tabanına hitap eden Adalet Partisi kurulmuştur (Demirel, 2004, s. 28-29).

1964 yılında Gümüşpala'nın ani ölümü ile parti içerisinde bir başkanlık yarışı başlamıştır. Demirel, Adalet Partisi'nin kuruluşunda bulunmamış olsa da partinin sesi duyulan bir üyesi olmuştur. Bu dönemde Adalet Partisi içinde Saadettin Bilgiç ve Süleyman Demirel'in iki önemli isim olarak sivrildikleri görülmektedir. Hitabet gücüyle tanınan Demirel, aynı zamanda teknokrat kimliği sayesinde de yapılan kongrede diğer adayları gölgede bırakmıştır (Çavuşoğlu, 2009: 268). Ayrıca Bilgiç'in, kamuoyunda koyu milliyetçi ve İslamcı kanadı temsil ettiği yönünde söylentilerin ortaya çıkması, Demirel'in seçilmesinde etkili olmuş görünmektedir. 27 Mayıs'ın intikamını almayı hedefleyen Bilgiç'in AP'nin aşırı kanadını temsil ettiği düşünüldüğünden, merkezi temsilen Demirel'in seçilmesini MBK ve TSK'nin de onaylayacağı düşünülmüştür (Toker, 1992, s. 219-220).

Demokrat Parti ve devamı niteliğindeki Adalet Partisi'nin liderleri arasında süreklilikler ve kopuşlar gözlemlenebilmektedir. İki liderin, halka yakınlıkları ve iletişim becerileri, aşağıdaki satırlarda çoğunlukçulukları ve esneklikleri açısından incelenecektir.

2. HALKA YAKINLIK VE İLETİŞİM

Aydın'ın önemli çiftçi ailelerinden birine mensup olan Adnan Menderes'in, köylüyü yakından tanınması sebebiyle, geniş kitlelere seslenebilme yeteneği bulunduğunu söylemek mümkündür. Menderes, 1930'larda Cumhuriyet Halk Partisi içerisinde il müfettişliği görevi sayesinde Konya, Antalya, İçel, Eskişehir, Afyon ve Kütahya'yı gezmiş ve halkla yakından temasta bulunmuştur (Yeşilyurt, 2006, s. 166). Halkın bu kadar içinde olması Menderes'in siyasal karakterini belirleyen en önemli unsurlardan biridir. Başbakanlığının ilk yıllarında mitinglerinde ve ziyaretlerinde halkla iletişimde gösterdiği samimiyet, toplumun önemli bir bölümünde sempati toplamıştır.

DP tabanının muhafazakâr kesimi, Menderes'ten ilk olarak dine ve geleneğe dönük politikalarda bazı adımlar atmasını beklemiş ve bu doğrultuda yeni hükümet, üç önemli karar almıştır. Bunlardan ilki, 1932'den itibaren Türkçe okunmakta olan ezanın yeniden Arapça okunmasının önünün açılmış olmasıdır. İkincisi, din eğitimlerini "ebeveynlerin istekleri doğrultusunda seçmeli olarak ilkokul dördüncü sınıftan itibaren" seçeneği getirilmesidir. Üçüncüsü ise, 1945 yılında sadeleştirilmiş anayasa metninin 1924'teki eski dile çevrilmesi olmuştur (Birand, 1991).

Menderes, uzun yıllar ihmâl edilmiş olan köy ve kasabalara çeşitli hizmetleri ulaştırmayı da ilk işleri arasında ele almıştır. İçme suyu gitmeyen köylere su kaynaklarının bağlanması, bataklıkların kurutulması tarım arazisi olarak ekonomiye kazandırılması, kasabaların ve köylerin şehirler ile arasındaki yolların yapılması ve bu sayede ulaşımın kolaylaşması bunlara örnek olarak gösterilebilir.

Ayrıca toprağı olmayan ya da az olan çiftçilerin desteklenmesi amacıyla bu köylülere devlet hazinesinden araziler tahsis edilmiş ve bu araziler “Menderes Parselleri” adıyla anılmıştır. Kırsal kesimin merkez sağa karşı günümüze dek devam eden yakınlığında Menderes’in bu tip politikaları önemli bir rol oynamıştır (Karpat, 2011, s. 143).

1964 sonrası Süleyman Demirel de Adalet Partisi Genel Başkanlığı’na geldiğinde kendisini oldukça sevdiiren liderlerden birisi olmuştur. Süleyman Demirel, askeri sınıftan ya da Menderes gibi geniş topraklara sahip olan bir aileden gelmiş bir sima değildir. Demirel doğrudan halkın alt gelir grubu arasından gelen biridir. Halkın içerisinde çıktığını ve köylü çocuğı olduğunu hemen her durumda belirtmiş ve bu durum, halk tabanında sevgi duyulmasının en büyük unsurlarından biri olarak görülmüştür. 1960 ile 1980 arasında Demirel’i Atilla İlhan şu şekilde anlatmıştır:

“Demirel’in şapkasını giyişi bile herhangi bir Ispartalınınki gibidir. Şapkayı benim gibi giyemez, şapkayı kafasına oturtur. Demirel hiç değişmemiştir. Anadolu olmanın bütün özelliklerini taşır. Yemeğı, halk gibi kaşık çalarak yer. Batılı maymun gibi çatal bıçakla yemez. Halk bunu hemen anlar; kendisinden mi, değil mi?” (Demirtepe, 1992, s. 70).

Ayrıca İstanbul Teknik Üniversitesi mezunu bir mühendis olarak Demirel’in, Menderes dönemindeki atılımlarda katkıları da bulunmaktadır. Örneğın, 1952 yılında Seyhan Barajı’nın proje mühendisi olarak inşaatının temelinde ve bitirilmesinde en önemli rolü üstlenmiş ve ardından Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü’nde Barajlar Dairesi Başkanlığı’na atanmıştır. İyi bir teknokrat olmanın sonucu kendisine “*Barajlar Kralı*” denmiştir (Atalay, 1966, s. 11-35).

3. LİDERLİK

Max Weber, üç temel liderlik biçimini; geleneksel, karizmatik ve yasal/ussal otorite olarak tarif etmektedir. Karizmatik liderlik kavramı, “*psikolojik, fiziksel, ekonomik, ahlaki, dini, siyasi bunalım dönemlerinde ortaya çıkmış, herkese nasip olmayan doğüstü ve bedence-ruhça özel yeteneklere sahip olan doğal önderler*” olarak tanımlanmaktadır (Özer, 2015, s. 154).

Türkiye tarihinde, genel olarak geleneksel otoritenin Osmanlı sultanları, karizmatik otoritenin Mustafa Kemal Atatürk, yasal/ussal otoritenin ise demokratik seçimlerle işbaşına gelen liderler tarafından temsil edildiğı kabul edilmekle birlikte, demokrasiye geçişi izleyen dönemde de karizmatik liderliğe ait özelliklerin devam ettiği söylenebilir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında toplumun geniş kesimlerince ihtiyaç duyulan demokratik adımlar, Dörtlü Takrir’i takiben kurulan Demokrat Parti’den beklenmiştir. Demokrat Parti içerisinde ise halk tarafından en çok tanınan isim ise Celal Bayar’ın ardından Adnan Menderes olmuştur. Adnan Menderes bakanlar, çalışma arkadaşları ve astları tarafından etkin ve tatmin edici bir lider olarak görülmüştür. Bu

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1226067

BANÜSAD, 2023; 6(1), 51-64

doğrultuda, Demokrat Parti Manisa Milletvekili olan ve Çalışma, Sanayi ve Devlet Bakanlıklarında bulunmuş olan Samet Ağaoğlu, Başbakan Adnan Menderes'in liderliğinin, idealist ve dinamik karakteriyle bağlantılı olduğunu ifade etmektedir. Ağaoğlu "Arkadaşım Menderes" isimli kitabında Menderes hakkında şu sözleri söylemektedir:

"Demokrat Parti'nin genç idealistler yanını Menderes temsil ediyordu... Menderes klasik anlamı ile bir idealistti. Kafasında hayal ettiği bir Türkiye vardı. Bu hayali gerçekleştirmek için çırpınıyordu. Hataları, günahları bu uğurda olmuştu. Yine bu uğurda başını cellada verdi... Onun hayatınca sürmüş asıl çabalaması kendini halka sevdirmek yolunda oldu. Eğer dimağ ve ruhunun gizli sırrı üstün adam inancı Menderes'i iddia edildiği gibi Demokrasiden uzaklaştıran rüzgâr ise, ancak halkın yardımı ona dayanarak idealini gerçekleştirebileceğine inanmış bulunması onu demokrasiye yaklaştıran, bağlayan zorlama idi." (Ağaoğlu, 2011, s. 20-21)

Bir lider için temel önceliklerden birinin lider-toplum ilişkisinde karşılıklı değer ve ilgi alışverişi olduğu söylenebilir. Menderes'in de bu özelliklerinin, tekrarlanan seçim zaferleriyle halkta karşılık bulunduğu görülmektedir (Tuncay, 1990, s. 182).

Süleyman Demirel için de benzer bir liderlik tarzının geçerli olduğu söylenebilir. Demirel ilk seçim başarısından itibaren gerek parti içinde, gerekse halk arasında sevgi ve sempati kazanmıştır. Kendisi Adalet Partisi'nden, Genel Merkez'in 1963'te protestocular tarafından taşlanması sonrası ayrılmasına rağmen, AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala'nın vefat etmesi sonucu genel başkanlığa adaylığını koyması ve arkasından kongrelerdeki hitabet örnekleriyle liderlik duruşunu tam anlamıyla göstermiştir. Son kongre esnasında, Kayseri Cezaevi'nde, aralarında Celal Bayar'ın da bulunduğu üst düzey Demokrat Parti temsilcilerinden oluşan bir grup, Kongre'de aday olanların kim olduklarını bilmeden, bir parti liderinde ve bir başbakanda olması gereken nitelikleri 19 maddede toplamışlardır. Sonrasında adaylar üzerinden bu maddelere göre değerlendirme yaptıklarında ise Süleyman Demirel'in açık ara farkla birinci olduğu görülmüştür (Akyol, 1993, s. 13). DP üyelerinin bu haberi tabana göndermesiyle Demirel AP Genel Başkanlığı'na yükselecektir. Partinin mirasçısı olduğu DP'nin önde gelen kadrosundan da onay alan Demirel, çok hızlı bir muhalefet çalışmasıyla İnönü hükümetini istifaya mecbur edecektir (Demiralp, 2005, s.20-26).

Süleyman Demirel'in en önemli özelliklerinden biri de tanıştığı ve konuştuğu insanları unutmamasıdır. Hafıza gücünü "150 bin kişiye ismen hitap ederim. Bunların büyük çoğunluğunu simalarından da, seslerinden de tanırım" sözleriyle ifade etmiştir (Kazdağlı, 1999, s. 26).

Adnan Menderes sonrası kalkınma dalgası, Süleyman Demirel döneminde de tekrarlanmıştır. Ereğli Demir Çelik, Keban Barajı ve Boğaz Köprüsü gibi önemli yatırımlar bu döneme aittir. Bu

kalkınma hızına bakıldığında Türkiye'nin, 1960'larda, Japonya'dan sonra (petrol ihracatçısı ülkeler hariç) dünyada ikinci sırada bulunduğu görülmektedir. 1965 öncesinde ülkemizde sadece yedi adet su bendi bulunurken, Süleyman Demirel başkanlığında, baraj sayısı 73'e çıkmış ve 56 yeni barajın da projesi hazırlanıp inşaatına başlanmıştır (Atalay, 1966, s. 11-35). Demokrat Parti gibi Adalet Partisi de kalkınmayı birinci öncelik olarak ele almış ve bu ideali gerçekleştirmeyi amaç edinmiştir. Süleyman Demirel'in, "Şehirde ne varsa köyde ve kasabada da o olacaktır" sözlerinden ülkenin en ücra köşesine bile yatırım ve hizmet yapılmak istendiği çıkarılmaktadır (Tercüman, 1987).

4. ÇOĞUNLUKÇULUK – KUTUPLAŞMA

Çoğunlukçu demokrasi anlayışının öncüsü Jean-Jacques Rousseau'nun "*Genel irade her zaman doğrudur ve kamusal yarara yöneliktir*" prensibinden hareketle, Türk siyasi tarihinde çoğunluğun oyuyla iktidara gelen liderler "*Beni halk seçti ve ben de onları temsil ediyorum, benim sözlerim halkın sözleridir*" şeklinde bir meşruiyet anlayışına sarılmışlardır (Cevizci, 2017, s. 418-419). Çoğunluğun desteğine sahip olduğu için karar alma tekelinin kendisine ait olduğu duygusunun Adnan Mendres'te de bulunduğu söylenebilir. İktidarda olduğu süre boyunca buna inandığını şu şekilde özetlemiştir;

"Ben kendimi bu millete hizmet için adanmış bir insanım. Bu millet de kendisini hizmete adanmış başbakanını bağrına basmış! Millet ile ben, iki su gibi karışmışız birbirimize... Türkiye'de demokrasi ayakta durdukça, insanlar seçimle gelip gittikçe, bu millet beni hizmet edeceğim yerde tutacaktır." (Demirel, 2011, s. 264-265)

Bu sözleriyle Menderes, gerçek anlamda halkın isteklerini temsil ettiğini ve bütün icraatlarının "milletin iradesi"ni yansıttığını düşünmektedir. Fakat bu tür bir söylemle köy ve kasabaları arkasına alan Menderes, büyük şehirlerin, bilhassa Ankara ve İstanbul'daki seçkinlerin desteğini hızla yitirmiştir. Memur ve subayların maaşlarının erimesi, öğrencilerin iktidar politikalarını tutucu ve baskıcı bulması sürekli olarak göz ardı edilmiştir. Ekonomik bunalım iç siyaseti de etkilemiş ve 1950'lerin sonlarına doğru topyekûn bir kriz durumu ortaya çıkmıştır (Tuna, 2019, s. 72-75).

Bu dönemde çoğunlukçu "milli irade" söylemi çevresinde merkez sağın öncüsü olan DP'nin ötekileştirici, otoriter, hatta anti-demokratik tavırlar aldığı gözlemlenmektedir (Erdem, 2017). Meclis içerisinde yalnızca Cumhuriyet Halk Partisi ile çatışma yaşanmamış, Millet Partisi de bu çatışmalardan kapatılma davası ile etkilenmiştir. Olayların yaşandığı 1954 yılında seçim sonrası oylarını DP'ye vermeyen illere yönelik yaptırımlara başvurulmuştur. Öncelikle CHP'ye oy veren Malatya; Adıyaman ve Malatya olmak üzere ikiye ayrılmış, mevcut beş milletvekilliğinin hepsini kazanan Bölükbaşı'nın memleketi olan Kırşehir'e, 30 Haziran 1954 yılında oylama ile özel bir kanun çıkarılarak ilçe statüsü verilmiştir (Bölükbaşı, 2005, s. 177-185).

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1226067

BANÜSAD, 2023; 6(1), 51-64

DP iktidarının son yılında Cumhuriyet Halk Partisi'nin yetkilerini, faaliyetlerini kısıtlayan ve denetleyen bir dizi önerge sunulmuştur. Arkasından 15 kişilik bir "Tahkikat Encümeni" kurulmuştur. İsmet İnönü bu durumu "Her türlü hukuk telakkilerinin dışında, Anayasa'nın üstünde gayrı meşru bir talep" olarak belirtmiştir. İnönü'ye göre bu komisyon ile TBMM tahakküm altına alınmıştır ve bu durum Anayasa ve insan haklarına karşı bir teşebbüstür (TBMMZC, 1960, s. 190-213).

Menderes'i izleyen Demirel'e göre de halk, homojen bir bütünü temsil etmektedir. Bu bütünlüğü aynı biçimde sürdürebilmek adına o da popülizmin "halktan kopmuş elitler" olarak tanımladığı bürokrasiyle karşı karşıya gelmiş ve başbakanlığı döneminde milli iradeyi "çoğunluğun iradesi" olarak tarif etmiştir. Demirel'in söyleminde "milli irade", "hürriyetçi demokrasi", "milli hakimiyet", "demokratik cumhuriyet" kavramlarını neredeyse her zaman eş anlamlı şekilde kullanmıştır (Arcayürek, 1985, s.349).

Demirel, öncülleri olan Celal Bayar ve Adnan Menderes gibi, güçlü icra taraftarı olmuştur. 1924 Anayasası'nın güçler birliği ilkesini sahiplenmiş ve bu çizgiyi devam ettirmek istemiştir. Bu tavrın, milli irade söyleminin otoriter ve çoğunlukçu perspektifini izlediğini söylemek mümkündür.

1961 Anayasası'nın getirdiği güçlü kuvvetler ayrılığı, Demirel'in 1970'lerde en temel eleştirilerinin kaynağı olmuştur. Demirel'e göre mevcut anayasa, kuvvetler ayrılığının bu denli katı olmasıyla yürütmenin ("icra"nın) kuvvetini kırarak, siyasi iktidarı tesirsiz hale getirmiştir (Bora, 2005, s.569). Demirel'in, milli iradeyi zayıflatması, yasamanın işlevini zorlaştırması ve hükümete hak değil ödevler vermesi gerekçesiyle 1961 Anayasası'nı sürekli olarak eleştirdiği gözlemlenmiştir (Arat, 2008, s. 117). Kendisinin 1961 Anayasası'na yönelik en kesin yargıları şu konuşmasında görülebilir:

"1961 Anayasası'nda hükümetin hizmet görmesi esas alınmamış, bilakis hizmet görürken zarar vermesi ihtimali düşünülerek çalışmasını frenleyici bir tutum içinde olunmuştur.1961 Anayasası'yla hükümete yetki değil görev verilmiştir. Memlekette, milletin hükümet ve devlete olan itimadını daha çok zedelemek için ve memleket hizmetlerinin daha çabuk görülebilmesi için, hükümetin yetki ile teşhizi şarttır. Bu husus anayasa değişikliği gerektirir." (Tuncer, 2007, s.142).

5. ESNEKLİK

Siyasetçilerin eylem ve söylemlerinde zaman zaman gözlemlenen ani sayılabilecek değişimler, yalnız tutarsızlık değil, aynı zamanda esneklik kavramı ekesinde incelenebilir. Bu bağlamda Adnan Menderes'in esneklik becerisinin öncelikle kendi beyanlarıyla sınanması gerekir. TBMM'de diğer partilerle çatışan ve aynı zamanda DP saflarında yer alıp da muhalefet edenlere karşı Menderes, 1950'lerin ortalarından itibaren yerinin doldurulamayacağı hissine kapılmış ve şu sözleri söylemiştir;

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1226067

BANÜSAD, 2023; 6(1), 51-64

“Aman Adnan, her şeyi yüzüstü bırak git diyen şeytana uyacağım geliyor. Kimi getirecekler yani, Köprülü hazretlerini mi? Yoksa midesinden başka bir şey düşünmeyen Nedim Beyefendi’yi mi? Kömür işini yüzüne gözüne bulaştırın Çelikbaş’ı mı? Bunlar hiç mi tarih bilmiyor, bir lider, bir başvekil kolay mı yetişir? Churchill, Roosevelt’in yerini doldurmak kolay mı oldu?” (Sarol, 2014, s.20)

Yerinin doldurulamayacağı hissine kapılan liderlerin, kazandıkları özgüven ile fikirlerinin değiştirilebilme potansiyellerinin gittikçe daraldığı ve bu doğrultuda anti-demokratik uygulamalara da başvurdukları bir gerçektir. Adnan Menderes’in 1954 sonrası politikaları incelendiğinde, sözgelimi Millet Partisi’ne oy veren Kırşehir’in ilçe statüsüne çevrilmesi ve muhalif gazetecilerin gözaltına alınması gibi uygulamalarla, parti içi muhalefete de partiler arası muhalefete de kulaklarını kapatan bir evreye girdiği söylenebilir. Hatta arkadaşlarından Refik Koraltan da günlüğüne 1958 yılında yazdığı “Bu adama bir zamandır gurur geldi. Artık emruhu emrüküm; neredeyse tek adam. Her şeye hâkim ve sahip rolüne geçti” cümleleriyle Menderes’in “*dediği dedik*”liği eleştirdiği bilinmektedir (Küçük, 2007, s.67).

Fakat Demirel, öncülleri olan Celal Bayar ve Adnan Menderes dönemlerinden çıkardığı dersin de etkisiyle, siyasete daha pragmatik ve esnek yaklaşmıştır. Bunun sebebinin kendisinin, 27 Mayıs sonrasında siyasetteki nüfuzu devam etmekte olan ordunun, İsmet Paşa’nın, eski Demokrat Partililerin ve seçmenin arasında sürekli olarak rol değiştirmek durumunda bulunması olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda “*Dün dündür, bugün bugündür*” sözü, Türk siyasal hayatında Süleyman Demirel’le özdeşleşen bir cümle olacaktır (Arat, 2008, s.107).

6. BÜROKRASİ VE ORDUYLA İLİŞKİLERİ

Demokratik sistemlerde, iktidarın değişmesi ile yeni iktidarın farklı siyasi ve ekonomik politikalar uygulaması tüm sistemi, dolayısıyla bürokrasiyi de etkileyebilmektedir. Yeni iktidarın görüşü ve eski bürokratların görüşü arasındaki uyumsuzluk ve çalışma prensiplerinin farklı oluşu bürokrasi aleyhine sonuçlanabilmektedir. Örneğin, çok partili hayata geçmeden önce iktidar ile eşgüdümlü ve iktidar üzerinde yadsınamaz bir etkisi olan bürokratlar, Demokrat Parti iktidarı sırasında “bakanlık emrine alma”, “re’sen emekliye sevk etme” ve “hükümet işlerine karşı Danıştay yolunu kapama” gibi kanuni önlemler ile karşı karşıya kalmıştır. Ayrıca geleneksel bürokrasinin yerini yeni bir tip bürokrasi olan teknik ve ekonomik hizmetlerin yapıldığı KİT’lerde çokça personel alımı sonucu uzmanlıklar almıştır. Geleneksel bürokrasinin yerini uzman bürokratlar ikame etmiş ve eski bürokratlara nazaran daha ayrıcalıklı konumları olmuştur. (Şaylan, 1984, s.303-305).

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1226067

BANÜSAD, 2023; 6(1), 51-64

Demokrat Parti'nin ekonomik programı bir boyutuyla kalkınmayı getirirken, bir yandan da enflasyona sebep olmuş ve bu durumdan da en çok zarar gören askeri ve sivil bürokrasi olmuştur (Yücekök, 1983, s.131). Uygulanan ekonomik program, tarım ve ticaret ile uğraşan kesime büyük gelirler sağlarken bu politikanın en büyük dezavantajı da bürokratlar üzerinde olmuştur. Bu durumun bir neticesi olarak, bürokratların DP iktidarına karşı gittikçe artan hoşnutsuzluğundan ve iktidara karşı muhalefetin yanında saf tuttuklarından söz edilebilir (Muzaffer, 1971, s.237).

Aslına bakılırsa Demokrat Parti, ordu ile ilişkilerini henüz muhalefet konumundayken geliştirmeyi amaçlamıştır. Bir yandan Atatürk'ün son başbakanı Celâl Bayar'ın ismi üzerinden sağlanacak meşruiyetle, Milli Mücadele önderlerinden İsmet Paşa'dan siyasi iktidarı almayı hedefleyen Demokrat Parti, diğer yandan Mareşal Fevzi Çakmak'ı da bu amaçla parti bünyesine dâhil etmiştir (Cumhuriyet, 1946, s.22). Fakat Demokrat Parti, iktidarı devraldığı ilk günlerinde ordu yüksek kademesi üzerinde önemli denilebilecek görev değişiklikleri yapmıştır. Kamuoyunda değişikliklerin bir tasfiye mi, yoksa gerekli bir görev değişimi mi olduğu tartışması meydana gelmiştir. Bütün ordu ve kuvvet komutanlarının değişikliğini kapsayan bu tasfiye hareketi, ordudaki orgeneral sayısının kadronun üzerinde olması gibi nedenlere bağlanmış, fakat ordu mensuplarına bu sebep pek inandırıcı görünmemiştir (Milliyet, 1950, s.1).

Tasfiye tartışmalarının arkasından DP Meclis Grubu'nda Menderes'in, "CHP'nin orduyu DP aleyhine tahrik etmek yoluna saptığı" şeklindeki konuşması da ordunun siyasetin içerisinde olduğu tartışmasını ortaya çıkarmıştır (Aydemir, 1973, s.194). Ekonomik şartların da etkisiyle birlikte, NATO iş birliği süresince Amerikalı uzmanların çeşitli tavır ve davranışlarından rahatsızlık duyan, DP iktidarının irticaya taviz veren politikalarıyla Atatürk ilke ve inkılaplarından uzaklaştığını düşünen çevrelerde DP iktidarının uyandırdığı hoşnutsuzluk artmıştır.

1965 seçimlerinde Adalet Partisi lideri Süleyman Demirel, 1961 Anayasası ile gelen kurumları hedefine almıştır. Bu kurumların, politikacılara karşı olan inançsızlığın negatif bir etkisi olduğunu ve siyasileri yavaşlattığını, hatta bazı yerlerde engellediğini belirtmiştir. Demirel, parlamentoya ve halka tepeden baktığını düşündüğü bürokrasiyi şu şekilde tasvir etmiştir: "*Yürütme organları denetleme namı altında yetkisiz ve inisiyatifsiz bırakılmıştır. Bunun kökünde yine politika ve politikacı korkusu yatar. Politika ve politikacı korkusu adeta millet iradesi korkusuna dönüşmüştür. Bu noktada meselenin kökünde diğer bir faktör daha mevcuttur. Bu elit, bürokrat, halk çatışmasıdır. Elit ve bürokrat Türkiye şartlarında bizatihi, halkın içinden gelmekle beraber halkı ve halkın temsilcilerini beğenmek ve kabullenmekte müşkilât içindedir.*" (Demirel, 1973, s.33-34).

Demirel'in demokrasi anlayışı, her şeyden çok, halkın seçtiği milletvekillerine güvenilmesi ve çoğunluğun kararlarına saygı duyulması gerektiği şeklindedir. Demirel, siyasilerin olumsuz ve yanlış

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1226067

BANÜSAD, 2023; 6(1), 51-64

davranışlarında da onları yine cezalandıracak olanın halk olduğunu belirtmekte ve bu bağlamda yargısal denetim işlevini gören Anayasa Mahkemesi'ni de eleştirmektedir. Anayasa Mahkemesi'nin, kanunları yalnızca şekil şartları çerçevesinde inceleyebileceğini ifade etmiş, esas bakımından inceleme yapmasının yanlış olduğunu belirtmiştir (Gümüştekin, 1974, s.105). Bu bağlamda, 1960-1980 yılları arasında siyasi iktidar sahiplerinin bürokraside kadrolaşmayı amaçlayan ajandalarıyla, kendilerinden olmayan bürokratların görevden alınması ve nepotizm ile karşılaşılması mevcut iktidarların ve koalisyon ortaklarının olağan programları haline gelmiştir (Heper, 2012, s.192).

Sivil bürokrasi ile ilişkileri gergin olan Demirel ve Adalet Partisi'nin askeri bürokrasi ile ilişkileri de 27 Mayıs'ın taze olduğu bir ortamda oluşmuştur. 1965 seçimlerine giden süreçte ordunun iktidarı AP'ye vermeyeceği söylemleri karşısında Demirel, “*Kim vermeyecek iktidarı? Ordu!... Kim verdirmeyecek? CHP... Peki ama ordu, CHP'nin muhafız alayı mı? Ordu milletin malı değil mi?*” sözleri ile eleştirmiştir. Burada Demirel'in amacının, orduyu itham etmekten çok, CHP ile ordunun farkını vurgulamak olduğu düşünülmüştür (Komşuoğlu, 2008, s.115).

Adalet Partisi, kurulduğu ve iktidara geldiği günden itibaren DP mirasını sürdüren bir parti olarak, politika ve programlarını ordu gözetimi altında oluşturmak ve bürokrasiye karşı denge politikası yürütmek zorunda kalmıştır. Bu nedenle bir yandan komünizmin yanı sıra “irticai faaliyetlerden de” uzakta olduğunu vurgularken, diğer yandan da muhafazakâr DP tabanını geri kazanabilmek amacıyla 27 Mayıs'ın izleri ve seçkin-bürokratik kadrolar karşısındaki mesafeli tavrını korumuştur (Cizre, 2002, s.37).

“Denge politikası” ile özdeşleşen Süleyman Demirel'in, kimi zaman tutarsızlık olarak anılan manevralarına karşın, ordu karşısında her zaman çekingen ve tavizkâr davrandığı söylenemez. Örneğin bu dönemde Kara Kuvvetleri Komutanı ve daha sonra Genelkurmay Başkanı olan Cemal Tural ile çeşitli anlaşmazlıklar yaşamıştır. Kara Kuvvetleri Komutanı olduğu süreçte, 22 Şubat ve 21 Mayıs'ın affını istemesi ve Genelkurmay Başkanlığı sürecinde de kendisini Meclis Başkanı'nın şikâyet etmesi sonucu sorunlar yaşanmıştır. Demirel, Cumhurbaşkanı Sunay'dan, Genelkurmay Başkanlığı görevinin Cemal Tural'dan alınmasını istemiştir. Tural, geçerli kanuna göre emekliye ayrılammış fakat Bakanlar Kurulu Kararnamesi ve Cumhurbaşkanı imzası ile Yüksek Askeri Şûra üyeliğine getirilerek pasif konuma getirilmiştir (Komşuoğlu, 2008, s.152).

Demirel'in ordu ve bürokrasiyle dolaylı yoldan da olsa bağlantılı bulunan ve kendisini gerek Mendres'ten, gerekse 1950-60 döneminin DP söyleminden ayıran bir diğer tutumu ise Ana Muhalefet Partisi Genel Başkanı olmasının yanı sıra Millî Mücadele önderlerinden olan İsmet İnönü'yle olan ilişkilerinde gösterdiği özendir. Bu doğrultuda, Adalet Partili bir milletvekilinin İnönü eleştirilerinde ileriye gitmesi üzerine Demirel'in kendisini odasında çağırıp “İsmet Paşa'nın arkasında cephede

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1226067

BANÜSAD, 2023; 6(1), 51-64

kazandığı iki zafer var. Senin arkanda terzinin diktiği ceketten başka ne var?” sorusunu yöneltmesi dikkat çekici bir örnek olarak anılabilir (Arı, 2019).

7. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Türk merkez sağının iki önemli ismi olan Adnan Menderes ve Süleyman Demirel, temel siyasi programlarını, liberal ekonomi ve çoğunlukçu (majoriteryen) demokrasi anlayışı üzerine inşa etmişlerdir. Her iki lider de Türkiye'nin kalkınmasını ve büyümesini hedeflemiştir. Ancak çok partili hayata geçiş sürecinde çok seslilik ve özgürlük vaat eden Demokrat Parti, iktidara geçişinden kısa bir süre sonra otoriter bir çizgiye kaymıştır. Tahkikat Komisyonları, öğrenci hareketlerinin sert biçimde bastırılması, ayrıca üniversite ve basın mensuplarına yönelik sert söylemleri doğrultusunda Adnan Menderes, başta aydınlar olmak üzere geniş bir kesimi karşısına almıştır. 27 Mayıs İhtilali sonucu Demokrat Parti'nin siyasal varlığı son bulmuş ve demokraside yeni yüzlere yer açılmıştır. Bu dönemde kurulan merkez sağ partiler içinde, tutuklu olan DP üyelerinin de verdiği işaretle, Adalet Partisi “*Demir Kırat*”ın varisi olmuştur.

Ne var ki yeni kurulan partinin başında Ragıp Gümüşpala gibi askeri kökenli bir liderin bulunması DP geleneğiyle önemli bir farklılık oluşturmaktadır, çünkü Demokrat Parti, Bayar'ın liderliğinden beri sivil karakteriyle öne çıkmıştır. Bu arayış doğrultusunda 1964 Kongresi'nde parti başkanlığına seçilen Süleyman Demirel, Adnan Menderes'in mirasını devam ettirmeyi amaçlamıştır. Demirel, çoğunlukçu demokrasi anlayışı ve plânlama karşısında piyasa ekonomisine verdiği ağırlık dolayısıyla bu devamlılığı sağlamış, fakat Menderes'in özellikle bürokrasi karşısındaki katı ve uzlaşmaz tutumundan ayrılarak merkez sağ gelenekte farklılık oluşturmuştur.

Bunun dışında, 12 Mart'a kadar olan kariyerinde parti içindeki radikallere kulak asmamış, merkez siyasetin değerini önemsemiş ve ordu-devlet arasındaki gerilimi asgari ölçüde tutmaya gayret göstermiştir. Bu doğrultuda, örneğin Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın cumhurbaşkanı seçilmesine öncülük etmiş, ordu içerisinde kendisine karşıtlıklarıyla tanınan simaları terfi ettirmiş ve belki hepsinden önemlisi, yine askeri kökenli bir politikacı olan ve karşısında ana muhalefet partisi lideri olarak bulunan İsmet İnönü'ye karşı hemen her zaman dikkatli ve saygılı bir üslup kullanmayı tercih etmiştir.

1960'lar Türkiye'sinde Demirel'in, bir yandan ordu ve bürokrasi, diğer yandan da muhalefet karşısında takındığı bu uzlaşmacı tutumun, 1950'lerdeki Demokrat Parti ve Menderes yönetimiyle arasındaki en temel ayrımı oluşturduğu söylenebilir. Türk merkez sağında gelenekçi tabanın çoğunlukçu talepleriyle merkez siyasetin gerektirdiği ölçülülük/denge arasındaki bu gerilim, Menderes ve Demirel'in siyasi kariyerlerinin son bulmasından sonra da yıllar boyunca devam edecektir.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1226067

BANÜSAD, 2023; 6(1), 51-64

KAYNAKÇA

- Adams, I. (2001). *Political Ideology Today* (2nd ed.), New York: Manchester University Press.
ISBN 978-0719060205.
- Ağaoğlu, S. (2011). *Arkadaşım Menderes İpin Gölgesindeki Günler*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ahmad, F. (1994). *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, Hil Yayınları.
- Akyol, T. (1993). *Objektif "Çağlar'dan Sonra"*, Milliyet.
- Anadolu Ajansı (2021). Cumhurbaşkanı Erdoğan, Menderes, Zorlu ve Polatkan için mesaj yayımladı. (16.09.2020). Published. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/cumhurbaskani-erdogan-menderes-zorlu-ve-polatkan-icin-mesaj-yayimladi/1975726> (Erişim Tarihi, 24 Mart 2021).
- Arat, Y. (2008). *Süleyman Demirel, Türkiye'de Liderler ve Demokrasi*, Kitap Yayınları.
- Arcayürek, C. (1985), *Demokrasi Dur 12 Eylül 1980*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Atalay, M. (1966). *Süleyman Demirel ve Hayatı*, Ankara: Yargıçoğlu Matbaası.
- Aydemir, Ş.S. (1973). *İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Birand, M. (1991). *Demirkırat, Zafer, Türkiye*.
- Bora, T. (2005). *Süleyman Demirel, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Liberalizm*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bölükbaşı, D. (2005). *Türk Siyasetinde Anadolu Fırtınası Osman Bölükbaşı*, İstanbul: Doğan Kitap
- Cevizci, A. (2017). *Aydınlanma Felsefesi*, İstanbul: Say Yayınları.
- Cizre, Ü. (2002). *AP-Ordu İlişkileri: Bir İkilemin Anatomisi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çavuşoğlu, H. (2009). Türk Siyasi Hayatında Merkez Sağ Çizgisinin Tarihi, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), 265-278.
- Demirel, S. (1973). *1971 Buhranı ve Aydınlığa Doğru*, Ankara: Doğuş Matbaası.
- Demirel, T. (2004). *Adalet Partisi, İdeoloji ve Politika*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Demirel, T. (2011). *Türkiye'nin Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Demirtepe, Ü. (1992). *Frak'tan T-Shirt'e*, İstanbul: Yılmaz Yayınları.
- Erdem, E. (2017). Türk Siyasal Düşüncesinde 58 Kuşadı: Progresivist (İlerlemeci) Aydınlar, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (3).

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1226067

BANÜSAD, 2023; 6(1), 51-64

Gümüştekin, U. (1974). *Demirel'in Büyük Hedefi: Yeni Bir Sosyal Mukaveleye Doğru*, İstanbul: Birlik Matbaası.

Heper, M. (2012). *Türkiye'de Devlet Geleneği*, Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Karpat, K. (2011). *Türk Siyasi Tarihi*, İstanbul: Timaş Yayınları.

Kazdağlı, C. (1999). *Demirel'in Liderlik Sırları*, İstanbul: Beyaz Yayınları.

Komşuoğlu, A. (2008). *Siyasal Yaşamda Bir Lider Süleyman Demirel*, İstanbul: Bengi Yayınları.

Kongar, E. (1985). *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Küçük, S. (2007). *Rumeli'de 27 Mayıs'a İhtilalin Kaderini Belirleyen Köşk Hareketi*, İstanbul: Mikado Yayınları.

Mert, N. (2007). *Merkez Sağın Kısa Tarihi*, İstanbul: Selis Kitaplar.

Milliyet. (1950). *Altı Orgeneral Tekaiüt Ediyor*.

Muzaffer, S. (1971). *Türkiye'de Siyasal Partiler ve Sosyal Temelleri*, İstanbul: Geçiş Yayınları.

Sarol, M. (2014). *Bilinmeye Menderes*, Cilt 2, İstanbul: İnkılap Kitabevi.

şaylan, G. (1984). *Cumhuriyet Bürokrasisi, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 2, İstanbul: İletişim Yayınları.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: XI, c.13, 18. IV.1960, TBMM Matbaası, Ankara 1960.

Tercüman, (1987). *Süleyman Demirel ile yapılan söyleşi* (Yazı Dizisi: 11-14 şubat 1987).

Toker, M. (1992). *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, İnönü'nün Son Başbakanlığı* (3. Baskı). Ankara: Bilgi Yayınevi.

Tuna, H. (2019). *27 Mayıs İhtilali ve Adnan Menderes'in İdam Süreci*, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla. (Yüksek Lisans Tezi)

Özer, M.A., Akçakaya, M., Yaylı, H., Yücel, N. (2015). *Kamu Yönetimi Klasik* (Yapı ve Süreçler), Ankara: Adalet Yayınevi.

Tuncay, M. (1990). *Türkiye Tarihi 4 (1908-1980)*, İstanbul: Cem Yayınevi.

Tuncer, N. (2007). *Süleyman Demirel'in Liderliği Dış Politika, Türk Dış Politikasında Liderler*, Ankara: Bağlam Yayınları.

Yeşilyurt, S. (2006). *Türkiye'nin Başbakanları*, İstanbul: Kültür Sanat Yayınları.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1226067

BANÜSAD, 2023; 6(1), 51-64

Yücekök, A. (1983). *Siyaset Sosyolojisi Açısından Türkiye’de Parlamentonun Evrimi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

İTALYA'DA AVRUPA ŞÜPHECİLİĞİ TARTIŞMALARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Özlem SEFER¹

ÖZET

Avrupa şüpheciliği, Avrupa Birliği (AB) alışmalarında özellikle Avro bölgesi krizi sonrasında sıkça vurgu yapılan kavramlardan biri olmuştur. İtalya, entegrasyon sürecinin başından beri Avrupa taraftarı olan başlıca ülkelerden biri olsa da bir süre sonra bu durum değişmeye başlamıştır. Aşırı sağ partilerin AB politikalarına karşı argümanları ekonomik kriz ve göç kriziyle birlikte yeniden şekillenmiş ve bu argümanlar toplumun AB hakkındaki algısını da etkilemiştir. Bu makalede, Avrupa şüpheciliği üzerine çeşitli sınıflandırmalar ve farklı bakış açıları İtalya örneğine odaklanarak incelenecektir. İtalya'daki Avrupa taraftarlığı ve Avrupa şüpheciliği, ulusal düzeyde ve AB düzeyinde Avrupa şüphecisi partilerin yükselişi ve topluma etkisi çerçevesinde tartışılacaktır.

Anahtar kelimeler: *Avrupa şüpheciliği, İtalya, Avrupa Birliği*

AN EVALUATION ON THE DEBATES OF EUROSCEPTICISM IN ITALY

ABSTRACT

Euroscepticism has become one of the terms that is frequently emphasized in the European Union (EU) studies especially after the Eurozone crisis. Italy was one main of the pro-European countries since the beginning of the integration process but this situation has started to change after a while. The arguments of far-right parties that are against the EU policies are re-shaped with the economic crisis, migration crisis and these arguments affect the perception of the society about the EU. In this article, various categorizations and different perspectives on Euroscepticism will be considered by focusing on the case of Italy. Pro-Europeanism and Euroscepticism in Italy will be discussed within the framework of the rise of Eurosceptic parties in the national and the EU level and its effect on the society.

Keywords: *Euroscepticism, Italy, European Union*

¹ Dr., Bilkent Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ozlem.sefer@bilkent.edu.tr

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1209102

BANÜSAD, 2023; 6(1), 65- 76

1. GİRİŞ

İtalya, AB'nin ilk temellerin atıldığı Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun kurucu altı üye ülkesinden biri olarak entegrasyon sürecine başından beri destek veren ülkelerden biri olmuştur. Avrupa şüpheci olarak bilinen üye ülkelerin aksine, Birlik'te Avrupa taraftarı (pro-Avrupacı) bir ülke olarak bilinen İtalya'nın, zaman içinde bu yaklaşımının değişmeye başlaması, bu konuyu anlamlı ve incelemeye değer kılmaktadır. Avrupa taraftarlığından Avrupa şüpheciliğine doğru yönelen bu bakış açısı, son dönemde aşırı sağ partilerin güç kazanmaya başlaması ve 2022 seçimlerinde aşırı sağ bir parti olan İtalya'nın Kardeşleri (Fratelli d'Italia) partisinden Avrupa şüpheci yaklaşımıyla bilinen Meloni'nin İtalya'nın yeni başbakanı olarak seçilmesi, İtalya'da Avrupa şüpheciliğinin güç kazandığı yönündeki argümanı güçlendirmektedir. 2018 seçimlerinde de, her ne kadar uzun ömürlü olmasa da, benzer görüşleri savunan Beş Yıldız Hareketi (Movimento 5 Stelle) ve daha önce Kuzey Ligi (Lega Nord) adını kullanan Lig Partisi'nin (Lega) koalisyonu, İtalya'nın AB'ye mesafesini anlamak açısından anlamlıdır. Her ne kadar İtalya'da, aşırı sağ partilerin güç kazandığı ve Avrupa şüpheciliğinin yükseldiği görülse de, bu şüpheciliğin partiler düzeyinde mi yoksa halk düzeyinde mi olduğu ve birbirlerinden ne ölçüde etkilendikleri de ele alınmalıdır. Özellikle Avro bölgesi krizi sonrasında bu krizden en çok etkilenen ülkelerden biri olan İtalya'nın AB'ye yaklaşımı olumsuz yönde şekillenmeye başlamıştır. Ekonomik krizden kısa bir zaman sonra bir diğer kriz dalgasıyla ortaya çıkan göç konusu da, göç karşıtı politikaları benimseyen ve bu yönde argümanlar öne süren Avrupa şüpheci partilerin güçlerini artırmıştır. Bu durum, ülkede Avrupa şüpheciliğinin, politik anlamda siyasi partilerin AB'ye yaklaşımı ve İtalya halkının AB'ye yaklaşımı arasında herhangi bir farklılık yaratıp yaratmadığını da düşündürmektedir. Avrupa şüpheciliğinin partilerde mi yoksa halkta mı yükselişe geçtiği sorusu bu noktada bir kez daha anlam kazanmaktadır. Ülkede, Avrupa şüpheci partilerin güç kazanması ve AB'yle ilgili düşüncelerin ülkede dalgalı bir biçime sahip olması, halkın söz konusu durumdan ne şekilde etkilendiği sorusunu gündeme getirmektedir. Çalışmada, Avrupa şüpheciliği, farklı yaklaşımlar ekseninde tartışılacak, seçilen kamuoyu araştırmaları çerçevesinde İtalya'da halkın ve Avrupa şüpheci partilerin AB'ye yaklaşımı ele alınacak, Avrupa taraftarlığından Avrupa şüpheciliğine uzanan yol ve bu yoldan yeniden Avrupa taraftarlığına bir dönüş olup olmayacağı da partilerin ve halkın yaklaşımı göz önüne alınarak incelenecektir.

2. AVRUPA TARAFTARLIĞINDAN AVRUPA ŞÜPHECİLİĞİNE Mİ?

İtalya'da özellikle son yıllarda yükselişe geçen aşırı sağ, yalnızca ulusal siyaseti değil kuşkusuz AB siyasetini de yakından ilgilendirmekte ve etkilemektedir. Her ne kadar özellikle bütün AB ülkelerini yakından ilgilendiren ve en çok etkilediği ülkelerden biri İtalya olan Avro bölgesi krizi olarak bilinen ekonomik krizle birlikte söz konusu şüphecilikte artış görülse de, bu durumun ilk adımlarının AB'nin

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1209102

BANÜSAD, 2023; 6(1), 65- 76

derinleşme aşamalarında, 1990'lı yıllarda atıldığını söylemek mümkündür. Ekonomik ve Parasal Birlik'in ilk temellerinin atıldığı 1992 tarihli Maastricht Antlaşması sonrası AB'ye desteğin azalmaya başladığı görülmektedir. (Brunazzo ve Mascitelli, 2020: 22). Kuzey Ligi partisi, 1990'ların sonuna kadar Avrupa taraftarı duruşuyla bilinen bir partiyken, 1998'de İtalya'nın Avrupa Para Birliği'ne kabul edilmesiyle birlikte tam tersi bir şekilde Avrupa şüpheliğine yönelmiştir. (Bartlett, Birdwell ve McDonnell, 2012). 2001 yılında kurulan Silvio Berlusconi'nin ikinci hükümeti zamanında da Avrupa entegrasyonuna destek veren elitler, siyasi partiler ve halkın AB'ye karşı bu olumlu tutumundan uzaklaşmaya başladığı görülmektedir (Demeter ve Goyanes, 2021: 412). 2018 yılı, İtalya Parlamentosu'nda ilk defa olarak Avrupa şüpheliğinin daha önceki yıllara göre belirginleştiği bir yıl olması ve İtalyan parti sistemindeki Avrupa taraftarlığı dengesinin bozulması bakımından önemlidir (Pirro, Taggart ve Van Kessel, 2018: 383). Son yıllarda, Kuzey Ligi, ortak para birimine ve AB kurumları tarafından empoze edildiğini düşündüğü ekonomik kemer sıkma politikalarına karşı olduğunun altını çizmektedir. (Morini, 2018: 4). Kuzey Ligi partisi, adından da anlaşılacağı gibi, İtalya'nın kuzey ve güney bölgeleri arasındaki ayrımı vurgulayan bölgeselci bir partiyken, Salvini döneminde ulus, İtalya'nın bir bütün olarak birliği ve Avrupa şüpheliği vurgusuna yönelen bir parti olmuş ve ülkenin kuzey bölgesi-güney bölgesi ayrımını vurgulayan Kuzey Ligi partisi yerine Lig partisi adını almıştır. Bundan dolayı, partinin adı, çalışmanın kimi kısımlarında Kuzey Ligi, kimi kısımlarda Lig partisi olarak geçmektedir. Lig partisi, İtalya'nın Kardeşleri partisi (Fratelli d'Italia) ve Haydi İtalya (Forza Italia) partisinin koalisyonu, 2022 seçimlerinde aşırı sağ partilerin İtalya'daki başarısının en belirgin göstergelerinden olmuştur. Aynı zamanda, Avrupa Parlamentosu'nun 2019 seçimleri sonrasında da Avrupa şüpheliği görüşün güç kazandığı ve yeni bir grup olarak Kimlik ve Demokrasi grubunun (Identity and Democracy Group) Parlamento'da yer aldığı görülmektedir. Kendisini Avrupa şüpheliği olarak tanımlayan bu grubun üyelerinin de ulusal siyasette de aşırı sağ partilerden geldikleri ve İtalya'dan önemli sayıda temsilcisi olduğu görülmektedir. Bu grupta yer alan altmış beş siyasetçiden yirmi beşi İtalya'nın Lig partisinin üyeleridir (European Parliament, t.y.). Avrupa Parlamentosu seçimleri, 1979 yılından beri doğrudan seçim yöntemiyle yapıldığı ve Birlik vatandaşları oylarını siyasi görüşleri çerçevesinde kullandıkları için, Avrupa Parlamentosu'nda Kimlik ve Demokrasi grubunun kurulması, ulusal düzeyde de hem halkın hem de partilerin Avrupa şüpheliğine yönelmeleri anlamında bir eğilim olup olmadığı yönündeki tartışmalardan bağımsız görünmemektedir. Kimlik ve Demokrasi Grubu'nun başkanı olan Marco Zanni, bir Avrupa süper-devletine karşı olduklarını, Avrupa halklarının egemenliği ve kimliğine destek verdiklerini vurgulamaktadır. (Identity and Democracy Group, t.y.). Özellikle egemenlik konusu AB'de neredeyse her derinleşme adımı esnasında özellikle Avrupa şüpheliği partiler tarafından öne çıkarılmakta ve bu adımların AB üye devletlerinin egemenliğini tehdit ettiği vurgulanmaktadır. Kimlik konusunda ise kuşkusuz AB düzeyinde oluşturulmaya çalışılan,

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1209102

BANÜSAD, 2023; 6(1), 65- 76

kapsayıcı bir kimlikten söz edilmemektedir. Aksine, göç karşıtı politikaların benimsenmesi ve Avrupa'nın dini ve kültürel kökleriyle kimlik arasında bağlantı kurulması söz konusu olduğundan, AB'nin hedeflediği kapsayıcı, çokkültürlülük odaklı bir kimlik anlayıştan oldukça uzak bir yaklaşımdan söz edilmektedir. Aşırı sağ partilerin argümanları ve Avrupa şüphecisi duruşları, Birlik vatandaşlarının Birlik'e yaklaşımları açısından da etkilidir. Özellikle son yıllarda, günümüz AB siyasetinde popülizm ve Avrupa şüpheciliği kavramları birlikte anılmaktadır (Conti, Di Mauro ve Memoli, 2022: 25). Popülistler de Avrupa entegrasyonunu, olumsuz sosyoekonomik sonuçlar doğuran, ulusal egemenliği ve kültürel homojenliği tehdit eden bir proje olarak görmekte, eleştirmektedir. (Pirro, Taggart ve Van Kessel, 2018: 381). Lig Partisi de, popülist yaklaşımını kültür vurgusuyla beslemekte olan bir parti olarak siyasette yer almaktadır (Yıldırım, 2021: 101). İtalya'da, güç kazanan siyasi partilerin Avrupa şüpheciliğini destekleyen argümanlarının ülkede destek bularak, başarı sağladığı görülmektedir.

İtalya, uzun yıllar boyunca Avrupa taraftarı olarak bilinen bir ülke olduğundan, son dönemde gerek ulusal siyasette aşırı sağ partilerin güç kazanması ve İtalya'nın Kardeşleri partisinden Meloni'nin başbakan olması gerek Avrupa Parlamentosu'nda Lig Partisi'nin Avrupa şüphecisi gruptaki (Kimlik ve Demokrasi Grubu) baskınlığı, ülkede, AB'ye yaklaşım anlamındaki değişimi incelemeye değer kılmaktadır. Özellikle İtalya gibi, Birlik'in ilk entegrasyon adımlarından itibaren AB'ye olumlu yaklaşan bir ülkenin zaman içinde bu duruşundan uzaklaşması da durumu Birlik açısından önemli hale getirmektedir. Avro bölgesi krizi ve göç krizi kuşkusuz Avrupa şüphecisi görüşe sahip politikacıların argümanlarını güçlendirmesi açısından elverişli bir temel oluşturmuştur. Kriz vurgusu yapmak, aslında İtalya'nın Kardeşleri partisine de hem seçimde görünürlük kazanması hem de siyasi etkilerini artırması bakımından bir fırsat penceresi açmıştır. (Dona, 2022: 789). Özellikle 2017 sonrasında, İtalya'nın Kardeşleri partisinin aşırı sağ partilerin temel argümanlarını kullanmaya başladığı ve İtalya'daki siyasi istikrarsızlığı, ekonomik krizi ve göç krizini AB karşıtı cümlelerle ele almaya başladığı görülmektedir. (Dona, 2022: 788). Lucarelli (2015: 55) ekonomik kriz döneminde AB'nin yetersiz kalmasının, çabuk ve etkili çözümler üretememesinin Birlik'in güvenilirliğini sarstığını iddia etmektedir. Benzer şekilde Pasquinucci de (2022: 48), ekonomik krizin AB'yi savunmayı zor kılarken, eleştirmeyi daha da kolaylaştırdığının altını çizmektedir. Avro bölgesi krizi ve göç krizi kuşkusuz İtalya'yı pek çok üye ülkeden daha fazla etkilemiş krizlerdir. Avro bölgesi krizini en sıkıntılı yaşayan ülkelerden olmasının yanında, göç krizinde ülkeye yapılan yüksek sayıdaki iltica başvurusundan, AB'nin yetersiz kalan politikalarıyla bağlantılı olarak ve coğrafi konumu sebebiyle en çok etkilenen ülkelerden biri olmuştur. AB'nin her iki krizde de ulus-üstü mekanizmalarının yetersiz kalması, AB'ye olan güveni sarsarken, ulusal siyasette Avrupa şüphecisi partilerin argümanlarını ve güçlerini de artırmıştır. Ülkede, aşırı sağ partilerin, Avrupa karşıtı veya Avrupa şüphecisi argümanlarını özellikle kriz anlarında çok daha etkili biçimde kullanabilmeleri, ülkenin Avrupa taraftarı duruşunu da etkilemiş görünmektedir. Son

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1209102

BANÜSAD, 2023; 6(1), 65- 76

seçimlerde, İtalya'nın Kardeşleri Partisi'nden Meloni'nin başbakan olarak seçilmesi, aşırı sağ partilerin güç kazanması, hem ülkenin politik kültürünün etkisini hem de Avrupa şüpheciliği tartışmalarını yeniden gündeme getirmiştir. Her ne kadar İtalya siyasetinde Avrupa şüpheciliği Avrupa taraftarlığının önüne geçmiş görünse de, toplumun algısı ve aşırı sağ partilerin halka etkisi anlamında daha belirsiz bir durum söz konusudur. Avrupa şüpheciliğinin partilerin yanı sıra halkta ne ölçüde var olduğunu, bu durumun topluma nasıl etki ettiğini anlamak için ise kamuoyu araştırmalarına bakmak anlamlı olacaktır.

Eurobarometer anket sonuçlarına bakıldığında, İtalya'da AB'ye güven eğiliminde olanlar 2018 senesinde %36 (Standard Eurobarometer 89, 2018), 2019 senesinde %38 (Standard Eurobarometer 92, 2019), 2020 senesinde %28 (Standard Eurobarometer 93, 2020), 2021-2022 senesinde (Standard Eurobarometer 96, 2021-2022) ise %45'tir. 2018 senesinde kendini Birlik vatandaşı olarak hissedenlerin oranı %56'yken (Standard Eurobarometer 89, 2018), bu oranın 2021-2022 senesinin anketinde %60'a çıktığı görülmektedir (Standard Eurobarometer 96, 2021-2022). Birlik vatandaşı olarak hissetmek, AB'ye aidiyet hissiyle paralel düşünüldüğünde, söz konusu yüzdelerin, Avrupa şüphecisi olarak tanımlanacak bir toplumdaki söz edilemeyecek düzeyde yüksek olduğu görülmektedir. Ancak AB'ye güvenin yukarıda söz edilen seviyelerde olması, esasında halkta bir Avrupa şüpheciliğinin var olup olmadığı sorusunu sormayı da anlamlı hale getirmektedir. Bununla birlikte, ulusal hükümete güven oranı da ele alınmalıdır. 2020 Eurobarometer anket sonuçlarında 'ülkelerinin durumunu tamamen kötü' gören İtalyanların oranı %84 olup, ülke, bu yüzdeyle bu sorunun sorulduğu ülkeler içinde en yüksek yüzdeyle birinci sırada yer almıştır (Standard Eurobarometer 93, 2020). Aynı ankette, ulusal hükümete güvenmeme eğiliminde olanların oranının %66, AB'ye güvenmeme eğiliminde olanların oranının ise %61 olduğu görülmüştür (Standard Eurobarometer 93, 2020). Burada, AB'ye güvensizlikle, hükümete güvensizlik arasında çok belirgin bir fark olmadığı görülmektedir.

Hoffmann ve De Vries (2018), 2018 yılında, İtalya'da AB üyeliğinin devamı yönündeki desteğin düşük olmasına rağmen, daha ileri bir Avrupa entegrasyonuna olan desteğin düşme eğilimi gösterse de yüksek olduğunun altını çizmektedir. Bu noktada ilk akla gelen kuşkusuz halkın yaklaşımında bir ikilem, bir çelişki olduğudur. Ancak, Hoffmann ve De Vries (2018), bunun bir çelişki olarak değil aksine İtalyanların günümüzdeki AB'nin işleyişinden memnun olmadıkları ancak AB'ye bütünüyle de sırtlarını dönmedikleri şeklinde yorumlanması gerektiğini düşünmektedir. Ülkenin AB'yle yoluna devam etmesini ve üyeliğin devamını isteyen İtalyanların oranı 2022 senesinde %66 iken, yalnızca %34'ü ülkenin AB'den çıkması gerektiğini düşünmektedir. (BertelsmannStiftung, t.y.). Benzer bir şekilde, De Vries (2020), ulusal sistemle karşılaştırıldığında, İtalyanların AB'ye daha pozitif bir yaklaşımının olduğunu ve halktaki Avrupa şüpheciliğinin görüldüğü kadar basit yorumlanamayacağını belirtmektedir. Yukarıda ele alınan kamuoyu araştırmaları da AB'ye yaklaşımda belirgin bir karşıtlık ve

olumsuzluk olmadığını ve ulusal politika ve kurumlara güven anlamında da vatandaşların pozitif bir yaklaşımının olmadığını göstermektedir. Oysa Avrupa şüpheciliğinde ulus-devletin önceliği ve AB kurumlarına karşı karar-alma güçlerine sahip çıkma düşüncesi baskın gelmektedir (Conti, Di Mauro ve Memoli, 2022: 28) Ancak, ele alınan verilerden yola çıkılacak olursa, böyle bir genelleme yapmak mümkün görünmemekte, aksine AB'ye olan güvenle ulusal düzeyde hükümete güven arasında belirgin bir farktan söz edilememektedir. Toplumda, AB'yi bütünüyle yok sayan, ciddi seviyede bir Avrupa şüpheciliğinin var olmadığından söz etmek mümkün olsa da, De Vries (2020) bunu siyah ve beyaz gibi net bir biçimde ayırmanın da mümkün olmadığını altını çizmektedir. Ekonomik ve siyasi krizlerin, halkın AB'ye yaklaşımını dalgalandırdığı görülse de, özellikle aşırı sağ partilerin, kriz anlarını kendi argümanlarını güçlendirmek adına etkili bir biçimde kullandığı görülmektedir. Her olumsuz durum ya da krizde 'Brüksel'i hedef göstermek aslında başarısız ya da sorunlu adımların ulusal siyasetten bağımsız olduğuna işaret ederek halkın AB algısının olumsuz yönde etkilenmesine zemin hazırlamaktadır. Aynı zamanda ulusal siyasetteki sorunların AB'den kaynaklandığını göstererek, Birlik politikalarına, entegrasyon sürecine ve hatta genel anlamda AB'ye karşı da önyargı oluşturmaktadır. Taggart ve Szczerbiak (2002: 24), siyasi partilerin Avrupa entegrasyon sürecinde 'bekçi' görevinde olduklarını belirtmektedir. Vatandaşların, Avrupa taraftarı ya da Avrupa şüphecisi bir görüşe sahip olmalarında kuşkusuz ulusal siyasette de AB siyasetinde de kullanılan argümanların etkisi vardır. Birlik vatandaşları, diğer AB üye ülkelerinde olduğu gibi İtalya'da da AB'yi değerlendirirken, AB'nin ülkelerine ve kendilerine sağladıkları faydaya odaklanmaktadır. Bu anlamda düşünüldüğünde Avrupa şüphecisi bir yaklaşıma doğru yol almakta olan İtalya'nın, yeniden Avrupa taraftarı bir ülke olma yolunda ilerlemesi AB'nin izleyeceği politikalara, Birlik vatandaşlarının algısında yaratacağı olumlu tabloya bağlı olarak mümkün olabilecektir.

Avrupa şüpheciliği, literatürde farklı biçimlerde ve birbirinden farklı sınıflandırmalarla ele alınmaktadır. Bu sebeple, tek bir Avrupa şüpheciliğinden söz etmek yerine, bu sınıflandırmalar çerçevesinde, İtalya'nın birbirinden farklı Avrupa şüphecisi tanımları arasında hangi kategoride yer aldığını tartışmak anlamlı olacaktır.

3. AVRUPA ŞÜPHECİLİĞİ KAVRAMINA FARKLI YAKLAŞIMLAR

Taggart ve Szczerbiak (2002: 27), Avrupa şüpheciliğini yumuşak ve katı Avrupa şüpheciliği olarak iki farklı başlık altında ele almaktadır. Katı Avrupa şüpheciliği, Avrupa'da ekonomik ve politik entegrasyona tamamen karşı olup, ülkenin AB'de kalmasına olumlu bakmamaktadır. AB'den çıkma hakkı bağlamında düşünüldüğünde, katı Avrupa şüpheciliğinin AB'den çıkma yönündeki eğilime sahip olan ülkelerde ve bu eğilimdeki partilerin argümanlarında yer aldığı söylenebilir. Katı Avrupa şüphecisi partilerin ve bu yaklaşımı benimsemiş halkın var olduğu ülkelerde, Avrupa taraftarlığına doğru giden

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1209102

BANÜSAD, 2023; 6(1), 65- 76

yol kuşkusuz çok daha uzun olacaktır. Yumuşak Avrupa şüpheciliği ise kimi politika değişiklikleriyle birlikte Avrupa entegrasyon sürecinin mevcut haliyle de desteklenebileceğine işaret eden bir kavramdır. (Taggart ve Szczerbiak, 2002: 28). Ancak yumuşak Avrupa şüphecisi ülkelerin ve yaklaşımları bu yönde olan siyasi partilerin iki kavramın tam ortasında durduğu varsayımıyla, iki tarafa doğru da yol alma olasılığı, hem ulusal politikaların hem de AB politikalarının etkisiyle birlikte eşit sayılabilir. Taggart ve Szczerbiak'ın bu sınıflandırması, AB literatüründe önemli olan ve pek çok yazar tarafından atıf yapılan bir sınıflandırma olsa da, bu sınıflandırmanın karşısında yer alan eleştirel yaklaşımlar da mevcuttur. Bu yaklaşımlardan bir tanesi Kopecky ve Mudde'un yaklaşımıdır. Kopecky ve Mudde (2002: 300), yumuşak ve katı olarak iki ayrı kavram olarak ele alınan Avrupa şüpheciliğinin bağlantılı olduğu ve ayrıştığı noktaları belirsiz bulmakta, bu ayrıma neden ihtiyaç duyulduğu konusunun açıklanmaya değer olduğunu düşünmekte ve aynı zamanda AB'nin herhangi bir politikasına karşı olmak ya da onaylamamak şeklinde geniş bir biçimde açıklanan yumuşak Avrupa şüpheciliğini de eleştirmektedir. Bunun yanı sıra, Avrupa şüpheciliğini ve Avrupa taraftarlığını, partiler ve ideolojilere yüklemenin doğru olmadığını düşünmektedirler. (Kopecky ve Mudde, 2002: 300). Bu sebeple, Kopecky ve Mudde, Avrupa şüpheciliğini tanımlamak adına Taggart ve Szczerbiak'tan farklı bir sınıflandırma önermektedir. Easton'dan ödünç aldıkları iki farklı destek kavramını kullandıkları görülmektedir. (Vasilopoulou, 2017: 23). Yaygın destek (diffuse support) ve spesifik destek (specific support) adı altında AB'ye iki tür destek çeşidi olduğunu, yaygın desteğin Avrupa entegrasyonundaki genel fikirlere verilen destek, spesifik desteğin ise Avrupa entegrasyonundaki genel uygulamaya verilen destek olduğunu belirtmektedirler. (Kopecky ve Mudde, 2002: 300). İlk destek çeşidi, entegrasyon sürecine fikir düzeyinde verilen desteğe karşılık gelirken, diğeri, uygulama düzeyindeki destektir. Bu iki kavramla birlikte, partilerin AB'ye ve Avrupa entegrasyon sürecine yaklaşımları da belirlenmekte ve dört farklı kavram ele alınmaktadır: Avrupa hayranları, Avrupa şüphecileri, Avrupa'yı reddedenler ve Avrupa pragmatistleri. Kopecky ve Mudde'un, Avrupa şüphecisi tanımı, Avrupa entegrasyonunun fikirlerine destek veren ancak bu fikirlerin günümüzdeki ya da gelecekteki yansımalarından endişe duyan ve daha karamsar olan bir yaklaşımı temsil etmektedir. (Kopecky ve Mudde, 2002: 302). Bu tanım göz önüne alındığında, bire bir olmasa da Taggart ve Szczerbiak'ın yumuşak Avrupa şüpheciliği kavramına yakın bir tanımdan söz edilmektedir. Kopecky ve Mudde (2002: 302) bütünüyle AB entegrasyon sürecine karşı olan yaklaşımı ise Avrupa'yı reddedenler başlığı altında ele almıştır. Bu başlık da, Taggart ve Szczerbiak'ın katı Avrupa şüpheciliğini anımsatmaktadır. Kopecky ve Mudde'un dört başlık altında ele aldığı ve partilerin yaklaşımlarını yansıtan başlıklardan bir tanesi de yukarıda söz edildiği gibi Avrupa pragmatistleridir. AB içindeki herhangi bir politika, karar ya da uygulamaya Birlik vatandaşlarının pragmatik bir bakış açısıyla yaklaşması, üye ülkeler, Birlik ve Birlik vatandaşları arasında kurulması istenen 'derinleşme' yönünden ve AB'nin entegrasyon sürecinde öngörülen 'AB'nin geleceği'

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1209102

BANÜSAD, 2023; 6(1), 65- 76

senaryosu açısından hedefin uzağındadır. Avrupa pragmatistleri kavramında da Kopecky ve Mudde (2002: 303), tanımı şu şekilde yapmıştır: Avrupa entegrasyon sürecinin genel fikirlerini aslında desteklemeyen ve pragmatik sebeplerle, ülkeleri için iyi olacağını düşündükleri konularda AB'yi olumlu değerlendiren gruplar, partilerdir. Vasilopoulou (2009: 5-6), bu tartışmalar arasında en güncel yaklaşımlardan biri olmasından dolayı hem Taggart ve Szczerbiak, hem de Kopecky ve Mudde'a referanslar vermiş, onları eleştirmiş ve farklı bir sınıflandırma önermiştir. Her iki yaklaşımda da kimi eksiklikler olduğunun altını çizerek, üç boyutlu bir sınıflandırma yoluna gitmiş ve parti-temelli Avrupa şüpheciliğini açıklamıştır. AB üye ülkelerinde, partilerde üç tip Avrupa şüpheciliğinden söz edilebileceğinin altını çizmektedir. Bu partileri 'reddeden Avrupa şüpheciliği', 'koşullu Avrupa şüpheciliği' ve 'uzlaşan Avrupa şüpheciliği' başlıkları altında sınıflandırmıştır. (Vasilopoulou, 2009: 7). Avrupa entegrasyonuna bütünüyle karşı olan ve AB'den çıkma konusunu destekleyen, göçle ilgili sorunların ve ulusal ekonomik sorunların AB'den kaynaklandığının altını çizen partiler 'reddeden Avrupa şüpheciliği'ni tanımlamaktadır. (Vasilopoulou, 2009: 7-9). Koşullu Avrupa şüpheciliğinde, prensipte, AB'yle ilişkilerin ülkeleri için bir noktaya kadar faydalı olduğunu düşünen ancak ülkelerinin ulusal çıkarları ve egemenlik konusuyla ilgili olarak bütünüyle bir AB desteğine sıcak bakmayan partilerden, 'uzlaşmacı Avrupa şüpheciliği'nde ise prensip olarak AB'yle iş birliğine açık partilerden söz edilmektedir (Vasilopoulou, 2009: 7). Vasilopoulou (2009: 10), koşullu Avrupa şüpheciliği için İtalya'nın Kuzey Ligi partisini örnek göstermektedir. Bu yaklaşımdan yola çıkarak düşünüldüğünde ve söz konusu partinin geçen yıllar içinde güç kazandığı göz önüne alındığında, İtalya'da daha ılımlı bir Avrupa şüpheciliğinden söz edildiğini söylemek mümkün görünmektedir. Koşullu Avrupa şüpheciliğinde, prensip olarak Avrupa entegrasyonu desteklenmekte ancak uygulama düzeyinde ve gelecekte daha yakın iş birliği isteği çerçevesinde düşünüldüğünde ise bu düşünceye karşı bir yaklaşım görülmektedir.

Çalışmanın ilk bölümünde incelenen veriler göz önüne alındığında, Taggart ve Szczerbiak'ın tanımından yola çıkılacak olursa, İtalya'da katı Avrupa şüpheciliğinin varlığından söz etmek doğru olmayacaktır. Daha önce de söz edildiği gibi, AB'ye bütünüyle bir karşıtlık ya da ülkenin AB'den çıkmasını öngören bir yaklaşım söz konusu değildir. Yumuşak Avrupa şüpheciliği tanımı göz önüne alındığında, bu kavrama daha yakın olan bir ülke olarak düşünülebilecek olan İtalya'da bu durumun özellikle aşırı sağ tarafından seçim kampanyalarında kullanılması ve beslenmesi Avrupa taraftarlığına dönüşü de olumsuz yönde etkilemektedir. Kopecky ve Mudde'un sınıflandırması düşünüldüğünde ise, Avro bölgesi ve göç krizi sonrası Avrupa şüphecisi bir yaklaşım, ülkede daha baskın görünmektedir. Bu çerçevede ele alındığında, Avrupa pragmatistlerinin bakış açısı, her ne kadar AB açısından hedeflenen ideal bir duruma işaret etmese de, Avrupa taraftarlığının var olduğu bir duruma geri dönmek anlamında

bir adım olarak görülebilir. Avrupa entegrasyon süreci açısından, Avrupa şüpheciliğinden daha olumlu ve iyimser bir bakışa işaret eden Avrupa pragmatistleri kategorisi, Avrupa taraftarlığına geçiş için bir yol olarak düşünülebilir. Bu kavram özellikle siyasi partiler tarafından ele alınmaya son derece uygundur. Toplumun, Avrupa entegrasyon sürecinin faydaları hakkında bilgilendirilmesi, Avrupa taraftarı partilerin AB üyeliğinin ve entegrasyon sürecinin olumlu taraflarını öne çıkarması gibi adımlar, ülkede yeniden AB'ye bakışın olumlu anlamda değişmesine yardımcı nitelikte olacaktır. Ancak, Di Mauro'nun (2014: 145) sözünü ettiği gibi, bireyler, AB entegrasyon sürecini olası kazançlar ve sosyo-ekonomik duruma etkisi bağlamında değerlendirmektedir. Özellikle son yıllarda ekonomik anlamda yaşanan sıkıntılar da AB yanlısı argümanları kolay yürütülebilir hale getirmektedir. Özellikle ulusal siyaset düzeyinde siyasi partilerin ekonomik sorunları, göçle ilgili konuları AB'yle ilişkilendirerek öne çıkarması etkili ve belirleyici olmaktadır. Ancak halkın AB'ye yaklaşımının bütünüyle bir karşıtlık seviyesinde olmaması, Avrupa taraftarlığına dönüş olasılığı anlamında önemlidir. Vasilopoulou'nun yaklaşımından yola çıkarak ise, son dönemdeki gelişmeler ışığında İtalya'da koşullu bir Avrupa şüpheciliğinden söz etmek mümkün görünmektedir. Ancak kuşkusuz partilerin gerek ulusal düzeyde gerek AB düzeyinde gelişen olumlu ve olumsuz olaylar çerçevesinde duruşlarında da değişimlerin meydana gelebileceği ve farklı yaklaşımlar çerçevesinde ele alınan Avrupa şüpheciliğinin çeşitli tanımları arasında geçişler olabileceği gerçeği göz ardı edilmemelidir.

4. SONUÇ

Avrupa şüpheciliği, AB literatüründe özellikle son dönemde gerek halk gerek partiler temelinde düşünüldüğünde sıkça ele alınan ve geliştirilmekte olan bir kavramdır. Çalışmada, bu kavramın farklı kullanımları, farklı bakış açıları çerçevesinde ele alınmıştır. İtalya, Avrupa entegrasyonuna en çok destek veren ülkelerden biri olarak çıktığı yolda, özellikle ekonomik kriz ve göç krizi sonrasında, AB'ye karşı tutum anlamında farklılık gösteren önemli bir örnektir. Avrupa Parlamentosu'nda da aşırı sağ partilerin oluşturduğu Kimlik ve Demokrasi grubu, ulusal siyasetteki Avrupa şüphecisi duruşlarını AB siyasetinde de gösteren siyasi parti temsilcilerinden oluşmaktadır. Partiler düzeyindeki Avrupa şüpheciliği ve bu çerçevede kullandıkları argümanlar, kuşkusuz İtalya'da halkın AB'ye yaklaşımını ve entegrasyon sürecine verilen desteği etkilemektedir. Ancak Taggart ve Szczerbiak'ın 'katı Avrupa şüpheciliği', Kopecky ve Mudde'un 'Avrupa'yı reddedenler' ve Vasilopoulou'nun 'reddeden Avrupa-şüpheciliği' görüşlerinin temelinde yer alan, AB'ye ve entegrasyon sürecine bütünüyle karşı olan bir yola girmeden, Avrupa şüpheciliğinden Avrupa taraftarlığına yeniden dönüş mümkün olabilecektir. 'Yumuşak Avrupa şüpheciliği', 'Avrupa şüphecileri' ve 'koşullu Avrupa şüpheciliği' kavramlarında bütünüyle Avrupa entegrasyonunun reddedilmediği, AB sürecine ve politikalarına tamamen karşı bir düşüncenin hakim olmadığı düşünüldüğünde, AB politikalarında yapılacak iyileştirmelerle,

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1209102

BANÜSAD, 2023; 6(1), 65- 76

vatandaşların da Birlik politikaları konusunda bilgilendirilmesi ve karar-alma süreçlerine katılımlarıyla kuşkusuz ülkede AB'ye daha olumlu bir yaklaşımdan söz edilebilecektir. İtalya'da halkın AB'ye bütünüyle karşı olmadığı, ülkelerinin AB'den çıkması yönünde bir isteklerinin olmadığı, ele alınan verilerde de görülmektedir. Avrupa entegrasyon sürecinin ilk aşamalarından beri Avrupa taraftarı bir ülke olarak bilinen İtalya'nın, zaman içinde yaşanan ekonomik kriz, göç sorunu gibi konulardan belirgin bir biçimde etkilenmiş olması gerek Avrupa şüphecisi partilerin argümanlarının güçlenmesinin gerek halkın AB'ye soru işaretleriyle yaklaşmasının sebeplerinden olmuştur. Bu anlamda, gelecekte İtalya'da yeniden Avrupa taraftarlığına yönelik bir eğilimin görülebilmesi, AB politikalarının işlevselliği ve ulus-üstü düzeyde yapılacak olan yenilik ve düzenlemelerle de doğrudan bağlantılıdır. Bu yenilik ve düzenlemeler, hem partilerin AB'yi argümanlarında kullanma biçiminde hem de halkın AB'ye yaklaşımı üzerinde belirleyici olacaktır.

KAYNAKÇA

Bartlett, J., Birdwell, J. ve McDonnell, D. (2012) "Populism in Europe: Lega Nord", Demos, https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/26214/Lega_Nord_-_web2012.pdf?sequence=1&isAllowed=y, (14.11.2022).

BertelsmannStiftung. (t.y.) "Eupinions trends", <https://eupinions.eu/de/trends>, (01.11.2022).

Brunazzo, M. ve Mascitelli, B. (2020) "At the origin of Italian Euroscepticism", Australian and New Zealand Journal of European Studies, 12(2): 18-31.

Conti, N., Di Mauro, D. ve Memoli, V. (2022) "Euroscepticism and populism in Italy among party elites and the public", Italian Journal of Electoral Studies, 85(1): 25-43.

De Vries, C. (2020) "Italians want more Europe, not less", LSE Blog, <https://blogs.lse.ac.uk/brexit/2020/06/16/italians-want-more-europe-not-less/>, (16.11.2022).

De Vries, C. ve Hoffmann, I. (2018) "Dissatisfied and Disenchanted: How Italians View European and National Politics?" Eupinions brief, <https://eupinions.eu/de/text/dissatisfied-and-disenchanted>, (16.11.2022).

Demeter, M. ve Goyanes, M. (2021) "Antecedents of leaving the European Union: The role of nostalgia and attitudes towards diversity in Spain, Italy and Greece", Mediterranean Politics, 26(4): 407-429.

Di Mauro, D. (2014) "Is the Honeymoon Over? Explaining Italian Mass Support and Opposition towards Europe", Perspectives on European Politics and Society, 15(2): 143-164.

Dona, A. (2022) "The rise of the Radical Right in Italy: the case of Fratelli d'Italia", Journal of Modern Italian Studies, 27(5): 775-794.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1209102

BANÜSAD, 2023; 6(1), 65- 76

European

Parliament

(t.y.)

<https://www.europarl.europa.eu/meps/en/search/advanced?euPoliticalGroupBodyRefNum=5588>
(12.11.2022).

Identity and Democracy (t.y.) <https://www.idgroup.eu>, (14.11.2022).

Kopecky, P. ve Mudde, C. (2002) “The Two Sides of Euroscepticism: Party Positions on European Integration in East Central Europe”, *European Union Politics*, 3(3): 297-326.

Lucarelli, S. (2015) “Italy and the EU: From True Love to Disenchantment?”, *Journal of Common Market Studies*, 53(1): 40-60.

Morini, M. (2018) “From national and Lega Nord: Two stories of the same Euroscepticism”, *European Politics and Society*, 19(1): 1-19.

Pasquinnucci, D. (2022) “From narrative to counter-narrative: The European constraint and the rise of Italian populist Euroscepticism”, *Journal of Contemporary European Studies*, 30(1): 29-51.

Pirro, A., Taggart, P. ve Van Kessel, S. (2018) “The populist politics of Euroscepticism in times of crisis: Comparative conclusions”, *Politics*, 38(3): 378-390.

European Commission (Spring 2018) “Standard Eurobarometer 89. Public Opinion in the European Union, First Results.”

<https://webgate.ec.europa.eu/ebsm/api/public/deliverable/download?doc=true&deliverableId=66384>,
(16.1.2022).

European Commission (Autumn 2019) “Standard Eurobarometer 92. Public Opinion in the European Union, First Results.”

<https://webgate.ec.europa.eu/ebsm/api/public/deliverable/download?doc=true&deliverableId=71659>,
(16.11.2022).

European Commission (Summer 2020) “Standard Eurobarometer 93. Public Opinion in the European Union.”

<https://webgate.ec.europa.eu/ebsm/api/public/deliverable/download?doc=true&deliverableId=73627>,
(16.11.2022).

European Commission (Winter 2021-2022) “Standard Eurobarometer 96.. Public Opinion in the European Union, First Results.”

<https://webgate.ec.europa.eu/ebsm/api/public/deliverable/download?doc=true&deliverableId=81214>,
(16.11.2022).

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1209102

BANÜSAD, 2023; 6(1), 65- 76

Taggart, P. ve Szczerbiak, A. (2002) “Europeanisation, euroscepticism and party systems: party-based euroscepticism in the candidate states of Central and Eastern Europe”, *Perspectives on European Politics and Society*. 3(1): 23-41.

Vasilopoulou, S. (2009) “Varieties of Euroscepticism: The Case of the European Extreme Right”, *Journal of Contemporary European Research*, 5(1): 3-23.

Vasilopoulou, S. (2017) “Theory, Concepts and Research Design in the Study of Euroscepticism”. Leruth, B., Startin, N. ve Usherwood, S.(Eds.) *The Routledge Handbook of Euroscepticism*. (ss. 22-35). London, Routledge.

Yıldırım, Y. (2021) “İtalya’nın Bitmeyen Siyasal Krizlerinde M5S, Lega ve PD Dönemi”, *SİYASAL: Journal of Political Sciences*, 30(1): 89–108.

**YENİLENEBİLİR ENERJİ, FİNANSAL GELİŞME VE İKTİSADİ BÜYÜME İLİŞKİSİ:
PANEL VERİ ANALİZİNDEN KANITLAR¹**

Neslihan ASLAN²

Rüya ATAKLI YAVUZ³

ÖZET

Çalışmada BRICS ve MINT ülkelerinde 2001-2019 yenilenebilir enerji, finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiler ampirik sınamalar aracılığıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ampirik sınamalar için panel veri analizi tekniklerine başvurulmuştur. Öncelikle değişkenler için yatay kesit bağımlılığı ve homojenlik sınaması yapılmıştır. Ardından ikinci nesil birim kök testi, eşbütünleşme testi yapılmış ve panel OLS ile eşbütünleşme katsayıları tahmin edilmiştir. Son olarak da Dumitrescu-Hurlin nedensellik testi yardımıyla değişkenler arası nedensellik ilişkileri incelenmiştir. Yapılan panel eşbütünleşme testinin bulgularına göre yenilenebilir enerji, finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Dumitrescu-Hurlin nedensellik testi sonunda finansal gelişmeden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik olduğu bulunmuştur. Ayrıca finansal gelişmeden yenilenebilir enerjiye doğru da tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yenilenebilir Enerji, Ekonomik Büyüme, Finansal Gelişme

**RELATIONSHIP OF RENEWABLE ENERGY, FINANCIAL DEVELOPMENT AND
ECONOMIC GROWTH: EVIDENCE FROM PANEL DATA ANALYSIS**

ABSTRACT

In the study, the relationships between renewable energy, financial development and economic growth in BRICS and MINT countries 2001-2019 were tried to be revealed through empirical tests. Panel data

¹ Bu çalışma Neslihan ASLAN tarafından, Rüya ATAKLI YAVUZ danışmanlığında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İktisat Yüksek Lisans Programı dahilinde 2022 yılında tamamlanan “Yenilenebilir Enerji, Finansal Gelişme ve İktisadi Büyüme İlişkisinin Ampirik Analizi” isimli yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

² Bağımsız Araştırmacı, nslhasln@hotmail.com

³ Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, ruyaatakli@comu.edu.tr

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1296494

BANÜSAD, 2023; 6(1), 77-91

analysis techniques were used for empirical tests. First of all, cross-section dependence and homogeneity tests were performed for the variables. Then, second generation unit root test, cointegration test were performed and cointegration coefficients were estimated with panel OLS. Finally, causality relationships between variables were examined with the help of Dumitrescu-Hurlin causality test. According to the findings of the panel cointegration test, it was concluded that there is a cointegration relationship between renewable energy, financial development and economic growth. At the end of the Dumitrescu-Hurlin causality test, it was found that there is a unidirectional causality running from financial development to economic growth. In addition, it was concluded that there is a one-way causality relationship from financial development to renewable energy.

Keywords: *Renewable Energy, Economic Growth, Financial Development*

1. GİRİŞ

Finansal gelişme; finansal piyasaları, finansal açıdan uzlaştıran kurumların ve finansal bağlantıların artış göstermesi ve gelişmesi; finans pazarlarının işlem hacminin artış göstermesi şeklinde açıklanabilmektedir (Özcan ve Arı, 2011: 122). Finansal gelişme bir ekonominin finansal sistemde yer alan kurumsal yapı ve finansal araçlarının nitelik ve nicelik bakımından gelişmesidir. Finansal gelişme, aynı zamanda ülkelerde üretimi de teşvik etmektedir. Finansal gelişmeyle birlikte finansal risk ve borçlanma maliyet oranlarında azalma, borç alanlar ve verenler arasında daha yüksek oranda şeffaflık, uluslararası finansal sermayenin hacim olarak artışı ve enerji açısından teknolojik ürünlere olan talebin artışı gerçekleşmektedir. Bu türden bir gelişme tüketimin artış gösterip, işletmelerin yatırımlarının ve enerji talebinin artmasına yol açmaktadır (Sadorsky, 2011: 1000).

Yenilenebilir enerji kavramı sürekli olarak devamlılık gösteren ve doğal ortamlarda enerji akışlarından faydalanılarak üretilen enerji olarak tanımlanmaktadır. Tükenmez ve yeşil enerji olarak da bilinen bu kavram asıl olarak kaynakların kendini tüketme oranının yenileme oranından az olması ile ilintilidir (Twidell ve Weir, 2015:3).

Gelişmekte olan ülkelerde artan enerji talebini karşılamak ve bu enerji talebini yenilenebilir enerji ve yerli kaynaklardan karşılamak için ek fonlara gereksinim duyulmaktadır. Bu açıdan fon talebinin karşılanmasında finansal piyasaların fon transferi işlevini sağlıklı biçimde yürütmesi büyük önem taşımaktadır. Bu süreçte sermaye, ülke içerisinde etkin şekilde kullanılarak, artış gösteren enerji taleplerinin karşılanmasında karşılaşılan temel problemlerden biri olan finansman eksikliği giderilmiş olmaktadır. Yenilenebilir enerji yatırımlarına olan talebin artmasıyla bu alandaki yatırımların arttırılması açısından yeterli nitelikte fonların olması önemlidir. Bu anlamda yenilenebilir enerji yatırımları üzerinde finansal gelişmenin önemli bir rolü olduğu düşünülmektedir. Gelişmiş bir finansal sektör uzun vadede

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1296494

BANÜSAD, 2023; 6(1), 77-91

enerjide verimli teknolojiler geliştirmek için ihtiyaç duyulan fonların etkin biçimde toplanmasına ve transferine yardım ederken, fonların geleneksel enerjiden yenilenebilir enerji geliştirmeye dağıtımına destek olabilir. Bu nedenle iktisadi büyüme, finansal gelişme ve yenilenebilir enerji arasındaki ilişki kaçınılmazdır. Bu bağlamda çalışmada öncelikle konu ile ilgili literatüre yer verilmiştir. Ardından kullanılacak değişkenler ve yöntem tanıtılmış ve son olarak yenilenebilir enerji, finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiler ampirik sınamalar aracılığıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Literatür incelendiğinde finansal gelişme, enerji tüketimi ve iktisadi büyüme üzerine yapılan ampirik çalışmalarda genellikle ikişerli gruplar halinde sözkonusu değişkenlerin incelendiği görülmektedir. Çalışma kapsamında ele alınan üç değişkeni bir arada inceleyen çalışma sayısının literatürde sınırlı olduğu söylenebilir. Bu bağlamda çalışmanın ilgili literatüre katkı sağlayacağı umulmaktadır.

Literatür incelendiğinde finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisini inceleyen çok sayıda çalışma olduğu görülmektedir. Kar ve Pentecost (2000), Caporale vd. (2009), Yenieli (2009), Ayrıçay ve Altıntaş (2010), Kakar vd. (2011), Hassan ve Sanchez Yu (2011), Ağayev (2012), Aydın vd. (2013), Bozoklu ve Yılanıcı (2013), Mercan ve Göçer (2013), Arıç (2014), İnançlı vd. (2016), Çeştepe ve Yıldırım (2016), Ağazade ve Karakaya (2019) tarafından yapılan çalışmalar bunlara örnek gösterilebilir. Ayrıca literatür incelendiğinde enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların da olduğu görülmektedir. Menagaki (2011), Marques ve Fuinhas (2011), Pao ve Fu (2013), Gövdere ve Can (2015), Paramati vd. (2018) tarafından yapılan çalışmalar iki değişken arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmalara örnek gösterilebilir.

Uslu (2022) Türkiye’de 1960-2019 yılları arasında finansal gelişme ile enerji tüketiminin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini VECM nedensellik analizi yöntemiyle araştırmıştır. Araştırma sonucunda, ekonomik büyümeden hem enerji tüketimine ve hem de para arzına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca enerji tüketimi ile para arzı doğrultusunda çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu sonucuna varılmıştır.

Demirci (2019), 1980-2016 yılları arasındaki veriler aracılığı ile finansal gelişmişlik, iktisadi büyüme ve fosil enerji kullanımının uzun ve kısa dönemli ilişkinin var olup olmadığını incelemiştir. Çalışmada serilerin durağanlığı için yapılan sınamada ADF ve PP birim kök testleri kullanılmıştır. Yenilenebilir enerji üretimi, tükenebilir enerji kullanımı, finansal gelişmişlik ve iktisadi büyüme arasında oluşan uzun vadeli ilişki Johansen- Jusellus Eşbütünleşme testi aracılığı ve seriler arasındaki nedensellik ilişkisi Vektör Hata Düzeltme Modeli çerçevesinde tespit edilmiştir. Johansen- Jusellus

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1296494

BANÜSAD, 2023; 6(1), 77-91

Eşbütünleşme testinden elde edilen bulgulara göre seriler arasında uzun vadeli eşbütünleşme ilişkisi olduğu belirlenmiştir.

Boz vd. (2017) ASEAN ülkelerinde 1985-2013 dönemi için enerji tüketimi, finansal gelişme ve iktisadi büyüme ilişkisini panel veri yöntemi ile incelemiştir. Araştırmada değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi bulunmuştur. Değişkenler arası nedensellik ilişkileri incelendiğinde ise iktisadi büyüme değişkeninden hem enerji tüketimi değişkenine hem de özel sektör kredileri değişkenine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca özel sektöre sağlanan krediler ile banka mevduatları arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Burakov ve Freidin (2017) Rusya örneklemini kullandıkları çalışmada finansal gelişme, yenilenebilir enerji tüketimi ve iktisadi büyüme arasındaki bağlantıyı incelemeyi amaçlamışlardır. 1990-2014 yıllarını kapsayan veriler aracılığıyla, parametreler arasındaki kısa ve uzun vadeli bağlantıları belirlemek için vektör hata düzeltme modeli yöntemi kullanılarak Granger nedensellik analizi yapılmıştır. Ampirik analiz bulguları, Rusya’da iktisadi büyüme ve finansal gelişme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğunu göstermiştir.

Doğan ve Değer (2016) Hindistan’da 1970-2013 döneminde enerji tüketimi, finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Granger Nedensellik ve Johansen eş-bütünleşme testleri ile incelemiştir. Ampirik analizlerden elde edilen sonuçlara göre seriler arasında eş-bütünleşme ilişkisi olduğuna dair bulgular elde edilmiştir.

Akhtar, Sheikh ve Altat (2016), 1973-2013 dönemleri arasında Doğu Asya ülkelerini panel veri analizi ile incelenmiştir. Yapılan çalışmada, finansal gelişme ve yenilenebilir enerji arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca bulgular iktisadi büyümeden enerji tüketimine doğru ve finansal gelişmeden ticari dış açıklığa doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu göstermektedir.

Komal ve Abbas (2015) yaptıkları çalışmada 1972-2012 yılları arasında Pakistan’da finans, enerji ve büyüme ilişkisini ortaya koymayı amaçlamışlardır. Araştırma sonucunda kentleşme ve iktisadi büyümenin enerji kullanımı üstünde önemli ve olumlu bir etkisinin var olduğu saptanırken, enerji fiyatları ile enerji kullanımı arasında ters orantı tespit edilmiştir. Aynı zamanda finansal gelişmenin, iktisadi büyüme ve enerji kullanımı üzerinde olumlu etkisi olduğu sonucuna varılmıştır.

Literatür incelemesinden de anlaşılacağı üzere çalışma kapsamında ele alınan değişkenler arası ilişkileri toplu şekilde ele alan çalışma sayısı oldukça sınırlıdır. Bu anlamda bu çalışmada hem ele alınan değişken grubu hem de kullanılan yöntem bakımından literatüre katkı sağlanacağı düşünülmektedir.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1296494

BANÜSAD, 2023; 6(1), 77-91

3. VERİ VE YÖNTEM

Çalışmada BRICS ve MINT ülkeleri için 2001-2019 yılları arasındaki veriler kullanılmıştır. MINT ülkelerinden yalnızca Nijerya veri kısıtı nedeniyle analize dahil edilememiştir. Finansal gelişme, yenilenebilir enerji ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla kullanılan değişkenler Tablo 1’de gösterilmektedir.

Modelde ekonomik büyümeyi temsil eden GSYİH bağımlı değişken olarak alınmıştır. Finansal gelişmeyi temsilen kullanılan M2 ve KREDİ ile yenilenebilir enerji tüketimini temsilen kullanılan ENERJİ değişkenleri bağımsız değişkenler olarak modelde yerini almıştır. Çalışmada finansal gelişim M2 para arzı ve özel sektöre verilen parasal sektör kredisi verileri ile araştırılmıştır. Enerji değişkeni, veri tüketim miktarı olduğu için logaritması alınarak analize dahil edilmiştir.

Tablo 1. Değişkenlerin Tanımlanması

<i>Sembol</i>	<i>Gösterge</i>	<i>Kaynak</i>
GSYİH	GSYİH büyümesi	Dünya Bankası veri tabanı
M2	Geniş para (% GSYİH)	Dünya Bankası veri tabanı
KREDİ	Özel sektöre verilen parasal sektör kredisi (% GSYİH)	Dünya Bankası veri tabanı
ENERJİ	Yenilenebilir enerji kaynaklarından birincil enerji tüketimi	Our World in Data veri tabanı

Söz konusu değişkenler arasındaki ilişki aşağıdaki model ile tahmin edilmiştir:

$$GSYIH_{it} = \alpha + \beta_1 M2_{it} + \beta_2 KREDI_{it} + \beta_3 ENERJI_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

Çalışmada yenilenebilir enerji, finansal gelişme ve iktisadi büyüme arasındaki ilişki panel veri analizi yöntemleri ile incelenmiştir. Öncelikle değişkenler için yatay kesit bağımlılığı ve homojenlik sınaması yapılmıştır. Ardından ikinci nesil birim kök testi, eşbütünleşme testi ve panel OLS ile eşbütünleşme katsayıları tahmin edilmiştir. Son olarak da Dumitrescu-Hurlin nedensellik testi yardımıyla değişkenler arası nedensellik ilişkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

4. AMPİRİK BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde yapılan yatay kesit bağımlılığı, homojenlik ve birim kök test sonuçları verilecek ve test sonuçları yorumlanacaktır. Ardından eşbütünleşme ilişkisi Westerlund (2008) eşbütünleşme testi ile belirlenecek ve Panel OLS yöntemi ile katsayı tahminleri yapılacaktır.

4.1. Yatay kesit bağımlılığı ve homojenlik sınamaları

Panel veri teknikleri yardımıyla değişkenler arası ilişkiler incelendiğinde öncelikle yatay kesit bağımlılığı incelenmeli ve birim kök testi süreci bu doğrultuda ilerlemelidir. Paneli oluşturan yatay kesit birimlerinin birbirinden bağımsız olarak incelenmesi sonuçların tutarsız olmasına yol açabileceğinden yatay kesit bağımlılığı önem taşımaktadır. Yatay kesit bağımlılığı varlığı durumunda ikinci nesil birim kök testleri, yatay kesit bağımlılığı olmadığı durumda ise birinci nesil birim kök testleri kullanılmaktadır. Böylece daha tutarlı, etkin ve güçlü tahminler yapılmış olacaktır (Erataş ve diğerleri 2015: 405). Çalışmada zaman boyutu yatay kesit boyutundan büyük olduğu için ($T > N$) Breusch-Pagan LM testi sonuçları değerlendirilecektir. Breusch-Pagan LM testinin hipotezleri şu şekildedir:

H_0 : Yatay kesit bağımlılığı yoktur

H_1 : Yatay kesit bağımlılığı vardır

Test sonucunda elde edilen değer 0.05 ten küçük olduğunda H_0 hipotezi %5 anlamlılık düzeyinde reddedilmektedir. Bu durumda paneli oluşturan birimler arasında yatay kesit bağımlılığı vardır sonucuna ulaşılmaktadır. LM_{BP} testi sonuçları Tablo 2’de gösterilmiştir. Yatay kesit bağımlılığı sonuçlarına bakıldığında değişkenlerin olasılık değerleri 0.05’ten küçük olduğu için H_0 hipotezi reddedilmektedir ve yatay kesit bağımlılığı söz konusudur. Yani paneli oluşturan birimlerin herhangi birine gelen şoktan tüm ülkelerin etkilendiği sonucuna ulaşılmaktadır. Bu durumda yatay kesit bağımlılığı olduğundan, çalışmaya ikinci nesil panel birim kök testi ile devam edilecektir.

Tablo 2. Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

	<i>İstatistik değeri</i>	<i>p-değeri</i>
<i>LM- Breusch-Pagan (1980) LM</i>	109.5	0.0000
<i>LM adj. - Peseran (2004) Scaled</i>	22.24	0.0000
<i>LM CD – Peseran (2004) CD</i>	9.024	0.0000

Ayrıca panel veri modellerinde eğim katsayılarının homojen ve heterojen olmaları durumunda birim kök ve eşbütünleşme testlerinin türü ve yorumları da farklılaşabilmektedir. Bu bağlamda homojenlik sınaması Pesaran ve Yamagata (2008)’nin delta testleri ile araştırılmıştır. Tablo 3’te homojenlik sınaması sonuçları gösterilmektedir. Homojenlik test sonuçlarına göre H_0 hipotezi reddedilememektedir ve eğim katsayılarının homojen olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 3. Homojenlik Sınaması Sonuçları

<i>İstatistikler</i>	<i>Test Değeri</i>	<i>Olasılık Değeri</i>
<i>Delta_tilde</i>	1.693	0.090
<i>Delta_tilde_adj</i>	1.973	0.059

4.2. Panel birim kök testleri

Yatay kesit bağımlılığı testi yapıldıktan sonra bu test sonuçları dikkate alınarak birim kök sınamalarında hangi dereceden birim kök testi kullanılacağına karar verilmektedir. Yatay kesit bağımlılığı bulunursa çalışmaya ikinci nesil birim kök testleri ile devam edilmektedir. Çalışmada daha önce yapılan sınama sonucu yatay kesit bağımlılığı olduğu tespit edildiğinden ikinci nesil birim kök testlerinden Pesaran (2007) CADF birim kök testi uygulanmıştır.

Bu test $T < N$ ve $T > N$ durumlarının ikisinde de kullanılmaktadır ayrıca yatay kesit bağımlılığını dikkate aldığı için tercih edilmektedir. CADF testinde, hata teriminin tüm seriler için ortak ve her seriye özgü olmak üzere, iki kısımdan meydana geldiği ve yatay kesit bağımlılığının, gözlenemeyen ortak öğenin varlığından kaynaklandığı varsayılmaktadır (Göçer 2013: 5094).

CADF testinin hipotezleri şu şekildedir:

H_0 : Birim kök vardır (Seri durağan-dışı)

H_1 : Birim kök yoktur (Seri durağandır).

Tablo 4' deki bulgular incelendiğinde bağımlı değişken olan GSYİH'nın düzeyde durağan olmadığı birinci farkı alınarak durağan hale getirildiği görülmektedir. Açıklayıcı değişkenlerin (KREDI, M2 ve ENERJI) de düzeyde durağan olmadıkları birinci farkları alındığında durağan hale geldikleri görülmektedir. Değişkenler durağanlaştırılmış ve o şekilde analize dahil edilmiştir. Bağımlı ve bağımsız değişkenlerin $I(1)$ yani aynı düzeyde durağan olduğu belirlenmiştir. Bu durumda analize koentegrasyon (eşbütünleşme) ilişkisi incelenerek devam edilecektir.

Tablo 4. Pesaran 2007 CADF Testi Sonuçları

Değişkenler	<i>t-bar</i>	1%	5%	10%	<i>z [t-bar]</i>	<i>p değeri</i>
<i>GSYİH</i>	-2.126	-2.6	-2.34	-2.21	-1.087	0.139
<i>D(GSYİH)</i>	-2.501	-2.6	-2.34	-2.21	-2.118	0.017*
<i>KREDİ</i>	-1.768	-2.6	-2.34	-2.21	-0.103	0.459
<i>D(KREDİ)</i>	-2.525	-2.6	-2.34	-2.21	-2.182	0.015*
<i>M2</i>	-1.987	-2.6	-2.34	-2.21	-0.705	0.24
<i>D(M2)</i>	-2.595	-2.6	-2.34	-2.21	-2.374	0.009*
<i>LNENERJİ</i>	-1.636	-2.6	-2.34	-2.21	0.259	0.602
<i>D(LNENERJİ)</i>	-2.495	-2.6	-2.34	-2.21	-2.102	0.018*

Not: * Serilerin birinci farklarında durağanlaştırıldığını göstermektedir.

4.3. Westerlund (2008) eşbütünleşme testi

Eşbütünleşme testi, seriler arasında uzun dönem ilişkilerinin varlığını sınamak amacıyla yapılmaktadır. Westerlund ECM Panel eşbütünleşme testi grup istatistikleri ve panel istatistikleri olmak üzere iki şekilde verilmektedir. Birim kök testi sonuçları incelendiğinde söz konusu değişkenlerin düzeyde durağan olmadığı birinci farkları alınarak durağan hale getirildiği yani I(1) olduğu bulunmuştur. Bu anlamda değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemek için Westerlund (2008) eşbütünleşme analizi yapılmıştır.

Westerlund tarafından geliştirilen test, paneli oluşturan dizilerin aynı mertebeden ve birinci farkta durağan olduğu varsayımına dayanmaktadır. Eşbütünleşme test istatistik sonuçları homojen ve heterojen varsayımları olarak iki grupta değerlendirilmektedir. Çalışmada homojenlik varsayımı altında Pt ve Pa sonuçları incelenerek yorum yapılacaktır. Westerlund (2008) eşbütünleşme testi hipotezleri;

H_0 : Eş-bütünleşme ilişkisi yok

H_1 : Eş-bütünleşme ilişkisi var

Tablo 5'teki bulgular incelendiğinde Pt ve Pa olasılık değerlerinin 0.05'ten küçük olduğu görülmektedir. Westerlund test istatistiğine göre H_0 hipotezi reddedilmektedir. Yani, analize dahil edilen değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğu belirlenmiştir. Eşbütünleşme ilişkisi belirlendikten sonra katsayılar panel OLS ile tahmin edilmiştir.

Tablo 5. Westerlund (2008) Eşbütünleşme Testi

<i>Test İstatistiği</i>	<i>Değer</i>	<i>z-değeri</i>	<i>Olasılık</i>
<i>Gt</i>	-3.218	-4.166	0.000
<i>Ga</i>	-8.135	-0.147	0.442
<i>Pt</i>	-7.490	-2.873	0.002
<i>Pa</i>	-8.608	-1.943	0.026

Tablo 6’da verilen panel OLS tahmin sonuçları incelendiğinde R-kare değerinin 0.50 çıktığı görülmektedir. F istatistik olasılık değerinin 0.05’ten küçük olması ise modelin bütüncül olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Modelde LNENERJI değişkeni istatistiki olarak anlamlı bulunmamıştır. Analiz bulguları incelendiğinde KREDI değişkeninin istatistiki olarak anlamlı olduğu ve GSYIH üzerinde negatif yönlü bir etkisi olduğu görülmektedir. KREDI değişkenindeki bir birimlik artış GSYIH’da 0.06 birimlik bir azalışa neden olmaktadır. M2 değişkeninin de istatistiki olarak anlamlı olduğu ve GSYIH üzerinde negatif yönlü bir etkisi olduğu görülmektedir. M2 değişkenindeki bir birimlik artış GSYIH üzerinde 0.08 birimlik azalışa neden olmaktadır.

Tablo 6. Panel OLS Tahmini

	<i>Katsayı</i>	<i>Standart Hata</i>	<i>t-istatistik</i>	<i>Olasılık değeri</i>
<i>KREDI</i>	-0.064507	0.017078	-3.777307	0.0002
<i>LNENERJI</i>	-0.124813	0.102478	-1.217949	0.2253
<i>M2</i>	-0.082510	0.024414	-3.379647	0.0009
<i>C</i>	10.82960	1.527830	7.088223	0.0000
<i>R-kare</i>	0.50	F-istatistik	14.64 (0.000)	

4.4. Dumitrescu-Hurlin panel nedensellik testi

Çalışmada yapılan eşbütünleşme testi sonucunda söz konusu değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğu görülmüştür. Seriler arasındaki nedensellik ilişkisinin yönünü belirlemek için Dumitrescu-Hurlin (2012) panel nedensellik testi yapılmıştır. Bu test, yatay kesit bağımlılığı konusunda herhangi bir sınırlandırma getirmemektedir. Ayrıca panel veri setinde zaman boyutu (T), yatay kesit boyutundan (N) büyük ya da tersi durumda da kullanılabilen ve dengesiz panel veri setlerinde bile etkin sonuçlar üretebilme imkanını sağlamaktadır (Dumitrescu ve Hurlin, 2012).

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1296494

BANÜSAD, 2023; 6(1), 77-91

Dumitrescu-Hurlin (2012) panel nedensellik testi sonuçları Tablo 7’de gösterilmektedir. Bulgular incelendiğinde KREDI değişkeninden, GSYIH değişkenine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu görülmektedir. Dolayısıyla finansal gelişmeden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu söylenebilmektedir. Ayrıca GSYIH ile M2 arasında tek yönlü bir ilişki olduğu ve ilişkinin yönünün GSYIH’den M2’ye doğru olduğu görülmektedir. Buna göre ekonomik büyümeden finansal gelişmeye doğru bir nedensellik ilişkisinin var olduğu sonucuna varılmaktadır. Ayrıca LENERJI ve KREDI değişkenleri arasında da KREDI’den LENERJI’ye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi söz konusudur. Bu durumda finansal gelişme ile yenilenebilir enerji arasında, finansal gelişmeden yenilenebilir enerjiye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu ifade edilebilir.

Tablo 7. Dumitrescu-Hurlin (2012) Panel Nedensellik Testi Sonuçları

<i>Yokluk hipotezi</i>	<i>w-istatistiği</i>	<i>z-bar istatistiği</i>	<i>Olasılık değeri</i>
<i>KREDI GSYIH'nin nedeni değildir</i>	2.30649	1.77096	0.0766***
<i>GSYIH KREDI'nin nedeni değildir</i>	5.70287	6.98928	3.00E-12
<i>LNENERJI GSYIH'nin nedeni değildir</i>	0.9575	-0.30168	0.7629
<i>GSYIH LNENERJI'nin nedeni değildir</i>	1.38143	0.34967	0.7266
<i>M2 GSYIH'nin nedeni değildir</i>	1.2034	0.07613	0.9393
<i>GSYIH M2'nin nedeni değildir</i>	2.50488	2.07578	0.0379**
<i>LNENERJI KREDI'nin nedeni değildir</i>	1.97228	1.25747	0.2086
<i>KREDI LNENERJI'nin nedeni değildir</i>	3.07301	2.94866	0.0032*
<i>M2 KREDI'nin nedeni değildir</i>	1.47903	0.49962	0.6173
<i>KREDI M2'nin nedeni değildir</i>	6.74441	8.58954	0
<i>M2 LNENERJI'nin nedeni değildir</i>	0.90495	-0.38241	0.7022
<i>LNENERJI M2'nin nedeni değildir</i>	0.90224	-0.38657	0.6991

* , ** , *** sırasıyla %1, %5 ve %10 değerinde anlamlı olduklarını ifade etmektedir.

5. SONUÇ

İnsanlığın var oluşundan itibaren, en basit işlerden en karmaşık işlere kadar yaşamın her anında bağımlı olunan enerji, teknolojinin gelişmesi ile zamanla daha büyük öneme sahip olmuştur. Bu bağlamda her toplum ve her birey için enerjinin sürdürülebilir ve kolay erişilebilir olması gerekmektedir. Günümüzde ülkelerin enerji taleplerinin büyük bir kısmı fosil yakıtlardan karşılanmaktadır. Fakat fosil yakıtların sürdürülebilirlik konusunda sıkıntı yaşama olasılığı ve çevreye verdiği zarar nedeniyle ülkeler açısından alternatif enerji kaynaklarına yönelme söz konusu olmuştur. Bu bağlamda, enerji

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1296494

BANÜSAD, 2023; 6(1), 77-91

talebini karşılamak ve çevreye verilen zararın azaltılması için yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının yaygın hale getirilmesi önemlidir.

Hem gelişmiş ve hem de gelişmekte olan ülkelerin ulaşmayı arzu ettikleri makro iktisadi hedefleri bulunmaktadır. Bu hedeflerin gerçekleştirilmesi için uygulanan politikalar arasında enerji politikaları önemli bir konuma sahiptir. Yenilenebilir enerjinin ekonomik açıdan pek çok avantajları vardır. Yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılması ile ekonomilerin enerjide dışa bağımlılık sorununa çözüm getirilebilir ayrıca yüksek enflasyon, artan işsizlik gibi sorunların da çözülebilmesi mümkün olabilir. Dolayısıyla hem çevresel faydaları açısından hem de ekonomik faydaları açısından yenilenebilir enerjinin geliştirilmesi ve kullanılması kritik öneme sahiptir.

Özellikle gelişmekte olan ülkelerin nüfus artışı ve büyüyen ekonomisine bağlı olarak enerji tüketimi artmaya devam etmektedir. Bundan dolayı, enerji kaynaklarının sürdürülebilir olması hususunda tüm enerji kaynaklarının verimli kullanılması ve alternatif enerji kaynaklarına yönelmek oldukça önemlidir. Bu bağlamda, çalışmada BRICS ve MINT ülkelerinde yenilenebilir enerji tüketimi, finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki uzun ve kısa dönemli ilişkinin varlığı panel veri analizi ile incelenmiştir. Analiz dönemi olarak verilerin ulaşılabilir olduğu 2001-2019 yılları arası seçilmiştir.

Yapılan ampirik analizlerin bulgularına göre, KREDI değişkeninden, GSYİH değişkenine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin var olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca yine bulgulara göre GSYİH değişkeninden M2'ye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna varılmıştır. Son olarak bulgular KREDI' den ENERJI' ye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisini bulunduğunu işaret etmektedir. Bu durumda, finansal gelişmeden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi ve finansal gelişmeden yenilenebilir enerji tüketimine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Bu bağlamda finansal gelişme değişkeninin geçmiş değerlerinin hem ekonomik büyüme değişkeninin cari değeri üzerinde hem de yenilenebilir enerji değişkeninin cari değeri üzerinde anlamlı etkili olduğu ifade edilebilir. Son olarak KREDI ve M2 değişkenleri finansal gelişmeyi temsil eden değişkenler olduğundan her ikisi de değerlendirmeye alınırsa finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu da söylenebilir.

Günlük hayatta vazgeçilmez olan otomobil, beyaz eşya gibi tüketici ürünleri bir ülkenin enerji talebini etkileyecek kadar enerji tüketmektedir. Bu bağlamda finansal gelişmenin olması tüketici güvenini artırmaktadır ve söz konusu mallara olan talebi de arttırmaktadır. Ülkelerdeki finansal gelişme hem üreticilerin hem de tüketicilerin ihtiyaç duydukları fonların elde edilmesini de kolaylaştırmaktadır. Bu durum hem yatırımların artışını hem de buna bağlı olarak üretim ve hasılanın artışını sağlamaktadır. Ancak tek başına hasıla artışı yeterli değildir. Bu artışın sürdürülebilir olması da önem taşımaktadır. Bu

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1296494

BANÜSAD, 2023; 6(1), 77-91

bağlamda yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı ve enerji üretimi için politika yapımcıların toplum bilincini sağlamak amaçlı eğitim politikaları geliştirmeleri sürdürülebilir ekonomik büyüme açısından önem taşımaktadır. Ayrıca yenilenebilir enerji ile ilintili projelerin desteklenmesi ve girişimciler için finansal kolaylıklar tanınması ve teşviklerin artırılması da önemlidir. Projelerde karşılaşılabilecek sorunlar için gereken tedbirlerin alınması, toplumda yaşayan bireylerin görüşlerinin göz ardı edilmemesi ve doğal çevreye zarar vermeyen enerji türlerinin üretiminin ve tüketiminin teşvik edilmesi bu bağlamda gereklidir.

KAYNAKÇA

- Ağayev, S. (2012). “Geçiş Ekonomilerinde Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi”. Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 32(1): 155-164.
- Ağazade, Seymur ve Karakaya, Aykut. (2019). “Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme: OECD Ülkeleri Örneğinde Panel Nedensellik Analizi”. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2): 471-484.
- Akhtar, M. H., Sheikh, M. R. ve Altaf, A. (2016). “Financial Development, Energy Consumption and Trade Openness Nexus: Empirical Evidence from Selected South Asian Countries”, *Pakistan Journal of Social Sciences*, 36(1): 505-518.
- Ariç, K. H. (2014). “The Effects of Financial Development on Economic Growth in the European Union: A Panel Data Analysis”. *International Journal of Economic Practices and Theories*, 4(4): 466-471.
- Aydın, M., Mehmet, A. K. ve Altuntaş, N. (2013). “Çevre Ülkelerinde Finansal Gelişme ile Büyüme Arasındaki İlişki: Panel Veri Analizi”. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 31(2): 1-14.
- Boz, F. Ç., Çınar, Ö. ve Temelli, F. (2017). “The Relationship Between Energy Consumption, Financial Development and Economic Growth: An Analysis on the ASEAN Countries”, *Balkan Journal of Social Sciences*, 6(12): 36-52.
- Bozoklu, Ş. ve Yılcı, V. (2013). “Finansal Gelişme ve İktisadi Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Gelişmekte Olan Ekonomiler İçin Analiz”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28(2): 161-187.
- Burakov, D., ve Freidin, M. (2017). “Financial Development, Economic Growth and Renewable Energy Consumption in Russia: A Vector Error Correction Approach”, *International Journal of Energy Economics and Policy*, 7(6): 39-47.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1296494

BANÜSAD, 2023; 6(1), 77-91

Caporale, G. M., Rault, C., Sova, A. D. ve Sova, R. (2015). "Financial Development and Economic Growth: Evidence from 10 New European Union Members". *International Journal of Finance & Economics*, 20(1): 48-60.

Caporale, G. M., Serguieva, A. Ve Wu, H. (2009). "Financial Contagion: Evolutionary Optimization of a Multinational Agent-Based Model". *Intelligent Systems in Accounting, Finance & Management: International Journal*, 16(1-2): 111-125.

Çeştepe, H. ve Yıldırım, E. (2016). "Türkiye’de Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi". *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 12(12): 12-26.

Çeştepe, Hamza ve Tatar, Havanur Ergün. (2022). "Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Kırılgan Beşli Ülkeleri için Panel Asimetrik Nedensellik Analizi". *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1): 542-560.

Demirci, B. (2019). "Financial Development, Renewable Energy and Economic Development: Evidence from Turkey", Yüksek Lisans Tezi, İzmir Ekonomi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sürdürülebilir Enerji Master Programı, İzmir.

Doğan, B., ve Değer, O. (2016). "Enerji tüketimi, finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisi: Hindistan örnekleme", *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 11(44): 326-338.

Dumitrescu, E. I. ve Hurlin, C. (2012). "Testing for Granger non-causality in Heterogeneous Panels", *Economic Modelling*, 29(4): 1450-1460.

Erataş, F.& Başcı Nur. H. ve Özçalık, M. (2013). "Feldstein-Horioka Bilmecesinin Gelişmiş Ülke Ekonomileri Açısından Değerlendirilmesi: Panel Veri Analizi", *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(2): 18-33.

Göçer, İ. (2013). "Seçilmiş OECD Ülkelerinde Bütçe Açıklarının Sürdürülebilirliği: Yatay Kesit Bağımlılığı Altında Panel Eş-Bütünleşme Analizi", *Journal of Yaşar University*, 8(30): 5086-5104.

Gövdere, B. ve Can, M. (2015). "Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örnekleminde Eşbütünleşme Analizi". *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(1):101- 114.

Hassan, M. K., Sanchez, B. ve Yu, J. S. (2011). "Financial Development and Economic Growth: New Evidence from Panel Data". *The Quarterly Review of economics and finance*, 51(1): 88-104.

İnançlı, S., Altıntaş, N. ve İnal, V. (2016). "Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: D-8 Örneği". *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(4): 36-49.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1296494

BANÜSAD, 2023; 6(1), 77-91

- Kar, M. ve Pentecost, E. (2000). "Financial Development and Economic Growth in Turkey: Further Evidence on the Causality Issue". Loughborough University Department of Economics, Economic Research Paper, No 00/27: 1-27.
- Khan, M. K., Khan, M. I., ve Rehan, M. (2020). "The Relationship Between Energy Consumption, Economic Growth and Carbon Dioxide Emissions in Pakistan". *Financial Innovation*, 6:1-13.
- Komal, R. ve Abbas, F. (2015). "Linking Financial Development, Economic Growth and Energy Consumption in Pakistan", *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 44: 211-220.
- Marques, A. C., & Fuinhas, J. A. (2011). "Drivers Promoting Renewable Energy: A Dynamic Panel Approach". *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 15(3): 1601-1608.
- Menegaki, A. N. (2011). Growth and Renewable Energy in Europe: A Random Effect Model with Evidence for Neutrality Hypothesis. *Energy economics*, 33(2): 257-263.
- Mercan, M. ve Göçer, İ. (2013). "The Effect of Financial Development on Economic Growth in BRIC–T Countries: Panel Data Analysis". *Journal of Economic & Social Studies (JECOSS)*, 3(1):199-216.
- Özcan, B. ve Arı, A. (2011). "Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Ampirik Bir Analizi: Türkiye Örneği", *Business and Economics Research Journal*, 2(1): 121-142.
- Özcan, B., & Öztürk, I. (2019). "Renewable Energy Consumption-Economic Growth Nexus in Emerging Countries: A Bootstrap Panel Causality Test". *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 104:30-37.
- Pao, H. T., & Fu, H. C. (2013). "Renewable Energy, Non-Renewable Energy and Economic Growth in Brazil". *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 25:381-392.
- Pesaran, M. H. (2007). "A Simple Panel Unit Root Test in The Presence of Cross-Section Dependence". *Journal of Applied Econometrics*, 22(2): 265-312.
- Pesaran, M. H. ve Yamagata, T. (2008). "Testing Slope Homogeneity in Large Panels". *Journal of Econometrics*, 142(1): 50-93.
- Rahman, M. M., & Velayutham, E. (2020). "Renewable and Non-Renewable Energy Consumption-Economic Growth Nexus: New Evidence from South Asia". *Renewable Energy*, 147: 399-408.
- Sadorsky, P. (2011). "Financial Development and Energy Consumption in Central and Eastern European Frontier Economies", *Energy Policy*, 39: 999- 1006.
- Twidell, J. ve Weir, T. (2015). "Renewable Energy Sources", Oxon: Routledge Taylor & Francis Group.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1296494

BANÜSAD, 2023; 6(1), 77-91

Uslu, H. (2022). “Türkiye’de Finansal Gelişme ve Enerji Tüketiminin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Yapısal Kırılmalı Bir Analiz”, *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(1):187-217.

Wen, J., Mughal, N., Zhao, J., Shabbir, M. S., Niedbała, G., Jain, V., ve Anwar, A. (2021). “Does Globalization Matter for Environmental Degradation? Nexus among Energy Consumption, Economic Growth, and Carbon Dioxide Emission”. *Energy policy*, 153:112230.

Westerlund, J. (2008). “Panel Cointegration Tests of the Fisher Effect”, *Journal of Applied Econometrics*, 23(2):193-233.

Yeniçel, M. S. (2009). “The Relationship Between Economic Growth and Financial Development in The EU Member and Candidate Countries: Evidence from Dynamic and Static Panel Data Models”. Doktora Tezi, DEÜ Sosyal Bilimleri Enstitüsü.